

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ "ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ"
ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2006

**ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ -
ΤΟ ΑΠΑΡΑΒΙΑΣΤΟ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ (2§1Σ).**

ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ: Καθηγητής Αν. Δημητρόπουλος
Επίκουρη Καθηγήτρια Ζ. Παπαϊωάννου

Έλια Παπούλια 1340199900441

ΑΘΗΝΑ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	<u>σελ.5</u>
A. πρόλογος	
B. παρουσίαση του θέματος	
2. ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΥ	<u>σελ.7</u>
3. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	<u>σελ.7</u>
A. Πριν τον 18ο αιώνα-απολυταρχισμός-άνθρωπος υπήκοος-υπεροχή δημοσίου έναντι ιδιωτικού	
B. Μετά τον 18ο αιώνα-κράτος δικαίου-φάσεις εξέλιξης των θεμελιωδών δικαιωμάτων	
α. από το απολυταρχικό στο φιλελεύθερο κράτος-άνθρωπος πολίτης-σχετική αναγνώριση δικαιωμάτων-υπεροχή ιδιωτικού έναντι δημοσίου	
β. από το φιλελεύθερο κράτος στο κράτος δικαίου/προνοίας-πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα-αρχή νομοθετικού παρεμβατισμού-σύγχυση δημόσιου και ιδιωτικού	
γ. νεώτερη εποχή-εξέλιξη του κοινωνικού ανθρωπισμού-αντικειμενικοποίηση του δημοσίου δικαίου-ενοποίηση ιδιωτικού και δημοσίου – αρχή τριτενέργειας	
4. ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	<u>σελ.12</u>
A. Διεθνές και κοινοτικό δίκαιο	
B. εθνικές συνταγματικές τάξεις άλλων χωρών	
Γ. ελληνικό δίκαιο	
5. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ	<u>σελ.15</u>
A. άρθρο 2§1	
α. αξία - αξιοπρέπεια	
β. έννοια της αξίας	
γ. υποχρέωση σεβασμού	
δ. υποχρέωση προστασίας	
ε. υπαίτιοι προσβολής	
B. φορείς	
Γ. νομική φύση	
Δ. το απαραβίαστο	
περιορισμοί	
6. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ-ΠΕΡΙΛΗΨΗ	<u>σελ.22</u>
7. ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΩΝ ΑΡΧΩΝ	<u>σελ.26</u>
A. Συνήγορος του Πολίτη	
B. Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων	
Γ. Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης	
8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	<u>σελ.27</u>
9. ΕΠΙΛΟΓΟΣ	<u>σελ.27</u>
10. ΠΕΡΙΛΗΨΗ	<u>σελ.28</u>
11. ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ – ΣΤΑΘΜΟΙ	<u>σελ.29</u>
A. 166/1984 Μονομελές Πρωτοδικείο Αλεξανδρούπολης Έβρου - προσωποκράτηση	

- B. 40/1998 ΑΠ (Ολ.) - απόσβεση ενοχικών αξιώσεων
Γ. 13/1999 ΑΠ (Ολ.) - δικαίωμα προσωπικότητας
Δ. 1/2001 ΑΠ (Ολ.) - παρανόμως κτηθέντα αποδεικτικά μέσα
Ε. 602/2003 ΣτΕ (Ολ.) - ιθαγένεια

10. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Συνομογραφίες :

όπως παραπάνω: ό.π.

Σύνταγμα: Σ

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά Δικαιώματα: ΔΣΑΠΔ

Συμβούλιο της Επικρατείας: ΣτΕ

Άρειος Πάγος : ΑΠ

Το Σύνταγμα (περιοδικό): ΤοΣ

Δικαιώματα του Ανθρώπου (περιοδικό): ΔτΑ

Νομικό Βήμα (περιοδικό): ΝοΒη

Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου (περιοδικό): Εφ.Δημ.Δικ.

"παν μέτρον άνθρωπος"

"ο άνθρωπος είναι το μοναδικό ον μέσα στο γνωστό σύμπαν που έχει το προνόμιο να θεωρείται πάντα σκοπός και ποτέ το μέσο" Καντ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. *Πρόλογος*: Το θέμα και η δομή της παρούσας εργασίας προέκυψε μέσα από τον γενικότερο προβληματισμό ως προς το αν και κατά πόσο η σύγχρονη έννομη τάξη μπορεί να αντέξει τις δοκιμασίες στις οποίες την υποβάλλει ο αγώνας κατά της παγκόσμιας τρομοκρατίας μέσα στο πλαίσιο της ιδεολογίας του νεο-φιλελευθερισμού¹. Η ιστορία του νομικού πολιτισμού των κοινωνιών "δυτικού τύπου" είναι η πορεία από το κράτος αποχής ή το κράτος "νυχτοφύλακα", όπως χαρακτηριστικά ονομάστηκε, της εποχής του φιλελευθερισμού, στο κράτος πρόνοιας και τελικά στο κοινωνικό-ανθρωπιστικό κράτος, δηλαδή εκείνο στο οποίο αυτοσκοπός είναι μόνο ο άνθρωπος. Και "ενώ όλα έδειχναν ότι το εκκρεμές της ιστορίας του δημοκρατικού πολιτικού συστήματος είχε μετακινηθεί οριστικά από το δίπολο "ελευθερία - ιδιοκτησία" ... στο τρίπολο "ελευθερία - συμμετοχή - αξιοπρέπεια" με την τελευταία να έχει υποκαταστήσει την ιδιοκτησία ως θεμέλιο και συνάμα ως ratio για όλο το σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων, στο τελευταίο τέταρτο του αιώνα παρατηρήθηκαν τάσεις παλινόρθωσης ενός -αναπαλαιωμένου και ωραιοποιημένου- αστικού (οικονομικού) φιλελευθερισμού"². Ήδη πριν από την παγκοσμιοποίηση του αγώνα ενάντια στην τρομοκρατία οι επιστήμονες έκαναν λόγο για προσπάθεια περιορισμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, κυρίως εκείνων που κατά την κλασική νομική θεωρία ονομάζονται "κοινωνικά", αντίθετα με βασικές αρχές του σύγχρονου κράτους δικαίου όπως είναι το κοινωνικό κράτος δικαίου³. Η τάση αυτή υπήρξε τόσο έντονη, ώστε κάποιοι επιστήμονες να την ανάγουν σε βασικό χαρακτηριστικό της έννομης τάξης των ύστερων χρόνων⁴. Ιδίως, όμως, μετά τις 9/11/2001 ζούμε μια "ελεγχόμενη συρρίκνωση δικαιωμάτων" στο όνομα μιας "απροσδιόριστης μορφής ασφάλειας"⁵ και παρά τα μέτρα που λαμβάνονται πολλοί ισχυρίζονται ότι ο κόσμος μας είναι πολύ αμφίβολο αν έχει καταστεί ασφαλέστερος, σίγουρα όμως έχει λιγότερο ελεύθερος.

Μπροστά στην διεύρυνση της κρατικής εξουσίας, τον πολλαπλασιασμό των κρουσμάτων κρατικής ανομίας και αυταρχισμού και "ιδίως μετά την άνδρωση του

¹Εντελώς ενδεικτικά παραθέτουμε αντί πολλών άλλων μερικά αποσπάσματα από την αρθρογραφία του τελευταίου χρόνου: Παρασκευόπουλου Νίκου, καθηγητής της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ, "εκτός νόμου ο ποινικός έλεγχος -όψεις μιας απορρύθμισης", Ελευθεροτυπία, Τετάρτη 8/12/2005 όπου αναφέρεται "ο ποινικός έλεγχος πρακτικά στρέφεται προς τον καθένα. Το δίκαιο όμως δεν εξυπηρετεί την ευρυγώνια αυτή στόχευση .. αναγκαστικά η Νέα Τάξη παραμερίζει το δίκαιο, τους κανόνες και τους μηχανισμούς του σαν εμπόδια του αποτελεσματικού ελέγχου των πολλών" και Colombani Jean-Marie, διευθυντής της γαλλικής εφημερίδας le monde, "πώς θα είναι να ζεις με την τρομοκρατία", Βήμα Κυριακή 31/7/2005, "η ιδιαίτερος περίπλοκη περίοδος που ζούμε θέτει υπό δοκιμασία την ικανότητα αντίστασης των κοινωνιών", "τίποτε δεν θα ήταν χειρότερο στη μάχη κατά της τρομοκρατίας από το να απαρνηθούμε τις αξίες μας. Δηλαδή, να περιορίσουμε τις ελευθερίες, να απαρνηθούμε το habeas corpus, να εφαρμόσουμε βασανιστήρια ή φυλακίσεις χωρίς δίκη".

² Σωτηρέλης Γ, Σύνταγμα και Δημοκρατία στην εποχή της "παγκοσμιοποίησης", εκδ.Αντ.Ν.Σάκκουλα 2000, σελ.335-336.

³ Σωτηρέλης Γ., όπ.π., όπου γίνεται λόγος για "επίθεση από διεθνή και εγχώρια κέντρα ιδιωτικής ισχύος εναντίον των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ιδίως εκείνων που αποτελούν την εμπροσθοφυλακή του "κοινωνικού κράτους δικαίου", σελ.247.

⁴ Κατρούγκαλου Γ., Κράτος και Διοίκηση σε "μεταμοντέρνα κατάσταση", ΝοΒη, τόμος 44, τεύχος 6, 1996, σελ. 937 όπου αναφέρει ότι βασικό χαρακτηριστικό του μεταμοντέρνου κράτους των ύστερων χρόνων δεν είναι η ορθολογικοποίηση του υπάρχοντος νομικού οπλοστασίου (π.χ. μέσω της κωδικοποίησης της πολυδιάστατης νομοθεσίας), αλλά η αποψίλωση της προστατευτικής και κατα κύριο λόγο εργατικής και κοινωνικής νομοθεσίας".

⁵ Μίτλεττον Φίλιππος, δημόσια ασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων, Εφ.Δημ.Δικ. 1/2005, σελ.79.

"πανοπτικού κράτους" που τα πάντα ορά και αόρατα ελέγχει, χωρίς να οράται και ορατά να ελέγχεται"⁶ είναι αναγκαίο, πιστεύουμε, να γνωρίσουμε καλύτερα την κατάστατική αρχή της σύγχρονης έννομης τάξης του κοινωνικού ανθρωπισμού, την αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας, ώστε να μπορέσουμε να υπεραμυνθούμε της βασικότερης κατάκτησής της, της τοποθέτησης της αξίας του ανθρώπου στο κέντρο του νομικού πολιτισμού.

Β. Το θέμα: Όπως συμβαίνει με κάθε νομικό φαινόμενο, για να το εκτιμήσουμε πρέπει να δούμε πώς ορίζεται, τη γέννηση και την πορεία του μέσα στο χρόνο, την ανάλυση των ορίων του και το πώς εξειδικεύεται μέσα από τις δικαστικές αποφάσεις. Έτσι, στο πρώτο μέρος της εργασίας αναφέρεται η σταδιακή διαμόρφωση και η νομική κατοχύρωση του κοινωνικού ανθρωπισμού. Στο δεύτερο μέρος επιχειρείται η ανάλυση του ορισμού και εξετάζεται η ποιοτική μεταβολή που επέφερε στην έννομη τάξη η συνταγματική κατοχύρωσή του. Η νομολογία παρατίθεται συγκεντρωτικά στο τέλος και σε καμία περίπτωση δεν είναι εξαντλητική λόγω της ευρύτητας του θέματος, το οποίο εκτείνεται σε όλους τους κλάδους του δικαίου. Οι κυριότερες δικαστικές αποφάσεις παρατίθενται ολόκληρες.

⁶ Μανιτάκης Αντ., Κράτος Δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, τεύχος Ι, Σάκκουλας Θεσσαλονίκης, 1994, σελ. 438

2. ΟΡΙΣΜΟΣ

Κοινωνικός ανθρωπισμός είναι ο όρος που χαρακτηρίζει την φιλοσοφικονομική τάση, την νομική ιδεολογία, η οποία έχει ως βασική αρχή την προστασία και τον σεβασμό της ανθρώπινης αξίας. Ως κανόνας δικαίου άρχισε να συστηματοποιείται κυρίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και διέπει τη διεθνή μεταπολεμική τάση για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁷

3. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

A. πριν τον 18ο αιώνα-απολυταρχισμός-άνθρωπος υπήκοος-υπεροχή δημοσίου έναντι ιδιωτικού:

Η ιστορία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ξεκινάει με τις μεγάλες Επαναστάσεις του 18ου αιώνα, την αμερικανική και κυρίως τη γαλλική. Διακηρύξεις θεμελιωδών δικαιωμάτων υπήρχαν βέβαια, ήδη στην Αγγλία με μια ευρεία έννοια στη Magna Charta Libertatum του 1215, και περισσότερο από τον 17ο αιώνα, στα Petition of Rights του 1629, Habeas Corpus του 1679, Bill of Rights του 1689. Ωστόσο, τα κείμενα αυτά αποτελούσαν φωτεινές εξαιρέσεις μέσα στη σκοτεινή εποχή του απολυταρχισμού, που χαρακτηρίζεται από την ανυπαρξία δικαιωμάτων⁸ και επομένως την χωρίς όριο κρατική αυθαιρεσία. Η θέση του ανθρώπου μέσα στην έννομη τάξη είναι εκείνη του υπηκόου, είναι η εποχή την πλήρους υπεροχής του δημοσίου έναντι του ιδιωτικού δικαίου⁹. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, τέτοιου είδους ανθρωπιστικές διακηρύξεις δεν μπορούσαν να έχουν την απήχηση που είχαν οι διακηρύξεις των Επαναστάσεων.

B. 18ος αιώνας μέχρι σήμερα-κράτος δικαίου-φάσεις εξέλιξης των θεμελιωδών δικαιωμάτων:

Η διακήρυξη της πολιτείας της Βιργινίας το 1776 (Bill of Rights) την οποία ακολούθησαν και άλλες πολιτείες και τελικά οδήγησε στο Σύνταγμα των ΗΠΑ του 1787 και η Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου περιέχουν τους πρώτους καταλόγους ατομικών δικαιωμάτων. Αυτό είναι και το μόνο βέβαιο χρονικό σημείο αναφοράς στη μελέτη της ιστορίας των εννόμων τάξεων του δυτικού κόσμου. Από εκεί και μετά μπορούμε να διακρίνουμε τρεις φάσεις από τις οποίες πέρασαν όλες

⁷ Αν και η ανθρώπινη αξία κατοχυρώνεται ρητά ήδη στα πρώτα νομοθετικά κείμενα μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, ο όρος "κοινωνικός ανθρωπισμός" χρησιμοποιείται στο χώρο της θεωρίας για πρώτη φορά από τον καθηγητή Μιχαήλ-Νουάρο στο Α' Διεθνές Ανθρωπιστικό Συμπόσιο, που πραγματοποιήθηκε στους Δελφούς τον Σεπτέμβριο του 1969, Δημητρόπουλος Αν., κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ.Σάκκουλας, 1998, σελ.116.

⁸ Δημητρόπουλος Αν., τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, ΑντΝΣακκ. Αθ-Κομοτ. 1981, σελ.85

⁹ Δημητρόπουλος Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, γενικό μέρος, σύστημα συνταγματικών δικαιωμάτων, τόμος Γ', ημίτομος Ι', εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σελ.40.

οι χώρες, αλλά σε διαφορετικά χρονικά σημεία, γεγονός που καθιστά την απόλυτα ακριβή χρονική περιοδολόγησή τους αδύνατη. Η αιτία γι' αυτή την διαφορετική εξέλιξη των φάσεων είναι ότι, βέβαια, το Δίκαιο (sollen) και η κοινωνική πραγματικότητα (sein) αλληλεξαρτώνται¹⁰ και αλληλοεπηρεάζονται, αλλά η αποτύπωση της κοινωνικής αλλαγής στους κανόνες δικαίου δεν γίνεται αυτομάτως, πρέπει πρώτα να εμπεδωθεί κοινωνικά. Έτσι, η όλη διαδικασία μετάβασης δεν μπορεί παρά να είναι διαλεκτική, όχι στιγμιαία και να προκύπτει μέσα από την παράλληλη εξέλιξη της νομικής επιστήμης (και την επικράτηση διαφόρων νομικών θεωριών) και την πολιτική κατάσταση κάθε χώρας¹¹. Επιπλέον, όσον αφορά τα τελευταία στάδια (κράτος προνοίας και ύστερων χρόνων) η διαφοροποίηση οφείλεται και στο διαφορετικό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και το γεγονός ότι πρόκειται για μεταλλάξεις στο εσωτερικό του ίδιου τύπου κοινωνικο-οικονομικής οργάνωσης, του καπιταλιστικού, εξηγεί γιατί ορισμένα από τα χαρακτηριστικά της προηγούμενης φάσης συνυπάρχουν με αυτά της επόμενης¹².

Οι φάσεις αυτές, που εκτυλίσσονται στα τελευταία 200 χρόνια, σχηματικά διακρίνονται σε:

- α. 19ος - αρχές 20ου πορεία από το απολυταρχικό προς το φιλελεύθερο κράτος,
- β. αρχές 20ου μέχρι μέσα, πορεία από φιλελεύθερο σε κοινωνικό κράτος δικαίου,
- γ. νεότερη εποχή αντικειμενικοποίηση δημοσίου δικαίου.

α. από το απολυταρχικό στο φιλελεύθερο κράτος-άνθρωπος πολίτης-σχετική αναγνώριση δικαιωμάτων: αμυντικό περιεχόμενο-υπεροχή ιδιωτικού έναντι δημοσίου-νομικός ατομικισμός:

Η πρώτη φάση χαρακτηρίζεται από τη μετάβαση από το απολυταρχικό στο φιλελεύθερο κράτος, που κράτησε όλο τον 19ο αιώνα και δύο πρώτες δεκαετίες του 20ου και οδήγησε στη δημιουργία κλασικής φιλελεύθερης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. "Η νέα μορφή κράτους παρήγαγε νέας μορφής δίκαιο"¹³. Τότε για πρώτη φορά ο άνθρωπος καθίσταται υποκείμενο δικαίου, φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, μετατρέπεται από υπήκοο σε πολίτη. Οι βασικές παραδοχές του φυσικού δικαίου οδήγησαν στην άρνηση της θεοκρατίας, την κυριαρχία του ορθού λόγου και έτσι στην αναγνώριση της ελευθερίας και της ισότητας ως στοιχεία της ανθρώπινης φύσης. Η κατοχύρωση ατομικών δικαιωμάτων είναι ήταν η βάση της διαμόρφωσης των αρχών του φιλελεύθερου κράτους δικαίου και απαραίτητη προϋπόθεση για την πορεία προς το κοινωνικό-ανθρωπιστικό κράτος. Είναι γεγονός όμως ότι η διδασκαλία του φυσικού δικαίου, βασικά ανθρωπιστική, δεν αποτυπώθηκε αυτούσια στις διακηρύξεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά πήρε έναν έντονα ατομικιστικό χαρακτήρα: το άτομο ως μονάδα και όχι η κοινωνία είναι σύμφωνα με την αντίληψη αυτή ο κύριος συντελεστής κάθε προόδου και "κινητήρια δύναμη" της ιστορίας και της εξέλιξης¹⁴.

¹⁰ Δημητρόπουλος Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, γενικό μέρος, σύστημα συνταγματικών δικαιωμάτων, τόμος Γ', ημίτομος Γ', εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σελ. 40.

¹¹ Δημητρόπουλος Αν., τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, Αντ.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1981, σελ. 87επ.

¹² Κατρούγκαλου Γ., όπ.π., σελ.926-927.

¹³ Δημητρόπουλος Αν., κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ.Σάκκουλας, 1998, σελ. 28.

¹⁴ Δημητρόπουλος Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, γενικό μέρος, σύστημα συνταγματικών δικαιωμάτων, τόμος Γ',

Όπως ήταν φυσικό, η πολύχρονη καταπίεση οδήγησε σε ακρότητες και οι καταπιεσμένοι λαοί, μόλις τους δόθηκε η ευκαιρία θέλησαν να εξασφαλίσουν την ελευθερία τους έναντι της κύριας πηγής κινδύνου παραβίασής της: του κράτους. Στόχος, δηλαδή των Επαναστάσεων ήταν πρώτον ο περιορισμός της κρατικής αυθαιρεσίας και δεύτερον η κατοχύρωση ενός απαραβίαστου πυρήνα ελευθερίας του ατόμου. Η αναγνώριση αυτή των δικαιωμάτων, ήταν μια μνημειώδης αλλαγή για την εποχή εκείνη και συνιστά την βασικότερη συνεισφορά του φιλελευθερισμού στο δίκαιο, ωστόσο η προστασία τους ήταν ελλιπής και γι' αυτό ονομάστηκε "στάδιο σχετικής αναγνώρισεως ατομικών δικαιωμάτων"¹⁵. Αυτό που αναγνωρίζεται στα πρώτα συντάγματα των χωρών είναι το αμυντικό/αρνητικό περιεχόμενο των δικαιωμάτων, δηλαδή ο εξαναγκασμός των κρατικών οργάνων να παραλείπουν πράξεις που προσβάλλουν τα δικαιώματα αυτά, να μη χειροτερεύουν τη θέση του ατόμου, ενώ δεν υπάρχει υποχρέωση προστασίας αυτών, με εξαίρεση τη ζωή και την ιδιοκτησία¹⁶. Επιπλέον, η ατέλεια αυτού του συστήματος προστασίας οφείλεται και στο γεγονός ότι τα δικαιώματα έχουν αυστηρά δημόσιο χαρακτήρα, δηλαδή το άτομο μπορεί να τα επικαλεστεί μόνο έναντι του κράτους. Η δράση των ιδιωτών είναι ανέλεγκτη τόσο στα πλαίσια του ιδιωτικού δικαίου, γιατί η δράση τους καλυπτόταν από το αξίωμα της ιδιωτικής αυτονομίας της βούλησης, όσο και στα πλαίσια του δημοσίου δικαίου, γιατί το Σύνταγμα δεν εφαρμοζόταν στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Το νομικό φαινόμενο αυτό της επίκλησης των δικαιωμάτων μόνο ως προς την υποχρέωση σεβασμού και μόνο έναντι του κράτους ονομάστηκε "νομικός ατομικισμός"¹⁷.

Ο πλήρης διαχωρισμός δημοσίου-ιδιωτικού τομέα, η μονολιθική Διοίκηση, "στεγανοποιημένη" και ουδέτερη έναντι του πολιτικού και κοινωνικού περιβάλλοντος, που χαρακτηρίζουν την έννομη τάξη αυτής της περιόδου σε συνδυασμό και με την κυριαρχία της ατομικιστικής ιδέας οδήγησαν αναπόφευκτα στην υπεροχή του ιδιωτικού έναντι του δημοσίου. Έτσι συμπεραίνουμε ότι δεν προστατεύτηκαν κατά κυριολεξία τα ατομικά δικαιώματα τότε, παρά μόνο τα ατομικιστικά δικαιώματα, δηλαδή τα δικαιώματα του ισχυρότερου ιδιώτη, εκείνου που είχε την δύναμη να επιβληθεί. Το πρότυπο του ανθρώπου που κατοχυρώνεται συνταγματικά είναι εκείνο του μεμονωμένου ατόμου, που έχει αξίωση έναντι του κράτους να μη θίγει τα ατομικά του δικαιώματα, αλλά το ίδιο δεν είναι υποχρεωμένο να σέβεται τα δικαιώματα των συμπολιτών του.

β. Από το φιλελεύθερο στο κράτος δικαίου-πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα-αρχή κοινωνικού ανθρωπισμού-νομοθετικός παρεμβατισμός-σύγχυση δημόσιου και ιδιωτικού- αρχή τριτενέργειας

Μετά τη δημιουργία των αρχών του φιλελεύθερου κράτους, τόσο η κοινωνική πραγματικότητα όσο και το δίκαιο συνέχισαν να εξελίσσονται. Από τη μία πλευρά στο

ημίτομος Γ', εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σελ. 41.

¹⁵ Δημητρόπουλος Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, γενικό μέρος, σύστημα συνταγματικών δικαιωμάτων, τόμος Γ', ημίτομος Γ', εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σελ. 34.

¹⁶ Δημητρόπουλος Αν., κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλας, 1998, σελ. 41.

¹⁷ Δημητρόπουλος Αν., κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλας, 1998, σελ. 28, 34, 36.

πραγματικό επίπεδο σημειώνονται εξαιρετικά σημαντικές αλλαγές, όπως για παράδειγμα στην κοινωνικοοικονομική ζωή ή δημιουργία της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας και στην συνταγματικοπολιτική ζωή ή δημοκρατικοποίηση του πολιτεύματος μέσω της καθολικοποίησης του δικαιώματος της ψήφου, της κοινής οργάνωσης εκπροσώπων και εκπροσωπούμενων σε πολιτικούς οργανισμούς και της ανάπτυξης της λαϊκής εντολής¹⁸.

Από την άλλη πλευρά σε επίπεδο θεωρίας του δικαίου ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα η κυριαρχία του νομικού ατομικισμού αρχίζει να κλονίζεται λόγω της έντονης επιστημονικής κριτικής που υφίσταται από τις νομικές σχολές που εμφανίζονται στη Γερμανία και κυρίως στη Γαλλία εκείνη την εποχή και τελικά υποχωρεί έναντι της έννοιας της κοινωνικής αλληλεγγύης¹⁹. Η έννοια αυτή, βασισμένη στη χριστιανική διδασκαλία ως προς την υπεροχή των ηθικών κανόνων έναντι των νομικών, εμφανίζεται στο έργο πολλών επιστημόνων της εποχής και σταδιακά υιοθετήθηκε από τους κυβερνώντες, που λόγω της δημοκρατικοποίησης εξαρτώνταν ολοένα και περισσότερο από τους κυβερνώμενους ως ένας τρόπος για τη διευκόλυνση της ανάδειξης και διατήρησής τους στην εξουσία.

Η βασικότερη συνέπεια της εξέλιξης από το φιλελεύθερο κράτος στο κράτος δικαίου ήταν η εξέλιξη της προστασίας των δικαιωμάτων. Εκείνη την εποχή, σ' ένα "άνοιγμα προς την κοινωνία"²⁰ αναγνωρίζονται και άλλα δικαιώματα πέραν των αρχικών ατομ(ικιστι)κών, τα πολιτικά και τα κοινωνικά. Αποκορύφωμα της τάσης αυτής είναι η συνταματοποίηση της αρχικά πολιτικής μόνο υποχρέωσης προστασίας και των αδύναμων κοινωνικών στρωμάτων με τη μορφή της αρχής του κοινωνικού κράτους δικαίου. Επιπλέον, στη μέση περίπου του προηγούμενου αιώνα τα ήδη κατοχυρωμένα δικαιώματα, τα ατομικά, αρχίζουν να αποκτούν ένα άλλο περιεχόμενο, πιο προστατευτικό, ερμηνευόμενα υπό το φως της αρχής του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξίας, η οποία κατοχυρώνεται για πρώτη φορά ρητά στην έννομη τάξη.

Η προστασία, όμως αυτή είναι μόνο μερική, γιατί, ναι μεν η προστασία της ανθρώπινης αξίας έχει κατοχυρωθεί συνταγματικά, σε κάποια κράτη τουλάχιστον, αλλά η εφαρμογή της στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών δεν γίνεται με επίκληση του δημοσίου δικαίου και την άμεση εφαρμογή του συντάγματος στις ιδιωτικές σχέσεις. Αντίθετα, προϋποθέτει τη μεσολάβηση του κοινού νομοθέτη. Πρόκειται για το φαινόμενο του νομοθετικού παρεμβατισμού, δηλαδή στη θέσπιση των νόμων εκείνων που θα επιτρέψουν στα θεμελιώδη δικαιώματα, τα οποία προβλέπονται στο σύνταγμα, να ισχύουν και στο ιδιωτικό δίκαιο²¹.

Το γεγονός αυτό είχε ως συνέπεια την σύγκυση ανάμεσα στα όρια της δημόσιου και

¹⁸ Δημητρόπουλος Αν., τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, Αντ.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1981, σελ. 90.

¹⁹ βλ. αναλυτικά για την υποκειμενική σχολή, που έμεινε προσκολλημένη σε αρχές ατομικισμού και την αντικειμενική τόνιζε αντικειμενικό κοινωνικό χαρακτήρα δικαίου, που επηρεάστηκε ιδιαίτερα από την έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης Δημητρόπουλος Αν., κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ.Σάκκουλας, 1998, σελ.56-62.

²⁰ Κατρούγκαλου Γ., όπ.π., σελ.931.

²¹ βλ. αναλυτικά για τον όρο αυτό Δημητρόπουλος Αν., κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ.Σάκκουλας, 1998, σελ.74, και κυρίως 80.

ιδιωτικού τομέα. Μέχρι τότε ο δημόσιος χώρος γινόταν αντιληπτός ως κυρίως χώρος καταναγκασμού και ο ιδιωτικός χώρος ως χώρος ελευθερίας. Από τη στιγμή, όμως που έγινε αντιληπτό ότι οι προσβολές των δικαιωμάτων μπορούν να πηγάζουν τόσο από την κρατική εξουσία όσο και από τους ιδιώτες, τα θεμελιώδη δικαιώματα, που κατοχυρώνονται τόσο στο Σύνταγμα όσο και στους κοινούς νόμους, έχασαν, με την παρέμβαση του κοινού νομοθέτη τον αποκλειστικά δημόσιο χαρακτήρα τους και άρχισαν να ισχύουν και στις ιδιωτικές σχέσεις και μάλιστα αναγκαστικά. Το στοιχείο του καταναγκασμού που χαρακτήριζε το δημόσιο δίκαιο περνάει με τη μορφή του *ius cogens* στο ιδιωτικό δίκαιο και το σύνταγμα που σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη ρυθμίζει μόνο τις σχέσεις πολιτών-κράτους ρυθμίζει πια και τις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, αλλά μόνο προστατευτικά και όχι περιοριστικά αφήνοντάς τους ένα χώρο ελευθερίας²². Έτσι, σταδιακά οδηγούμαστε σε αυτό που αποκαλείται δημοσιοποίηση του ιδιωτικού δικαίου και ιδιωτικοποίηση του δημοσίου δικαίου²³.

Ανακεφαλαιώνοντας πρέπει να πούμε ότι η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από την συνταγματική κατοχύρωση της αξίας του ανθρώπου, την διεύρυνση της προστασίας των δικαιωμάτων του, δηλαδή τόσο στην κατεύθυνση της μη προσβολής τους όσο και στην προστασία τους με θετικές ενέργειες, αλλά και την διεύρυνση των υποχρεώσεων του ως προς τον σεβασμό των δικαιωμάτων των άλλων. Τα στοιχεία αυτά συνθέτουν το συνταγματικό πρότυπο του κοινωνικού ανθρώπου και την αρχή του κοινωνικού ανθρωπισμού.

γ. νεώτερη εποχή-εξέλιξη του κοινωνικού ανθρωπισμού-αντικειμενικοποίηση του δημοσίου δικαίου-ενοποίηση ιδιωτικού και δημοσίου

Την προηγούμενη φάση εξέλιξης, που χαρακτηρίστηκε ως εποχή του "νομικού πληθωρισμού, των εξειδικευμένων και λεπτομερειακών αν και κατακερματισμένων ρυθμίσεων"²⁴, διαδέχτηκε η εποχή της ενοποίησης του δημόσιου και του ιδιωτικού κύκλου δραστηριοτήτων μπροστά στο απαραβίαστο της ανθρώπινης αξίας. Ενώ, αρχικά ο προστατευτικός νομοθετικός παρεμβατισμός αποτελούσε την εξαίρεση και το δίκαιο που καθιέρωνε ήταν "δίκαιο εξαιρέσως", με την πάροδο του χρόνου και την εμπέδωση των αρχών του κοινωνικού κράτους δικαίου η εξαίρεση ανάχτηκε σε κανόνα, ώστε τελικά τα θεμελιώδη δικαιώματα μην ισχύουν μόνο ως υποκειμενικά δικαιώματα, αλλά και ως αντικειμενικές αρχές, "ακόμη και στο "πλέον ατομικιστικό τμήμα τους, των ατομικών δικαιωμάτων"²⁵.

Η σημαντικότερη συνέπεια της μεταβολής αυτής του νομικού χαρακτήρα των

²² Δημητρόπουλος Αν., κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ.Σάκκουλας, 1998, σελ.92.

²³ το φαινόμενο αυτό έχει χαρακτηριστεί με πολλούς όρους, όπως για παράδειγμα "αλληλοδιείσδυση" Κατρούγκαλος Γ., όπ.π., σελ. 927, επιλέξαμε να αναφέρουμε τον πιο κοινό "δημοσιοποίηση" και "ιδιωτικοποίηση", ωστόσο προτιμότερος είναι ο όρος "εξανθρωπισμός" του ιδιωτικού δικαίου, γιατί καταδεικνύει ότι η αιτία αλλά και το όριο της δημοσιοποίησης του ιδιωτικού δικαίου δεν είναι άλλα από αυτά που θέτει η ανθρώπινη αξία Δημητρόπουλος Αν., κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ.Σάκκουλας, 1998, σελ.94.

²⁴ Κατρούγκαλος Γ., όπ.π., σελ. 927.

²⁵ Δημητρόπουλος Αν., τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, Αντ.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1981. σελ.96

δικαιωμάτων είναι ότι ο κοινός νομοθέτης δεν είναι απαραίτητο πια να διασφαλίζει την επέκταση της αρχής του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας στο ιδιωτικό δίκαιο εξειδικεύοντας τους συνταγματικούς κανόνες με κανόνες ιδιωτικού δικαίου. Αντιθέτως, τα συνταγματικά δικαιώματα ισχύουν απευθείας και στις ιδιωτικές σχέσεις, λόγω της τυπικής υπεροχής του συντάγματος. Η αναγνώριση της αρχής της ανθρώπινης αξίας, οδήγησε στην εγκατάλειψη της παραδοσιακής αυστηρής διάκρισης ανάμεσα στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα του δικαίου²⁶. Αυτό ήταν το πρώτο βήμα για την επικράτηση της αρχής της τριτενέργειας πρωτού καθιερωθεί επίσημα στο Σύνταγμα με την αναθεώρηση του 2001. Πριν από τη ρητή διατύπωση της αρχής της τριτενέργειας στο άρθρο 25§1 εδάφιο γ' "τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν", η θεμελίωση της αρχής της τριτενέργειας συναγόταν εκτός από την αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου και από την αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας (άρθρο 2§1Σ)²⁷.

Ορισμός της τριτενέργειας είναι "η προς τα πρόσωπα κατευθυνόμενη και κυρίως από την κρατική εξουσία πραγματοποιούμενη αμυντική νομική ενέργεια των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία εξασφαλίζει την ακώλυτη άσκησή τους, εξαναγκάζοντας τις απειλητικές αντικοινωνικές δυνάμεις να απέχουν από κάθε προσβολή της ανθρώπινης αξίας"²⁸. Είναι σαφές ότι η αρχή της τριτενέργειας, ή ορθότερα της απόλυτης αμυντικής ενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, δεν θα μπορούσε να ισχύσει σε άλλο νομικό πλαίσιο πλην αυτό του κοινωνικού ανθρωπισμού, γιατί, όπως ήδη αναφέρθηκε, μόνο σε αυτό το νομικό σύστημα από όσα έχουν ισχύσει μέχρι σήμερα τα θεμελιώδη δικαιώματα ισχύουν εξίσου και σε δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα και επιβάλλουν την υποχρέωση σεβασμού τους, τόσο στην κρατική εξουσία όσο και στους ιδιώτες.

4. ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Διεθνές και κοινοτικό Δίκαιο

Παρά το γεγονός ότι τα αιτήματα της Γαλλικής Επανάστασης για την αναγνώριση της ελευθερίας και της ισότητας των ατόμων ως φυσικής κατάστασης του ανθρώπου σαφώς πηγάζουν από την ανθρώπινη αξία, ρητά η έννοια αυτή εμφανίζεται για πρώτη φορά πολύ αργότερα, μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Προτού περιληφθεί στο κυρίως σώμα νομοθετικών κειμένων αναφέρθηκε στο προοίμιο του Καταστατικού Χάρτη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (1945)²⁹ και στο προοίμιο διαφόρων

²⁶ Χαρακτηριστικά έχει ειπωθεί ότι "η αποχή, η παθητικότητα του Κράτους δεν δημιουργεί πια μια κοινωνία ανταποκρινόμενη στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια: το κράτος δεν είναι πια ο μόνος εχθρός του ανθρώπου", HAEBERLE P., όπ.π., σελ.222.

²⁷ Δημητρόπουλος Αν., κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ.Σάκκουλας, 1998., σελ. 160.

²⁸ Δημητρόπουλος Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, γενικό μέρος, σύστημα συνταγματικών δικαιωμάτων, τόμος Γ', ημίτομος Ι', εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σελ. 87.

²⁹ Χάρτης Ηνωμένων Εθνών 26 Ιουνίου 1945 "εμείς οι λαοί των Ηνωμένων Εθνών, σταθερά αποφασισμένοι να επιβεβαιώσουμε ακόμη μια φορά την πίστη μας στα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, στην αξιοπρέπεια και την αξία της ανθρώπινης προσωπικότητας. Βλέπε επίσης Καταστατικό UNESCO της 16/11/1945 "οι κυβερνήσεις των κρατών διακηρύσσουν στο όνομα των λαών τους..., ότι ο μεγάλος και φοβερός πόλεμος προκλήθηκε από την απάρνηση των δημοκρατικών αρχών της αξιοπρεπείας, της ισότητας και του αμοιβαίου σεβασμού των ανθρώπων".

διεθνών συμβάσεων που καταρτίστηκαν στο πλαίσió του, όπως "περί κυρώσεως συμπληρωματικής συμβάσεως δια την κατάργησιν της δουλείας, της εμπορίας των δούλων και παρμυερών προς τη δουλείαν θεσμών και πρακτικής"³⁰ (ν.δ.1145/1972) και "σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας"³¹ (ν.δ.1782/1988) και στο προοίμιο του ΔΣΑΠΔ³² (ν.2462/1997). Το γεγονός αυτό δεν προκαλεί εντύπωση καθώς εκείνη την εποχή η ανθρωπότητα είχε έντονη ανάγκη να διακηρύξει την πίστη της στον άνθρωπο ως αντισταθμιστικό παράγοντα που μπορεί να σώσει τον άνθρωπο από τον πόνο. Στο ίδιο το κείμενο διεθνών συμβάσεων η ανθρώπινη αξία αναφέρεται στα άρθρα 1 ("κάθε άνθρωπος δικαιούται να αναγνωρίζεται παντού ως πρόσωπο έναντι του νόμου") της Οικουμενικής Διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Στη Συνθήκη για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αναφέρεται στο προοίμιο όπου διακηρύσσεται ότι "η Ένωση .. εδράζεται στις αδιαίρετες οικουμενικές αξίες της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης ερείδεται στις αρχές της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Η Ένωση τοποθετεί τον άνθρωπο στην καρδιά της δράσης της ..". Επίσης, αναφέρεται στο μέρος I (τίτλος I, ορισμός και στόχοι της Ένωσης, άρθρο I-2) ως μία από τις αξίες της ένωσης: "η Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ..". Στο II μέρος, στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης, η αρχή αυτή περιλαμβάνεται μεταξύ των έξι αρχών γύρω από τις οποίες οργανώνεται η δομή του Χάρτη και μάλιστα αναφέρεται πρώτη από όλες τις άλλες, την ισότητα, την αλληλεγγύη, την δημοκρατία και τη δικαιοσύνη. Τα δικαιώματα υπό τον τίτλο αξιοπρέπεια "II-61 ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι απαραβίαστη. Πρέπει να είναι σεβαστή και να προστατεύεται». II-62 δικαίωμα στη ζωή, II-63 στην ακεραιότητα του προσώπου, II-64 απαγόρευση βασανιστηρίων και II-65 απαγόρευση της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας. Επίσης υπό τον τίτλο "αλληλεγγύη" κατοχυρώνεται στο άρθρο 34§3 η εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης "η ένωση προκειμένου να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια, αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα κοινωνικής αρωγής και στεγαστικής βοήθειας προς εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης σε όλους όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, σύμφωνα με τις

³⁰ "τα κρατη μέλη της παρούσας σύμβασης θεωρούντα την ελευθερία ως δικαίωμα το οποίο παν ανθρώπινον ον αποκτά εκ γενετής, συνειδóτα του óτι οι λαοί των Ηνωμένων Εθνών διαβεβαίωσαν εκ νέου δια του Καταστατικού χάρτη την πίστιν των εις την αξιοπρέπειαν και την αξίαν της ανθρώπινης προσωπικότητας", Κείμενα Συνταγματικού δικαίου, ινστιτούτο ελληνικής συνταγματικής ιστορίας και συνταγματικής επιστήμης, κείμενα δημοσίου δικαίου, Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991, σελ.784.

³¹ "τα κράτη μέρη της σύμβασης λαμβάνοντας υπόψη óτι σύμφωνα με τις αρχές που διακηρύσσονται στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών η αναγνώριση ίσων και αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων όλων των μελών της ανθρώπινης οικογένειας είναι το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο. Αναγνωρίζοντας óτι αυτά τα δικαιώματα πηγάζουν από την έμφυτη αξιοπρέπεια του ανθρώπου", óπ.πρ., σελ.790.

³² "έχοντας υπόψη óτι μετά την αρχή που διακυρήχθηκε στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, η αναγνώριση της αξιοπρέπειας που είναι σύμφυτη σε όλα τα μέλη της ανθρώπινης κοινωνίας ... , η οποία αποτελεί τη βάση της ελευθερίας, δικαιοσύνης και ειρήνης στον κόσμο, με την επίγνωση óτι το δικαίωμα αυτό παράγεται από την σύμφυτη στον άνθρωπο αξιοπρέπεια". Επίσης, το ίδιο αναφέρεται και σε Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα (ν.1782/2988) "τα ανωτέρω δικαιώματα πηγάζουν από την έμφυτη αξιοπρέπεια του ανθρώπου".

λεπτομερέστερες διατάξεις που ορίζονται στο κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές".

B. εθνικές συνταγματικές τάξεις άλλων χωρών

Ιταλικό Σ 27§2 (1947/1967) "οι ποινές δεν επιτρέπεται να συνίστανται σε μεταχείριση, αντίθετη στην έννοια του ανθρωπισμού και πρέπει να επιδιώκουν τον σωφρονισμό των καταδικασθέντων".

Τουρκικό Σ 14§4 "δεν επιτρέπεται η επιβολή ποινής, που είναι ασυμβίβαστη με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια"

προοίμιο Ισπανικού Σ "το ισπανικό έθνος ... διακηρύσσει, ασκώντας την κυριαρχία του, την θέλησή του... να προαγάγει την πρόοδο της οικονομίας και της παιδείας για να εξασφαλίσει σε όλους αξιοπρεπείς συνθήκες ζωής"³³.

Κυπριακή Δημοκρατία στο άρθρο 9§1 κατοχυρώνεται το "δικαίωμα αξιοπρεπούς διαβιώσεως και κοινωνικής ασφαλείας κάθε ατόμου"³⁴.

Γ. Ελληνικό Δίκαιο

Στο ελληνικό δίκαιο η ανθρώπινη αξία κατοχυρώνεται ρητά στο Σύνταγμα του 1975 μετά την τραγική εμπειρία της δικτατορίας της 21ης Απριλίου 1964, με την ίδια μορφή με την οποία ισχύει μέχρι σήμερα στο άρθρο 2§1: "ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας". Πρόκειται για διάταξη εμπνευσμένη από την αντίστοιχη διάταξη του άρθρου 1§1 του ισχύοντος γερμανικού ομοσπονδιακού Σ του 1949, το οποίο ήταν το πρώτο που κατοχύρωσε ως συνταγματική αρχή το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και την υποχρέωση κάθε κρατικής εξουσίας να την σέβεται και να την προστατεύει.

Είναι ενδιαφέρον, αλλά και νομικά σημαντικό όπως θα αναλυθεί παρακάτω, το γεγονός ότι η κυβερνητική πρόταση για το σχέδιο του Συντάγματος ανέφερε μόνο τον σεβασμό της αξίας του ανθρώπου ως υποχρέωση της Πολιτείας (η λέξη προστασία προστέθηκε κατά τη συζήτηση στην Βουλή³⁵, κάτι που ίσως φανερώνει κάποιο δισταγμό της κυβέρνησης ως προς τη διεύρυνση των κρατικών υποχρεώσεων) και το ότι το γερμανικό σύνταγμα κάνει λόγο για "ανθρώπινη αξιοπρέπεια", ενώ το ελληνικό για "ανθρώπινη αξία".

Η επιλογή αυτή θεωρήθηκε επιτυχημένη με διαφορετική αιτιολόγηση³⁶. Η κατοχύρωση του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας ως ανώτατης δικαιοπολιτικής αρχής, γεγονός που διαπιστώνεται από τη θέση της στο ελληνικό σύνταγμα ως στοιχείο της

³³ Όλα τα ανωτέρω σε HAEBERLE P., η έννοια και το περιεχόμενο της ανθρώπινης αξίας, Το Σ, 1982, σελ.207.

³⁴ Ράικος Αθ., Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου, (κατα το Σ του 1975), τ.β', τα θεμελιώδη δικαιώματα, 2η έκδοση, Αντ Σάκκουλα, Αθήνα -Κομοτηνή 2002, σελ.309.

³⁵ Ράικος Αθ., όπ.π., σελ.248-9 υποσημειώσεις 9, 12 και 13.

³⁶ Για παράδειγμα, Γ.Α.Μαγκάκης "προτιμώ τη λέξη αξία και όχι αξιοπρέπεια, γιατί η αξιοπρέπεια σημαίνει μόνο την αξία σε σχέση με τους άλλους ενώ η λέξη αξία εκφράζει την ουσία, που είναι δεδομένη χωρίς συσχετισμό με τρίτους", του εισηγητή της πλειοψηφίας Δ.Παπασπύρου "περικτικότερη αναφερομένη εις την καθόλου αξίαν του ανθρώπου και εντονωτέρα ως προς τας θετικές υποχρεώσεις του κράτους" σε Ράικος, όπ.π., σελ. 249-250.

μορφής του πολιτεύματος, σήμανε την καθιέρωση στην ελληνική έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού.

5. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Α. άρθρο 2§1 του Συντάγματος 1975/1986/2001: "**ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας**"

α. αξία-αξιοπρέπεια

Η συνταγματική κατοχύρωση της ανθρώπινης "αξίας", αντί του ειδικότερου όρου "αξιοπρέπειας", είναι ορθή, γιατί προστατεύει περισσότερο τα ανθρώπινα δικαιώματα, αφού επιτρέπει την συνολική εκτίμηση της ανθρώπινης οντότητας, της σωματικής, πνευματικής και κοινωνικής διάστασής της. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία κυρίως ως προς τα κοινωνικά δικαιώματα, καθώς δημιουργεί περισσότερες υποχρεώσεις για το κράτος. Για παράδειγμα, η αξίωση για βιώσιμο εισόδημα, παιδεία και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη απορρέει από την ανθρώπινη αξία και όχι από την ανθρώπινη αξιοπρέπεια³⁷.

β. έννοια αξίας

Υπάρχει μια φαινομενική δυσκολία ορισμού της έννοιας της ανθρώπινης αξίας, όχι λόγω των αντικειμενικών δυσκολιών, αλλά επειδή εμφιλοχωρούν υποκειμενικές αντιλήψεις κατά τη διαμόρφωση της κρίσης μας ή επειδή την ταυτίζουμε με ειδικότερες εκφάνσεις της ανθρώπινης προσωπικότητας. Η άρση των αμφιβολιών επιτυγχάνεται αν σκεφτούμε ότι ο άνθρωπος και η ανθρώπινη αξία στην πραγματικότητα είναι λέξεις ταυτόσημες. Η έννοια της ανθρώπινης αξίας ως έννοια γένους συνίσταται στο σύνολο των υλικών, πνευματικών και κοινωνικών γνωρισμάτων του ανθρώπινου γένους και ως έννοια είδους ταυτίζεται με την προσωπικότητα, δηλαδή τα ανωτέρω αναφερόμενα γνωρίσματα ως στοιχεία συγκεκριμένου ανθρώπου³⁸.

Επιπλέον, στην προσπάθεια προσδιορισμού της αξίας μπορούν να μας βοηθήσουν οι άλλες δύο θεμελιώδεις αρχές της έννομης τάξης, η ισότητα (4§1 και §2Σ) και η ελευθερία³⁹ (5§1 και §2). Η ισότητα είναι δυνατή μέχρι του σημείου που δεν καταλήγει να θίγει την ανθρώπινη αξία αρνούμενη τη διαφορετικότητα και τη μοναδικότητα κάθε ανθρώπου. Η ελευθερία κάθε ανθρώπου εκτείνεται μέχρι του σημείου που δεν παραβιάζει την ελευθερία του άλλου, δηλαδή τα δικαιώματα του άλλου και τελεί σε άμεση σχέση με την ανθρώπινη αξία, που είναι το μητρικό δικαίωμα όλων των άλλων δικαιωμάτων. Σεβόμενοι την ελευθερία του άλλου σημαίνει ότι αναγνωρίζουμε σε αυτόν την ανθρώπινη αξία του⁴⁰.

³⁷ Δημητρόπουλος Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, ειδικό μέρος, παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, τόμος III, ημίτομος Β', Αθήνα 2005, σελ.5.

³⁸ Δημητρόπουλος Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, ειδικό μέρος, παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, τόμος III, ημίτομος Β', Αθήνα 2005, σελ.4-5.

³⁹ βλέπε αναλυτικά Δημητρόπουλο Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, ειδικό μέρος, παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, τόμος III, ημίτομος Β', Αθήνα 2005, σελ. 6-7.

⁴⁰ ωστόσο πρέπει να παραδεχτούμε ότι η ανθρώπινη αξία συχνά έχει οδηγήσει στα πιο αντιφατικά συμπεράσματα. Για

γ. υποχρέωση σεβασμού

Η υποχρέωση σεβασμού της ανθρώπινης αξίας από τα πολιτειακά όργανα, είναι αρνητική και αναλύεται στην υποχρέωση

α. των εκτελεστικών οργάνων να μην παραβιάζουν την ανθρώπινη αξία κατά την άσκηση των καθηκόντων τους,

β. του νομοθέτη να λαμβάνει μέτρα που να μη θίγουν την ανθρώπινη αξία και να άρει διατάξεις νόμων αντίθετων με αυτή

και γ. της δικαστικής εξουσίας να μην εφαρμόζει νόμο με περιεχόμενο αντίθετο προς την ανθρώπινη αξία, είτε αυτός είναι δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου.

Όπως το Σύνταγμα στο άρθρο 93§4 δεν διακρίνει μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου έτσι και ο δικαστής υποχρεούται να μην κάνει αυτή τη διάκριση.

δ. υποχρέωση προστασίας

Η υποχρέωση προστασίας της ανθρώπινης αξίας, είναι θετική υποχρέωση για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων προς την κατεύθυνση της προστασίας του ανθρώπου έναντι προσβολών από το κράτος ή από ιδιώτες και αναλύεται στην υποχρέωση

α. των εκτελεστικών οργάνων να εξασφαλίζουν την ανεμπόδιστη άσκηση των δικαιωμάτων

β. του νομοθέτη να λαμβάνει μέτρα που θα ολοκληρώνουν την προστασία των ανθρώπων από προσβολές προερχόμενες τόσο από την κρατική εξουσία όσο και από τους ιδιώτες

και γ. της δικαστικής εξουσίας να προστατεύει την ανθρώπινη αξία και τις εξειδικεύσεις της χωρίς να εξετάζει αν παραβιάζονται από κρατική ή ιδιωτική

παράδειγμα, έχει αποτελέσει επιχείρημα ταυτόχρονα υπέρ και κατά της θανατικής ποινής, των βασανιστηρίων κρατουμένων, όπου εμφανίζεται το ψευτο-δίλημμα ποια ανθρώπινη αξία να "προτιμήσουμε", εκείνη του δράστη αξιόποινων πράξεων που υπόκειται σε θανατική ποινή ή σε βασανιστήρια ή των (πιθανολογούμενων) θυμάτων του, όπως επίσης και στις περιπτώσεις της ευθανασίας και της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, όπου έχει υποστηριχτεί ότι ένα τέτοιο δικαίωμα είναι σύμφωνο με την ανθρώπινη αξία, αλλά και το ακριβώς αντίθετο, ότι την καταργεί. Ενδεικτικά παραπέμπουμε στις υποθέσεις που απασχόλησαν τελευταία την κοινή γνώμη:

υπόθεση Σκιάβο, όπου ο σύζυγος μιας γυναίκας από τη Φλόριδα των ΗΠΑ, η οποία επί 15 χρόνια κρατούνταν στη ζωή με μηχανική μόνο υποστήριξη ζήτησε να επιτραπεί δικαστικά η αποσύνδεσή της από τα σωληνάκια, ενώ οι γονείς της ζητούσαν να κρατηθεί στη ζωή, βλ. Κοροπούλη Γιώργου, "το δικαίωμα να επιβιώσουμε", Ελευθεροτυπία Παρασκευή 8/4/2005 όπου αναφέρεται ότι "για να μη σοκαριστεί η κοινή γνώμη, η μέθοδος ευθανασίας που επελέγη ήταν η ασιτία: κι αυτό μας λέει ότι απλώς το έλλειμμα αξιοπρέπειας μετακυλιέται άθικτο. Δεν υπήρξε σ'αλήθεια δίλημμα...", "δεν γίνεται να ζεις αξιοπρεπώς αν δεν μπορείς και να πεθάνεις αξιοπρεπώς" (χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι εταιρίες υποβοηθούμενης αυτοκτονίας έχουν στην επωνυμία τους τον όρο "αξιοπρέπεια", όπως για παράδειγμα η Dignitas στη Ζυρίχη "ευθανασία: καν'το μόνος σου" Μ.Σάββατο 21-22/4/2006, ελευθεροτυπία)

και την υπόθεση του διευθυντή της αστυνομίας της Φραγκφούρτης Βόλφγκανγκ Ντάσνερ που έδωσε εντολή σε υπάλληλο διενεργούντα ανάκριση να απειλήσει με σωματικά βασανιστήρια απαγωγέα ανηλίκου προκειμένου να αποκαλύψει που έχει κρύψει το παιδί. Οι απόψεις που υποστηρίχτηκαν και αναφέρονται στο άρθρο είναι ότι είναι "επιτρεπτό μέσο αντιμετώπισης ανθρώπων που έχουν θέσει εαυτούς εκτός κράτους δικαίου" και ότι "η απαγόρευση των βασανιστηρίων έχει «απόλυτο χαρακτήρα», Δεν μπορούμε να δεχθούμε "λίγα βασανιστήρια" , γιατί καταστρατηγούμε αμέσως το κράτος δικαίου. Του Ν. Χειλά, Τα βασανιστήρια διχάζουν τη Γερμανία, *ΒΗΜΑ Κυριακή 27/6/2004* . Μια άλλη εκδοχή εκείνης της παρεμπόδισης αυτοκτονίας ως βασανιστήριο παρουσιάζεται στο άρθρο "Γκουαντάναμο: βασανίζουν απεργούς πείνας με υποχρεωτική σίτιση", Ελευθεροτυπία, Πέμπτη 2/3/2006.

Τέλος, το άρθρο της Μαρία Βραχιονίδου, Ωάρια προς πώληση, «Ζητούνται: Νέες γυναίκες, πολύ μορφωμένες, που δέχονται να υποβληθούν σε επικίνδυνη, επώδυνη ιατρική διαδικασία με αντάλλαγμα πολύ μεγάλα χρηματικά ποσά» *ΤΑ ΝΕΑ 4/9/1999* , όπου αναλύεται κυρίως η εμπορευματοποίηση του δικαιώματος στη μητρότητα.

εξουσία⁴¹

ε. υπαίτιοι προσβολής

Προσβολές τις ανθρώπινης αξίας τις οποίες οφείλει να αποτρέπει η κρατική εξουσία τόσο με αρνητικές όσο και με θετικές ενέργειες είναι οι προερχόμενες τόσο από κρατικά όργανα όσο και από τις εξωκρατικές δυνάμεις (ιδιώτες, κοινωνικές ομάδες και ξένα κράτη)⁴² επιθετικές ενέργειες σε βάρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων είτε αυτές εκδηλώνονται με ενέργεια είτε με παράλειψη. Χαρακτηριστικά έχει ειπωθεί ότι επιτιθέμενος είναι ο προσβάλλων και αμυνόμενος ο προσβαλλόμενος, ακόμη και αν επιτιθέμενος είναι ο νομοθέτης, όταν ο νόμος είναι αντισυνταγματικός ή ο ιδιώτης ισχύουν οι ίδιοι κανόνες⁴³.

Β. ΦΟΡΕΙΣ

Η ανθρώπινη αξία είναι κατά κυριολεξία ένα ανθρώπινο δικαίωμα, αφορά δηλαδή κάθε πρόσωπο, γιατί απορρέει από την ίδια την ανθρώπινη ιδιότητα και σημαίνει ότι όποιος αναγνωρίζεται ως άνθρωπος, αναγνωρίζεται αυτομάτως και νομικά ως πρόσωπο, έχει δηλαδή ικανότητα δικαίου. Αυτό προκύπτει τόσο από την ίδια την έννοια της "ανθρώπινης αξίας" όσο και από τη γραμματική ερμηνεία του άρθρου 2§1 του Συντάγματος, το οποίο, σε αντίθεση με άλλα δικαιώματα που ρητά ορίζει ότι αναγνωρίζονται μόνο στους έλληνας πολίτες, κατοχυρώνει το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξίας αδιακρίτως για όλους, χωρίς διακρίσεις βάσει οποιουδήποτε κριτηρίου⁴⁴. Επίσης, η ανθρώπινη αξία είναι ανεξάρτητη από την ηλικία (κυφορούμενο, νήπιο, έφηβος, υπερήλικας), από την θέση ή όχι υπό δικαστική ή νόμιμη απαγόρευση, την σχέση εξάρτησης (για παράδειγμα στρατευμένοι, μαθητές, τέκνα απέναντι στους γονείς τους) και ανεξάρτητη από την ικανότητα για δικαιοπραξία⁴⁵. Ο χρόνος έναρξης και λήξης από τη στιγμή της γέννησης, η οποία θεωρείται ως η στιγμή της σύλληψης, μέχρι και τον θάνατο.

Όπως έχει λεχθεί, "η προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας δεν συνίσταται στην

⁴¹ Δημητρόπουλος Αν., τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, Αντ.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1981, σελ.125-6.

⁴² Ράικος Αθ., όπ.π., σελ.306.

⁴³ Δημητρόπουλος Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, γενικό μέρος, σύστημα συνταγματικών δικαιωμάτων, τόμος Γ', ημίτομος Ι', εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σελ.207.

⁴⁴ τα κριτήρια του φύλου (άρθρο 4§2Σ), της εθνικότητας, φυλής, γλώσσας, θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων (άρθρο 5§2Σ) αναμφίβολα σχετίζονται με την αναγνώριση της ανθρώπινης αξίας για όλους και συμπληρώνονται από διεθνείς συμβάσεις που έχει υπογράψει η χώρα μας και βάσει του άρθρου 28 του Συντάγματος έχουν υπερνομοθετική ισχύ, όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, η οποία προσθέτει στον κατάλογο των κριτηρίων το χρώμα, την εθνική και κοινωνική προέλευση, την περιουσία, την γέννηση ή άλλη κατάσταση, εντάσσοντας έτσι στην απαγόρευση των διακρίσεων κάθε ιδιότητα που ο άνθρωπος μπορεί να θεωρήσει ως "δικαιολογητικό λόγο" μεταχείρισης αντίθετης με την ανθρώπινη αξία. Αν θέλουμε να δώσουμε μια συνταγματική βάση στη θεμελίωση της απαγόρευσης των διακρίσεων βάσει κριτηρίου που δεν αναφέρεται στο 5§2, όπως παραδείγματος χάριν του γενετήσιου προσανατολισμού μπορούμε να επικαλεστούμε το άρθρο 2§1Σ, που ως "ανοιχτή ρήτρα", σε συνδυασμό με το άρθρο 5§1 μπορεί να προστατέψει από προσβολές που αλλιώς δεν τιμωρούνται. Βλ. ενδεικτικά την απόφαση-γνωμάτευση της Ολομέλειας της Ελληνικής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για ζητήματα σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και την επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου, Δεκέμβριος 2004, δημοσιευμένη στο διαδίκτυο στην ιστοσελίδα www.nchr.gr.

⁴⁵ Ράικος Αθ., όπ.π., σελ.285.

προσβολή του συγκεκριμένου ανθρώπου κατά κανόνα όμως η διάγνωση γίνεται δι'αυτής"⁴⁶ και γι' αυτό η ανάλυσή μας θα ήταν ελλιπής αν δεν αναφέραμε ορισμένα παραδείγματα για τις πράξεις που οι επιστήμονες θεωρούν ότι προσβάλλουν την ανθρώπινη αξία. Η πλειοψηφία των επιστημόνων, λοιπόν, χαρακτηρίζει ως κατάφωρες προσβολές⁴⁷ πράξεις που οδηγούν στον υποβιβασμό του ανθρώπου σε μέσο, σε "είδος αντικαταστατό", όπως για παράδειγμα η γενοκτονία, η δουλεία, οι βασανισμοί, η στέρηση ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, οι φυλετικές διακρίσεις, η αναγκαστική εργασία, η τρομοκρατία, οι ομαδικές απελάσεις, η καταστροφή της λεγόμενης ανευ αξίας ζωής και η πραγματοποίηση πειραματισμών σε συγκεκριμένο άνθρωπο αντίθετα με τη βούλησή του⁴⁸. Επίσης, γίνεται δεκτό ότι από την στιγμή που συνιστά αναντίρρητο γεγονός ότι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια συνιστά έμφυτη και αναφαίρετη ιδιότητα κάθε ανθρώπου, πρέπει να δεχτούμε ότι αφορά και "όποιον στερείται της ικανότητας όπως ελευθέρως διαμορφώσει εαυτόν και τη ζωή του, παραδείγματος χάριν πνευματικώς ασθενής, νήπιο, ανήλικος⁴⁹, λιπόθυμος, μεθυσμένος, ναρκομανής"⁵⁰. Η αξία του ανθρώπου, δηλαδή, είναι ανεξάρτητη από την προσωπική και κοινωνική αξία του συγκεκριμένου ανθρώπου, και, άρα, δεν χάνεται ούτε σε περίπτωση εγκληματικής συμπεριφοράς⁵¹.

Η παραβίαση της ανθρώπινης αξίας εντοπίζεται και αποδοκιμάζεται συνήθως, όταν είναι κατάφωρη, αλλά είναι δυσκολότερη η αναγνώρισή της όταν χρειάζεται να γίνει ένας λεπτός λογικός χειρισμός, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του δικαιώματος αλλοδαπού να πολιτογραφηθεί Έλληνας, δικαίωμα που δεν αναγνωρίζεται από την ελληνική νομολογία, καθώς δεν αναγνωρίζεται καν δικαίωμά του γνώσης της αιτιολογίας της δυσμενούς διοικητικής πράξης της απόρριψης της αίτησης

⁴⁶ Κασμάτης Γ., Το Σ 1975, Α', περί των θεμελιωδών αρχών του Σ, θεωρία και νέο Σύνταγμα, σελ.24.

⁴⁷ Βέβαια, κάθε παραβίαση της αξίας του ανθρώπου είναι κατάφωρη, καθώς πλήττει τον πυρήνα της ύπαρξής του, ωστόσο υπάρχουν κάποιες παραβιάσεις που είναι ιδιαίτερα δυσβάστακτες σύμφωνα με το κοινό περί δικαίου αίσθημα και προκαλούν έντονη αγανάκτηση.

⁴⁸ Παρά την ομόφωνη αποδοκιμασία της θεωρίας, η πραγματικότητα είναι διαφορετική, καθώς ο άνθρωπος συνεχίζει να στρέφεται κατά του συνανθρώπου του και η ρήση "homo homini lupus" πραγματώνεται συνεχώς: γενοκτονίες εξακολουθούν να γίνονται με πιο πρόσφατα παραδείγματα την σφαγή η σφαγή των Τούτσι από τους Χούτου στη Ρουάντα (1994), 7.800 μουσουλμάνων από τον σερβοβοσνιακό στρατό στο Κόσοβο (Σρεμπρένιτσα Ιούλιος 1995), 70.000 Αφρικανών από τις παραστρατιωτικές ομάδες των Τζαντζαούντ στο Σουδάν, η συνεχιζόμενη σύμφωνα με καταγγελίες γενοκτονία των Θιβετιανών από την Κίνα με ανυπολόγιστο αριθμό θυμάτων (για όλα τα παραπάνω βλ.τη δράση της Διεθνούς Αμνηστίας www.amnesty.gr) και εμφανίζονται νέες μορφές δουλείας, όπως το trafficking γυναικών και ανηλίκων, βλ. ενδεικτικά το ρεπορτάζ του Ν.Καραγιάννη, Β.Νέδου, Οι βαλκανικοί δρόμοι των σωματεμπόρων, ΒΗΜΑ Κυρ.11/12/2005, όσο για τα βασανιστήρια στο όνομα του πολέμου κατά της τρομοκρατίας η συνέχιση της λειτουργίας της βάσης-φυλακής στο Γκουαντανάμο (σωματικά και ψυχολογικά βασανιστήρια, απομόνωση, ελλιπής επικοινωνία, στέρηση συνηγόρου υπεράσπισης) δίνει δυστυχώς την εντύπωση της οπισθοδρόμησης σε εποχές που η ύπαρξη χώρων ανομίας ήταν δικαιολογημένη στη συνείδηση των πολιτών, βλ. ενδεικτικά το άρθρο της Ι. Σωτήρχου, Διεθνής Αμνηστία: "σύμβολο ανομίας το κολαστήριο των ΗΠΑ", Ελευθεροτυπία 10/1/2005.

⁴⁹ Βλέπε παράρτημα νομολογίας στο τέλος της εργασίας.

⁵⁰ σύμφωνα μάλιστα με την πιο ανθρωπιστική άποψη την οποία υιοθετεί ο συγγραφέας «οι πνευματικώς ασθενείς έχουν δικαίωμα όχι μόνο σε φωτεινά διαλείμματα, αλλά και εκτός αυτών, διότι δεν στερούνται της ικανότητα αντίληψης, αλλά της ικανότητας όπως εξηγήσουν τα όσα αντιλαμβάνονται με τον ισχύοντα "τυπικό" τρόπο», Ζώρας Κ., η συνταγματική αρχή σεβασμού και προστασίας ανθρώπινης αξιοπρέπειας κατά το Γερμανικό Ομοσπονδιακό σύστημα, ΤοΣ 1978, σελ.8-9.

⁵¹ Και για τον "συγκεκριμένο άνθρωπο που κατεχράσθη της δυνατότητας που του παρέχει η ελευθερία προς αυτουποβιβασμό π.χ. εγκληματίας, πόρνη, γιατί η ελευθερία προς αυτουποβιβασμό αποδεικνύει την ελευθερία προς αυτοδιαμόρφωση που του παρέχεται μέσα από την αναγνώριση της ανθρώπινης αξίας", Ζώρας Κ., όπ.π., σελ.9.

πολιτογράφησης του, την έλλειψη της οποίας συνήθως δικαιολογούν τα δικαστήρια για λόγους δημοσίου συμφέροντος, γεγονός που δεν μειώνει την προσβολή που υφίσταται κάθε άνθρωπος όταν αγνοεί τους λόγους για τους οποίους υφίσταται μια κατάσταση^{52, 53}. Το ίδιο ισχύει και για την θέσπιση της προσωποκράτησης για χρέη τόσο προς το Δημόσιο όσο και προς ιδιώτες⁵⁴.

Ειδική αναφορά αρμόζει στις παραβιάσεις της ανθρώπινης αξίας που τελούνται στο πλαίσιο του ουσιαστικού ποινικού δικαίου, όπως η θανατική ποινή⁵⁵, η επιβολή ποινής χωρίς μετατροπή και αναστολή, η παραδειγματική τιμωρία δραστών⁵⁶, κάθε ποινή δηλαδή που δεν ανταποκρίνεται στην αρχή της ενοχής⁵⁷, αλλά επιβάλλεται για την εξυπηρέτηση αντεγκληματικής πολιτικής⁵⁸.

Στο δικονομικό ποινικό δίκαιο έχουν απασχολήσει τους νομικούς κυρίως οι ανακριτικές μέθοδοι και η διενέργεια πραγματογνωμοσύνης, όπου ο σεβασμός και η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αναγνωρίζεται ως όριο στο δικαίωμα ασφάλειας των πολιτών. Αναλυτικά, υποστηρίζεται ότι είναι αντίθετα με την ανθρώπινη αξία ο υπνωτισμός, οι ανιχνευτές αλήθειας, η ναρκοανάλυση⁵⁹, εν γένει οποιαδήποτε μέθοδος διεισδύει στην συνείδηση του ατόμου, γιατί το υποβιβάζει σε απλό μέσο για την εξεύρεση της αλήθειας⁶⁰. Την ανωτέρω αιτιολογία χρησιμοποιεί τόσο η θεωρία όσο και η νομολογία προς θεμελίωση της απαγόρευσης χρήσης παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων⁶¹ και για τον ίδιο λόγο και "οι αυτοψίες επί τμημάτων του ανθρωπίνου σώματος, μη εκτιθέμενων συνήθως εις την θέαν τρίτων και οι ψυχολογικές και ψυχιατρικές έρευνες⁶² αποτελούν πρόδηλο παραβίαση της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, όταν γίνονται χωρίς την συγκατάθεσή του ή χωρίς δικαστική απόφαση που αιτιολογεί τη λήψη αυτού του μέτρου"⁶³. Ακόμη περισσότερο απαγορεύεται κάθε προσπάθεια καταναγκαστικής αλλαγής του ενδιαθέτου φρονήματος του ανθρώπου μέσω βομβαρδισμού με μηνύματα, γιατί αναιρούν την ιδιότητα του ατόμου ως έλλογου όντος⁶⁴.

Τέλος, ως προσβολές της ανθρώπινης αξίας αναφέρονται και οι συστηματικές προσβολές της τιμής του ανθρώπου, όπως η υποχρεωτική εκφορά διακριτικού στοιχείου με στόχο τον στιγματισμό (για παράδειγμα του εβραϊκού αστεριού), η

⁵² βλ. αναλυτικά Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σελ.110-111.

⁵³ Βλέπε όμως και την απόφαση του ΣτΕ σχετικά με την ιθαγένεια στο παράρτημα νομολογίας.

⁵⁴ Βλέπε στο παράρτημα νομολογίας αποφάσεις ΑΠ και ΣτΕ.

⁵⁵ υποστηρίχθηκε μεμονωμένα στη θεωρία από τον Κ.Ι.Δεσποτόπουλο ότι με την ρητή αναγνώριση στο Σύνταγμά μας του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας καταργήθηκε η θανατική ποινή λόγω του ότι είναι "προφανές ότι ο σεβασμός του ανθρώπου ως και η προστασία αυτού αναιρούνται απολύτως υπό της θανατικής ποινής ενεχούσης καταστροφή της ζωής των ανθρώπων, άρα άρνηση ριζική παντός σεβασμού και προστασίας", άποψη η οποία αναφέρει χωρίς να υιοθετεί Χουβαρδάς Γ., η συνταγματική προστασία της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, 1990, Αθήνα, σελ.55.

⁵⁶ Ράικος Αθ., όπ.π., σελ.277.

⁵⁷ βλέπε παράρτημα νομολογίας στο τέλος.

⁵⁸ Μαργαρίτης Λ., Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια, Υπεράσπιση 1996, σελ.480.

⁵⁹ Ράικος Αθ., όπ.π., σελ. 278-9.

⁶⁰ Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σελ.115.

⁶¹ βλέπε παράρτημα νομολογίας στο τέλος.

⁶² βλέπε παράρτημα νομολογίας στο τέλος.

⁶³ Χουβαρδάς Γ., η συνταγματική προστασία της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, 1990, Αθήνα, σελ.41.

⁶⁴ Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σελ.115.

έρευνα κρατουμένων γυναικών από ή μπροστά σε άντρες υπαλλήλους⁶⁵, γελοιοποίηση νεοσύλλεκτων με την χορήγηση πολύ μεγάλων στολών⁶⁶.

Γ. ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ

Το γεγονός ότι η ανθρώπινη αξία είναι μια συνταγματική αρχή είναι αναμφισβήτητο. Ωστόσο, υπήρξε διχογνωμία στη θεωρία ως προς το αν πρόκειται για διάταξη με κανονιστική ισχύ και δεσμευτικότητα ή απλώς για μια κατευθυντήρια γραμμή και ερμηνευτική αρχή για το νομοθέτη και τον δικαστή.

Η άποψη ότι το άρθρο 2§1 Σ δεν ιδρύει αυτοτελές δικαίωμα του ατόμου για σεβασμό της αξίας του, υποστηρίχθηκε από μέρος της θεωρίας και της νομολογίας. Σύμφωνα με την άποψη αυτή η αρχή της ανθρώπινης αξίας έχει τόσο γενικό και αόριστο χαρακτήρα, που δεν μπορεί από μόνη της να αποτελέσει θεμέλιο αξίωσης έναντι της κρατικής εξουσίας και ο διοικούμενος μπορεί να την επικαλεστεί μόνο επικουρικά με κάποια άλλη διάταξη του Συντάγματος ή των κοινών νόμων, όταν θίγονται επιμέρους δικαιώματά του⁶⁷. Σήμερα, όμως, κρατούσα είναι η άποψη ότι, όπως εξάλλου συνάγεται σαφώς από τις προπαρασκευαστικές εργασίες στη Βουλή και την περίοπτη θέση που δόθηκε τελικά στην ανθρώπινη αξία (ως στοιχείο της μορφής του πολιτεύματος, διάταξη μη αναθεωρητέα και μη υποκείμενη σε αναστολή σε περίπτωση θέσεως σε εφαρμογή του νόμου περί καταστάσεως πολιορκίας), αποτελεί καταστατική αρχή που διέπει όλη την έννομη τάξη ως υπέρτατη αξία και δεν αμφισβητείται πλέον η κανονιστική ισχύς της διάταξης⁶⁸. Εξάλλου, αφού δεχτήκαμε ότι η συνταγματική κατοχύρωση του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας, δεν μπορούμε να την απογυμνώσουμε από το κανονιστικό της περιεχόμενο χωρίς να πέσουμε σε αντιφάσεις. Συνήθως, βέβαια, δεν είναι αναγκαία η απευθείας εφαρμογή της, γιατί υπάρχουν διατάξεις συνταγματικές και νομοθετικές οι οποίες την εξειδικεύουν. Αυτό όμως δεν αφαιρεί κάτι από την κανονιστική της δύναμη, καθώς δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την περίπτωση η αξία του ανθρώπου να θίγεται χωρίς να παραβιάζεται κάποιο επιμέρους δικαίωμα της προσωπικότητας. Δεν είναι εφικτό ο νομοθέτης να προβλέπει όλες τις δυνατές προσβολές ενός δικαιώματος, ειδικά όταν αυτό αφορά μια τόσο ευρεία έννοια όσο εκείνη της ανθρώπινης υπόστασης. Εδώ ακριβώς φαίνεται και η αξία της ρήτρας του άρθρου 2§1Σ, που λειτουργεί στην πράξη σαν φίλτρο για να αποκρούσει παραβιάσεις των ατομικών δικαιωμάτων του ανθρώπου, που διαφορετικά δεν θα ήταν δυνατό να τιμωρηθούν.

⁶⁵ Ζώρας Κ., ό.π., σελ.20.

⁶⁶ Ράικος Αθ., ό.π., σελ.289.

⁶⁷ Σύμφωνα με Μάνεση Αρ. πρόκειται για κατευθυντήρια διάταξη, δεν ιδρύει ατομικό δικαίωμα, δηλαδή κάποια αξίωση κατά του κράτους για συγκεκριμένες ενέργειες, γιατί εξειδικεύεται σε άλλες διατάξεις του Συντάγματος ή των νόμων, Συνταγματικά Δικαιώματα, ατομικές ελευθερίες Α', 1982, σελ.111.

⁶⁸ Έτσι Δαγτόγλου Π., Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Α', Β', 1991, Αντ.Ν.Σάκκουλας, 2005, σελ.1135-1137, Μανιτάκης Αντ., ό.π., 405-407, Ράικος, ό.π., σελ.15-16, Δημητρόπουλος Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, γενικό μέρος, σύστημα συνταγματικών δικαιωμάτων, τόμος Γ', ημίτομος Ι', εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σελ. 109-112.

Δ. ΤΟ ΑΠΑΡΑΒΙΑΣΤΟ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΞΙΑΣ

Το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξίας, όπως και τα άλλα ανεπιφύλακτα δικαιώματα οδηγεί στο ερώτημα αν επιδέχεται περιορισμούς ή όχι. Η ρητή κατοχύρωση του απαραβίαστου δεν σημαίνει αυτομάτως ότι δεν υπόκειται σε κανένα περιορισμό, καθώς είναι αυτονόητη και αναπόφευκτη η μέριμνα για προστασία του "σκληρού πυρήνα" κάθε κράτους, δηλαδή της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, μέριμνα που συνεπάγεται τον περιορισμό, άρα η σχετικότητα της προστασίας των ατομικών ελευθεριών⁶⁹. Ο πρώτος περιορισμός, επομένως, τίθεται χάριν του δημοσίου συμφέροντος, το οποίο όμως στα πλαίσια του κράτους δικαίου και της έννομης τάξης του κοινωνικού ανθρωπισμού, η έννοια αυτή δεν είναι απροσδιόριστη. Η αρχή της ανθρώπινης αξίας εμποδίζει την αόριστη έννοια αυτή να επεκταθεί σε βάρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων, καθώς η μόνη περίπτωση στην οποία αναφέρεται στο άρθρο 106§2Σ δεν είναι προς περιορισμό, αλλά προς την ενίσχυση της ανθρώπινης αξίας, η οποία τίθεται έτσι σε αξιολογική ανωτερότητα⁷⁰.

Επιπλέον, όριο στην ανθρώπινη αξία αποτελεί η ίδια η ανθρώπινη αξία των άλλων. Ο περιορισμός αυτός προκύπτει από τον χαρακτήρα της αρχής του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας⁷¹ ως αντικειμενικού κανόνα, που ισχύει για όλους. Εξάλλου, ο κανόνας αυτός ακόμη και αν δεν ήταν ρητά διατυπωμένος θα προέκυπτε με σαφήνεια από το πλέγμα των διατάξεων 4§1 και §2, 5§1, 7§2, 25§1-§4 και 106§2Σ. Τέλος, όπως ειπώθηκε, το Σύνταγμα δεν κατοχυρώνει ένα πρότυπο μεμονωμένου ανθρώπου, η ελευθερία δεν είναι εκείνη του Ροβινσώνα⁷², αλλά το πρότυπο του κοινωνικού ανθρώπου, όπως φαίνεται από το άρθρο 5§1 Σ σχετικά με τον σεβασμό των δικαιωμάτων των άλλων, το 25 § 1, στο οποίο ο κατάλογος των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατοχυρώνεται για τον άνθρωπο ως άτομο, αλλά και ως "μέλος του κοινωνικού συνόλου" και 25§3 Σ απαγορεύεται να ασκούνται καταχρηστικά. Η άσκηση των δικαιωμάτων ενός ανθρώπου δεν πρέπει να εμποδίζει την ελεύθερη άσκηση των δικαιωμάτων ενός άλλου. Βέβαια, το Σύνταγμα αν και απαγορεύει τη βλαπτική συμπεριφορά σε βάρος των άλλων, αυτό δεν σημαίνει ότι επιτάσσει την κοινωνικά ωφέλιμη⁷³. Το δίκαιο μπορεί να αξιώνει από το άτομο να συμπεριφέρεται στον συνάνθρωπό του *homo homini homo*⁷⁴, αλλά αυτό δεν καθιερώνει αξίωση έναντι του ατόμου να προστατεύει τα δικαιώματα των συνανθρώπων του.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ-ΠΕΡΙΛΗΨΗ

⁶⁹ Μάνεσης Αρ., όπ.π., σελ.59-61.

⁷⁰ Δημητρόπουλος Αν., τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, Αντ.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1981, σελ.129.

⁷¹ HAEBERLE P. , όπ.π., σελ. 227.

⁷² Δημητρόπουλος Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, γενικό μέρος, σύστημα συνταγματικών δικαιωμάτων, τόμος Γ', ημίτομος Γ', εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σελ. 179.

⁷³ Δαγτόγλου Π., όπ.π.Α' τόμος, σελ.156-157.

⁷⁴ Δημητρόπουλος Αν., κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ.Σάκκουλας, 1998., σελ. 144.

η ανθρώπινη αξία και η αρχή της νομιμότητας

247/1980 ΣτΕ ΤμΔ' ΤοΣ 6 (1980), σελ.653 επ.

"ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου επιβάλλουν εις το κράτος την υποχρέωσιν να εγγυάται υπέρ των πολιτών την πιστήν εφαρμογήν των νόμων, να προασπίζει τα νομίμως και ουχί τα παρανόμως κτηθέντα υπό των πολιτών αγαθά και να σέβεται και να προάγη δια παντός πρόσφορου μέσου την εμπιστοσύνην των πολιτών εις τους νόμους και την έννομον τάξιν, της οποίας την ύπαρξιν και την διατήρησιν εγγυάται η αποτελεσματική λειτουργία των κρατικών υπηρεσιών επιβολής και εφαρμογής του νόμου.

η ανθρώπινη αξία ως ερμηνευτική αρχή

Μον. Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης στην απόφαση 1392/1980, Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας, 1981, σελ.877

"το άρθρο 2 έχει ως άμεση συνέπεια τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα τα αναγνωριζόμενα από το νέο Σύνταγμα, ερμηνευόμενα υπό το πρίσμα της ανωτέρω διατάξεως, να αποκτούν διαφορετικό χαρακτήρα και έννοια εν σχέσει με τα προηγούμενα Συντάγματα, ακόμη και όταν εμφανίζονται με όμοια διατύπωση".

ΦΟΡΕΙΣ

ανήλικοι

Συνήγορος του Πολίτη, Κύκλος Δικαιωμάτων του Παιδιού

Η δημόσια θέση του Συνηγόρου του Πολίτη για τη ρητή νομοθετική απαγόρευση της σωματικής τιμωρίας, Φεβρουάριος 2005, δημοσιευμένη στο διαδίκτυο στην διεύθυνση www.synigoros.gr.

"σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου, οι ανήλικοι είναι πλήρη υποκείμενα συνταγματικών δικαιωμάτων. Το άρθρο 2 παρ.1 του Συντάγματος ανάγει τον σεβασμό και την προστασία της ανθρώπινης αξίας του ανθρώπου σε πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας και το άρθρο 5 παρ.2 του Συντάγματος κατοχυρώνει το δικαίωμα προστασίας της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας όλων όσων βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια. Επομένως, εφ' όσον οι ανήλικοι αντιμετωπίζονται ως ισότιμοι φορείς δικαιωμάτων, είναι φορείς και των ανωτέρω δικαιωμάτων και δεν αποτελούν κτήμα των γονέων τους. Στο βαθμό που η σωματική τιμωρία, ανεξαρτήτως βαθμού, μέτρου και μεθόδου, θίγει τα δικαιώματα κάθε ανθρώπου, είναι αυτονόητο ότι θίγει και τα δικαιώματα κάθε παιδιού, που είναι εν γένει πιο εύθραυστο και ευαίσθητο από τους ενήλικες".

ιθαγένεια- απέλαση

ΣτΕ 3603/1991 Δ'τμ, το Σ 4/1992 σελ.775

νομίμως και επαρκώς αιτιολογημένη απόφαση απέλασης δεν είναι αντίθετη με 2§1Σ, ούτε με διατάξεις διεθνών συμβάσεων, η συνδρομή λόγων δημόσιας τάξης δικαιολογεί την διακριτική ευχέρεια της διοίκησης.

εργαζόμενος αλλοδαπός χωρίς άδεια εργασίας

ΕφΑθ 940/1998 ο εργαζόμενος αλλοδαπός χωρίς άδεια εργασίας ισχυρή δεν χάνει όλα του τα εργασιακά δικαιώματα.

ομοφυλόφιλη σύζυγος

Εφ.Θεσ. 1782/1981, Δ 14, σελ.137-138

το δικαστήριο δεν δέχεται ως νόμιμο αποδεικτικό μέσο μαγνητοταινία που προσκομίζει σύζυγος για να αποδείξει τις ομοφυλοφιλικές σχέσεις συζύγου του για να θεμελιώσει την ανικανότητά της να αναλάβει την επιμέλεια των ανήλικων τέκνων τους, ληφθείσα χωρίς τη συναίνεσή της, αντίθετο με τις διατάξεις ΚΠολΔ (444,438,439 και ΚΠΔ178,179) και 2§1 και 5§1Σ, απέρριψε λέγοντας ότι "η ανευ βουλήσεως ομιλούντος φωνοληψία συνιστά προσβολή προσωπικότητας, ήτοι παραβίαση της ιδιωτικής εκείνης περιοχής του όπου δικαιούται να παραμείνει απολύτως μόνος".

πρόσφυγας

ΑΠ 1498/1999 απαλλαγή από την ποινή παράνομης εισόδου σε χώρα λόγω ιδιότητας πρόσφυγα.

φυλακισμένοι

Πλημ.Θεσσαλονίκης (συμβούλιο) 980/1983 Αρμενόπουλος, τόμος 37, σελ.802

η ανθρώπινη προσωπικότητα αποτελεί θεμελιώδη και απόλυτη αξία και δεν παύει να υπάρχει και όταν το άτομο παρεκτραπεί και διαπράξει έγκλημα. Η πολιτεία έχει υποχρέωση να αμύνεται κατά του εγκλήματος έχει όμως παραλλήλως και την υποχρέωση να διαφυλάττει την αξιοπρέπεια του φερόμενου ως δράστη εγκλήματος μέχρις ότου αποδειχθεί η ενοχή του δια της οριστικής δικαστικής απόφασης.

ΠΡΑΞΕΙΣ

αντικειμενική ευθύνη χωρίς να υπάρχει καμία υπαιτιότητα

ΣτΕ 1976/95, Ι.Σαρμά η Σ νομολογία του ελεγκτ.συνεδρίου 1997, σελ.282.

Είναι αντίθετη στο σύνταγμα άρθρο 2§1 η καθιέρωση αντικειμενικής ευθύνης υπολόγων για διαχείριση δημοσίου χρήματος, επειδή θα συνιστούσε αναζήτηση ευθυνών για τα ελλείμματα δημόσιας διαχείρισης από πρόσωπα που δεν συνέβαλαν στην πρόκλησή τους και των οποίων η ευθύνη θα απέρρεε μόνο από την ανάγκη ν'αποκαθιστά η δημόσια εξουσία σε βάρος του υπολόγου τα ελλείμματα αυτά.

απαγόρευση μαγνητοσκόπησης

-ΟΛΑΠ 1/01, ΝοΒη 2001, σελ.1803-1804

το δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη ως αποδεικτικό μέσο μαγνητοταινία από αναιρεσείουσα καταγραφόταν ιδιωτική συνομιλία με τον αναιρεσίβλητο, όπου εν αγνοία και χωρίς συναίνεσή του αποδέχονταν ότι κατέχει ιδιόγραφη διαθήκη της

θανούσας με την οποία είχε εγκαταστήσει κληρονόμο την αναιρεσείουσα, η μαγνητοσκόπηση είναι αντίθετη με τα άρθρα 2§1, 9§1, 19Σ και 8ΕΣΔΑ γιατί ενέχει παγίδευση, η απονομή της δικαιοσύνης δεν μπορεί να γίνεται με κάθε τίμημα.

λήψη υπόψη μαγνητοσκόπησης αν δεν αφορά ιδιωτική ζωή

ΑΠ 874/2004 τήμα Στ' ποινικό, Εφαρμογές Δημοσίου ΙΙ/2004, σελ. 684-678

κατά την έννοια 370Α ΠΚ της διάταξης αυτής, η οποία θεσπίστηκε στα πλαίσια της γενικότερης προστασίας που παρέχεται στον άνθρωπο από τα άρθρα 2§1, 5§1, 9Α και 19 του Σ για την προστασία της προσωπικής και ιδιωτικής ζωής και γενικότερα της προσωπικότητας κάθε ανθρώπου, η απαγόρευση της με ειδικά τεχνικά μέσα μαγνητοσκόπησης αθεμίτως αφορά πράξεις ή εκδηλώσεις της προσωπικής και ιδιωτικής ζωής των τρίτων που είναι ικανές να επιφέρουν βλάβη στην προσωπικότητας και να μειώσουν την αξιοπρέπειά τους. Δεν περιλαμβάνει και τις πράξεις που .. δεν ανάγονται στη σφαίρα της προσωπικής και ιδιωτικής ζωής, αλλά πραγματοποιούνται στο πλαίσιο των ανατεθειμένων σ' αυτούς υπηρεσιακών καθηκόντων κατά την εκτέλεση τούτων.

μέσα απομόνωσης γυμνιστών

ΣτΕ 2420/1985 Ελλ.Δνη, τόμ.26, σελ.1252

οι διατάξεις του Ν.1399/1983 σχετικά με τα μέσα απομόνωσης και λειτουργίας των κέντρων γυμνιστών έτσι ώστε να είναι αδύνατη ή δύσκολη η επικοινωνία άλλων ατόμων με αυτούς και η προσβολή του κοινού περί ηθικής συναισθήματος, **δεν** αντιβαίνουν στο 2§1.

παράνομη παρακράτηση και βιασμός

1423/1996 ΤρΕφ Θράκης

προστατευόμενο ένν. αγαθό 336ΠΚ είναι η προσωπική ελευθερία υπό την ειδική έκφρασή της γενετήσιας ελευθερίας. Διαπιστώνεται προσβολή της αξίας του θύματος ως ανθρώπινης ύπαρξης.

περιορισμός της παρεχόμενης προστασίας του αστικού δικαίου για αποζημίωση σε περίπτωση προσβολής της προσωπικότητας (απόσβεση ενοχικών αξιώσεων)

Ολ.ΑΠ. 40/1998, Το Σ, 1999, σελ.103-106

"το άρθρο 2 δεν θεσπίζει δικαίωμα, αλλά κανόνα δικαίου συνταγματικού επιπέδου, είναι αντίθετη με το 2§1 και το πρώτο πρόσθετο πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ διάταξη νόμου με την οποία αναιρείται η προστασία της αξίας του ανθρώπου βάσει 57,59,932ΑΚ, γιατί θεσπίζεται απόσβεση αξιώσεων προσώπων που έχουν προσβληθεί από τον τύπο μέχρι τη δημοσίευση του νόμου αυτού.

πραγματογνωμοσύνη-υποχρεωτικά τεστ

Ελλ.Δικ. 27 (1986), σελ. 144 γ.

Ο αθλητικός δικαστής έκρινε αντισυνταγματική την επιβολή εξέτασης ούρων ως αντικείμενη στο άρθρο 2§1 του Σ, βασιζόμενος κυρίως στο γεγονός ότι η λήψη των ούρων έγινε μπροστά στον ουρολήπτη.

πραγματική απασχόληση μισθωτού

-απόλυση υπαλλήλου ΚΤΕΛ, Εφ.Ναυπλίου 2/87, ΕΕργΔ 1987 σελ.741

η άρνηση εργοδότη να τον απασχολεί στη θέση για την οποία τον είχε προσλάβει αρχικά, είναι αντίθετη με τα άρθρα 648§1,649,653,656ΑΚ και 2§1,5§1 και 22§1Σ, γιατί τον εμποδίζει να αξιοποιήσει την εμπειρία που είχε αποκτήσει από την αρχική του θέση και τον μειώνει ηθικά στο κοινωνικό περιβάλλον, επειδή φαινόταν ως μη πλέον εργαζόμενος.

-απόλυση συνδικαλιστικού στελέχους Μον.Πρ.Ροδόπης 145/88, ΕΕργΔ 1988 σελ.1073

όταν η καταγγελία σύμβασης εργασίας είναι άκυρη ως παράνομη, η άρνηση του εργοδότη να αποδέχεται τις υπηρεσίες του υπαλλήλου είναι προσβλητική της προσωπικότητάς του, αντίθετη με τα άρθρα 2§1, 5§1 και 22§1.

-υπόθεση ματιοφύλακα Εφ.Θεσσαλ. 319/89, ΕλλΔνη 1989, σελ.1023

η μετάθεση υπαλλήλου ιδρύματος κατόχου πτυχίου σε θέση υποδεέστερη κατά τη γνώμη του δικαστηρίου συνιστά προσβολή της προσωπικότητάς του, αντίθετη με τα άρθρα 2§1, 5§1 και 22§1.

-ΣτΕ τμΓ' 2461/2002, Το Σ 6/2002.

η κατάρτιση προγραμμάτων πανεπιστημιακής διδασκαλίας πρέπει να παρέχει δυνατότητες ασκήσεως του ατομικού δικαιώματος προς έρευνα και διδασκαλία, η μη περίληψη σε πρόγραμμα σπουδών κανενός μαθήματος που εμπίπτει στο γνωστικό αντικείμενο καθηγητή παραβιάζει ακαδημαϊκή ελευθερία και το ατομικό δικ. διδασκαλίας του καθηγητή, αντίθετο στα άρθρα 2§1, 5§1 και 22§1.

προσωποκράτηση οφειλετών:

-ΑΠ 253, Ελλ.Δνη 2000,σελ.1000 και ΑΠ 254/00, Ελλ.Δνη 2000, 712.

ο υποβιβασμός του οφειλέτη σε μέσο για τη είσπραξη χρεών συνιστά παραβίαση του άρθρου 2§1 Σ και του άρθρου 11 ΔΣΑΠΔ (κανείς δεν φυλακίζεται αποκλειστικά λόγω της αδυναμίας του να εκπληρώσει συμβατική υποχρέωση). Μετά την κύρωση του συμφώνου αυτού πρέπει να θεωρείται ότι η διάταξη του άρθρου 1047 ΚΠολΔ για την προσωποκράτηση καθίσταται ανεφάρμοστη.

-ΣτΕ τμ.Στ' 1623/2002, Το Σ2/2002, προσωπική κράτηση οφειλετών δημοσίου, 233§1ΚΔΔ είναι αντίθετη με τα άρθρα 2§1, 5§1, 20§1, 21§3 και 25§1Σ, άρα δεν είναι δυνατή η υποβολή αίτησης για προσωποκράτηση οφειλετών ΝΠΔΔ για χρέη προς αυτά.

συγκρότηση πειθαρχικών συμβουλίων

ΣτΕ 789/90, ΕλλΔνη1991, σελ226 επ. η ευκαιριακή συγκρότηση πειθαρχικών συμβουλίων για να δικάσουν μόνο μία κάθε φορά υπόθεση και χωρίς να θεσπίζονται κριτήρια για την επιλογή των μελών που θα τα απαρτίζουν είναι αντίθετη στο 2§1Σ, γιατί κάθε διαδικασία επιβολής ποινών πρέπει απαραίτητα να παρέχει εγγυήσεις αμερόληπτης και αντικειμενικής κρίσης και υπεράσπισης του κατηγορουμένου, διαφορετικά αποτελεί εμπαιγμό αυτού μεταβάλλοντάς τον σε Αντικείμενο του

δικαίου.

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΩΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

ψυχικά ασθενής

απόφαση 04/2004 , Εφαρμογές Δημοσίου ΙΙ/2004 , πράξεις ανεξάρτητων αρχών σελ. 765-769

η Αρχή εξετάζει καταγγελία ιδιώτη για την παράταση της νοσηλείας σε ψυχιατρικό κατάστημα χωρίς την τήρηση της διαδικασίας που προβλέπει ο νόμος, όταν η εισαγωγή σε αυτό γίνεται με εισαγγελική παραγγελία, δηλαδή χωρίς τη συναίνεση του εξεταζόμενου προσώπου.

"Η ακούσια ψυχιατρική εξέταση και νοσηλεία αποτελούν εξαιρετικές διαδικασίες στο νομικό μας σύστημα, επιφέροντας ρωγμή τόσο στην αρχή ότι ουδείς στερείται την ελευθερία του παρά μόνο εφόσον έχει τελέσει κάποιο έγκλημα όσο και στην αρχή ότι ουδείς υποβάλλεται σε ιατρικές εξετάσεις χωρίς τη συναίνεσή του. Ακριβώς, λοιπόν, επειδή με τη συγκεκριμένη διαδικασία διακυβεύονται σημαντικά αγαθά (προσωπική ελευθερία, τιμή, ανθρώπινη αξιοπρέπεια) η πιστή και ακριβής τήρηση της κείμενης νομοθεσίας αποτελεί θεμελιώδη υποχρέωση κάθε θεσμικού οργάνου (της Διοίκησης ή και της Δικαιοσύνης).

ΑΡΧΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

προσωπικά δεδομένα δημοσίων προσώπων (ιεραρχών)

απόφαση 25/2005 Εφαρμογές Δημ.Δικαίου ΙΙ/2005 σελ. 762-783

Από τα άρθρα 5§1 και 9§1 σε συνδυασμό με το 2§1 .. απορρέει, ως ιδιαίτερη εκδήλωση του δικαιώματος της προσωπικότητας, το δικαίωμα πληροφοριακής αυτοδιάθεσης, δικ πλέον ρητά Σ κατοχυρωμένο στο 9Α, **δεν** είναι αντίθετη με αυτά τα δικαιώματα η αυτούσια προβολή στοιχείων που σχετίζονται με σκανδαλώδεις συμπεριφορές ιεραρχών ερωτικού ιδίως περιεχομένου, λόγω του έντονου δημόσιου ενδιαφέροντος για τα προβληθέντα, αφού πρόκειται για πράξεις και εκδηλώσεις δημοσίων προσώπων που υπόκεινται σε δημόσιο έλεγχο και κριτική και δεν καλύπτονται από την ιδιαίτερη προστασία της ιδιωτικής ζωής, εφόσον επηρεάζουν προφανώς την άσκηση του λειτουργήματός τους, στο μέτρο που παραβιάζουν ευθέως τους ιερούς κανόνες.

ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΡΑΔΙΟΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ

ΕΣΡ 79/4-10-1997 Το Σ 1997, σελ.62 επ.

Εξετάζεται η υπόθεση εκπομπής κατά την οποία εκμαιούτηκε καταγγελία σεξουαλικής κακοποίησης ανήλικης από τον πατέρα της με παραπειστικές ερωτήσεις τόσο στην ίδια όσο και σε γονείς και γείτονες, δημοσιοποίηση επαρκών στοιχείων για τον ετνοπισμό ταυτότητας των συγκεκριμένων προσώπων και η δημόσια τοποθέτηση

εκπροσώπων επαγγελματικών οργανώσεων επί του θέματος, παραβίασαν κατάφωρα το δικαίωμα ιδιωτικού βίου της οικογένειας, την αξιοπρέπεια, τιμή και υπόληψη, οδήγησαν την κοινή γνώμη σε δυσμενή διάκριση εις βάρος τους με βάση την κοινωνική τους κατάσταση και την ψυχική ασθένεια του πατέρα.

8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Παρά την αναμφισβήτητη συμβολή του κοινωνικού ανθρωπισμού στην ποιοτική μεταβολή της έννομης τάξης, ο κοινωνικός ανθρωπισμός, ως νομικό φαινόμενο δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη. Παρακολουθήσαμε την πορεία από την κατοχύρωση μόνο του σεβασμού στην κατοχύρωση και της προστασίας από την πλευρά του κράτους των θεμελιωδών δικαιωμάτων και στη συνέχεια τη διεύρυνση της προστασίας τους με την επέκταση της υποχρέωσης σεβασμού και στους ιδιώτες. Ωστόσο, δεν έχει προχωρήσει στην θεμελίωση της υποχρέωσης προστασίας από τους ιδιώτες των δικαιωμάτων άλλων ιδιωτών, γεγονός που θα ολοκλήρωνε την συνταγματική επιταγή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας⁷⁵ και θα καθιστούσε ακόμη πιο αποτελεσματική την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

9. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο σπόρος του κοινωνικού ανθρωπισμού φύτευσε μέσα στις μεγάλες επαναστάσεις του 18ου αιώνα, άνθισε μετά το Ολοκαύτωμα και επέζησε ποικίλων δικτατοριών. Το νομικό θεμέλιο (το οντολογικό στοιχείο) υπάρχει, τόσο στη διεθνή όσο και στην εθνική έννομη τάξη και έχει αποδείξει επανειλημμένα ότι οι προκλήσεις το ενδυναμώνουν. Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι τις εποχές κατάφωρης παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διαδέχτηκαν θεμελιώδεις μεταβολές της έννομης τάξης: μετά την εποχή του άκρατου ολοκληρωτισμού ακολούθησε η διαμόρφωση του κράτους δικαίου και μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο η κατοχύρωση του κοινωνικού ανθρωπισμού. Στη μεταβατική περίοδο που διανύουμε σήμερα, τα γεγονότα θα δείξουν, αν η έννομη τάξη θα αναδιπλωθεί σε προηγούμενα στάδια της εξέλιξής της θυσιάζοντας τις σημαντικότερες κατακτήσεις της, ή αν θα (επανα)τοποθετήσει τον άνθρωπο στο κέντρο της και θα διακηρύξει για άλλη μια φορά την πίστη της στην αξία του ανθρώπου επεκτείνοντας το προστατευτικό περιεχόμενο των θεμελιωδών δικαιωμάτων και στους ιδιώτες, έτσι ώστε να ολοκληρωθεί η προστασία τους. Απομένει, λοιπόν, να δούμε κατά πόσο υπάρχει η θέληση της διατήρησής του (το βουλευτικό στοιχείο), όχι μόνο από τους εφαρμοστές του δικαίου, τον συντακτικό και κοινό νομοθέτη και τον δικαστή, αλλά και από τους πολίτες, που έχουν δικαίωμα και υποχρέωση αντίστασης έναντι όσων βίαια προσπαθούν να καταλύσουν την έννομη τάξη.

⁷⁵ Δημητρόπουλος Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, γενικό μέρος, σύστημα συνταγματικών δικαιωμάτων, τόμος Γ', ημίτομος Ι', εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, υποσημείωση 27σελ.41.

10. Περίληψη

Στη σύγχρονη εποχή όπου είναι εμφανής η διεθνής τάση περιορισμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι σημαντικό να γνωρίσουμε καλύτερα την αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας, που είναι η ουσία της σύγχρονης έννομης τάξης, ώστε να υπεραμυνθούμε της σημαντικότερης κατάκτησής της, την τοποθέτηση του ανθρώπου στο κέντρο της έννομης τάξης. Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται η σταδιακή ανάδειξη της ανθρώπινης αξίας από απλή ελπίδα σε καταστατική αρχή της έννομης τάξης, γεγονός που οδήγησε σε μια θεμελιώδη μεταβολή της έννομης τάξης, κυρίως αναφορικά με 1. το περιεχόμενο των δικαιωμάτων δημιουργώντας την υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων από όλους, και τα άτομα και την κρατική εξουσία, 2. τη νομική φύση τους διευρύνοντας τις υποχρεώσεις της κρατικής εξουσίας στην κατεύθυνση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και 3. σταδιακά η ενοποίηση δημοσίου και ιδιωτικού τομέα δικαίου, η οποία επέτρεψε την ευρύτερη προστασία των δικαιωμάτων εν γένει.

Summary

During the last years an effort to diminish essential human rights has been attempted. It is nowadays maybe more than ever necessary to try to analyze the very essence of our legal system, the place of the human dignity in its center, in order to defend it from the violations that threaten it. The present essay presents the gradual transformation of the human dignity from just a hope to an important rule, fact that led to some major changes in our legal system, concerning the content of human rights, which is extended to include an obligation of each one including the state to respect the rights of others, their legal nature, which is reinforced and above all the unification of public and private law, which permits a much wider protection of human rights in general.

11. ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ - ΣΤΑΘΜΟΙ

*A. 166/1984 Μονομελές Πρωτοδικείο Αλεξανδρούπολης Έβρου - προσωποκράτηση **

Χαρακτηρίζουμε την απόφαση αυτή ως σταθμό, επειδή, παρά το γεγονός ότι δεν προέρχεται από ανώτερο δικαστήριο η νομική σκέψη του διατακτικού είναι ιδιαίτερα αναλυτική και σαφής στην τεκμηρίωσή της.

Δικαστήριο: Μονομελές Πρωτοδικείο
Τόπος: Αλεξανδρούπολη Έβρου
Αριθ. Απόφασης: 166
Έτος: 1984

Περίληψη

Πολλαπλά αντισυνταγματικός ο θεσμός της προσωπικής κρατήσεως για χρέη προς το Δημόσιο. / Ανακοπή 73 παρ.1 ΚΕΔΕ. Ο θεσμός της εκδόσεως εντάλματος προσωπικής κράτησης από τον Δ/ντή της Δ.Ο.Υ. (δηλαδή χωρίς δικαστική απόφαση) για χρέη προς το Δημόσιο, είναι πολλαπλά αντισυνταγματικός. Το ένταλμα που δεν εκτελέστηκε προσβάλλεται με ανακοπή (73 παρ.1 ΚΕΔΕ).

Κείμενο Απόφασης

Επειδή είδος παροχής έννομης προστασίας από τα Δικαστήρια (αρ.20 Π. 1Σ) είναι και η ανακοπή του οφειλέτη που ασκείται κατά του εκδοθέντος και μη εκτελεσθέντος εντάλματος προσωπικής κρατήσεως του Δ/ντή του Δημοσίου Ταμείου κατά τα άρθρα 9 παρ.3 και 73 παρ.1 Β' του Κώδικα Εισπράξεως Δημοσίων Εσόδων - Ν.Δ.356/74, ισχύς από 1ης Ιουλίου 1974 (βλ. και Ν.Σ.Κ. 813/74 "Δίκη" Τ. 6 σελ.662), είδος των ανακοπών που προβλέπονται από το άρθρο 583 επ. ΚΠολΔ κατά δικαστικών και εξωδίκων πράξεων (βλ. ΡΑΜΜΟΥ Εγγ.Αστ.Δικον.Δικ. παρ.310 - XIV, Α), που πρέπει να περιέχει τα οριζόμενα από τα άρθρα 585 και 933 επί πλέον στοιχεία του δικογράφου και ασκείται πριν από την σύλληψη του διωκόμενου ενώπιον του κατά τις γενικές διατάξεις αρμοδίου λειτουργικά Δικαστηρίου, επιτρεπομένης σ' αυτήν την περίπτωσην κάθε αντιρρήσεως ουσιαστικού ή δικονομικού δικαίου όπως και της έρευνας βασιμότητας κάθε απαιτήσεως στην ουσία της, εάν αμφισβητείται και εφ' όσον ο προσδιορισμός δεν έχει ανατεθεί σε δικαστήρια ή διοικητικές επιτροπές (βλ. για το προϊσχύσαν δίκαιο ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΥ, "Δίκη" Τ.3 σελ.186 επ.), η δε εκτέλεση της συλλήψεως του διωκόμενου - συνίσταται μόνο στην μία αυτή πράξη - πρέπει ν' αποτραπεί εάν δεν είναι νόμιμη (βλ. Τζίφρα, Διοικ.εκτέλ. σελ.113 στοιχ.Β'). Γιατί ως πράξη που λαμβάνει χώρα έξω από τα πλαίσια μιας δίκης είναι εξώδικη, ως τέτοια όμως αναγκαστικής εκτελέσεως είναι διαδικαστική με την έννοια ότι η εκτέλεση κανονίζεται από διατάξεις του ΚΠολΔ και αφορούν διαγνωστική δίκη, εντός του όλου διαρθρωμένου συστήματος της αναγκαστικής εκτελέσεως (βλ. Φραγκίστα, Γνωμοδοτήσεις (1980) σελ.112). Στην προκειμένη περίπτωση, η ένδικη ανακοπή με την οποία διώκεται η κήρυξη ως ακύρου του με αριθμό 72/22.2.83 εντάλματος προσωπικής κρατήσεως του ανακόπτοντος, το οποίο εκδόθηκε από τον Δ/ντή του Δημοσίου Ταμείου Αλεξ/πόλεως για το σ' αυτό αναφερόμενο ποσό, ανεκτέλεστο όπως ιστορείται κατά τον χρόνο ασκήσεως της ανακοπής, αρμοδίως φέρεται ενώπιον του Δικαστηρίου αυτού κατά την ακολουθούμενη διαδικασία - τακτική μετά κάποιων αποκλίσεων - είναι νόμιμη με βάση τις παραπάνω διατάξεις και κρίνεται καθόλα παραδεκτή και ως προς τον περιεχόμενο σ' αυτήν λόγο της αμφισβητήσεως της βασιμότητας της απαιτήσεως, καθ' όσον κατά τα άρθρα 1 παρ.2 στοιχ.ια', 3 παρ.1,8,9 παρ.1 γ' παρ.3 του Ν.1406/83, η εκδίκαση των διαφορών αυτών ουσίας από τα τακτικά Διοικητικά Δικαστήρια, αρχίζει από τη 11η Ιουνίου 1985, μέχρι τότε υπαγομένων, και σ' εφαρμογή της παρ.2 του άρθρου 94 του Συντάγματος, στα πολιτικά Δικαστήρια (άρθρα 1, δ' και 2 ΚΠολΔ.) και πρέπει να ερευνηθεί ως προς τη νομιμότητα των λόγων της. Ο θεσμός της προσωπικής κρατήσεως για χρέη προς το Δημόσιο είναι πολλαπλά αντισυνταγματικός. Πρώτον: **Αντίκειται στον ουσιαστικό πυρήνα της διατάξεως του άρθρου 2 παρ.1 του Συντάγματος που προστατεύει την ανθρώπινη αξία και την ανάγει σε πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας**, νοουμένης όχι μόνο ως το παραδοσιακό Κράτος που εξουσιάζει αλλά και ως οργανωμένη κοινωνία με τα πολιτικά κόμματα, τον τύπο, τα Σωματεία, την οικονομία κλπ. (βλ. Δ.Τσάτσου, επιτομή - Συντ. δικ. τ.α' παρ.2 11-8). Για τούτο και ευρίσκεται προμετωπίδα και πρωταρχικός κανόνας του Συντάγματος, δεσμεύουσα άμεσα και τον Νομοθέτη, κάτω από το πρώτο μέρος του Συντάγματος 1975 με τίτλο "ΒΑΣΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ - ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ" (βλ. Δ.Τσάτσου, Συντ.δικ.α' (1981) σελ.223 - Ζώρα, Η συνταγματική αρχή του σεβασμού κλπ. στο "Σύνταγμα" (1978) σελ.1 επ.- Δημητροπούλου, Κοινων. ανθρωπισμός... σελ.42,48 επ.58 - Ανδρουλάκη, Το Νέο Σύνταγμα..." Δημοσιεύματα Ελλην.Ινστιτούτου Αλλοδαπού και Διεθνούς δικ. Τ.9 σελ.63 επ.). - Μάνεση Ατομ. ελ.δ' έκδ. σελ.108 επ.). Επομένως **τα όργανα του Κράτους πρέπει πάνω απ' όλα να σέβονται την αξιοπρέπεια του ανθρώπου κατά την άσκηση της Κρατικής εξουσίας και, όταν τον χρησιμοποιούν ως μέσο για την επίτευξη ορισμένου ταμειευτικού αποτελέσματος, τον υποβιβάζουν σε αντικείμενο. Ο θεσμός αυτός είναι θλιβερό κατάλοιπο από την εποχή που ο δανειστής μπορούσε να καταστήσει δούλο του τον οφειλέτη** (Α. Βαμβέτσος, πρόεδρος Αναθ.επιτρ. Κώδ.Πολ.Δικον.1968) ΝΩ -Ο- 1968, 909), Μαγκάκης Γ. - Αλέξ. Μελέτη ΝΟ.Β.Τ.27 σελ.1553 επ.). Δεύτερον: Αντίκειται στο άρθρο 6 παρ.1 του Συντάγματος, το οποίο ευθέως θέτει την γενική αρχή ότι απαγορεύεται η σύλληψη και η φυλάκιση χωρίς αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα, το οποίο πρέπει να επιδοθεί κατά την στιγμή της συλλήψεως. Μοναδική εξαίρεση, που ανεξαρτοποιεί την ποινική δίωξη από το θεσμό του HABEAS CORPUS, αφορά το αυτόφωρο έγκλημα, (βλ. για το Σύνταγμα του 1952 - Σβάλου - Βλάχου, Το Σύνταγμα της Ελλ.Τ.Β (1955) σελ.56, επ.). Γιατί η συνταγματική διάταξη ορίζει ότι κάθε σύλληψη και φυλάκιση πρέπει να γίνεται για οποιαδήποτε αιτία με αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα ενώ ο ΚΕΔΕ προβλέπει ότι ο οφειλέτης προσωποκρατείται με ένταλμα του Δ/ντή του αρμοδίου Δημοσίου Ταμείου. Το δε προλεγόμενο άρθρο του Συντάγματος είναι ειδικότερο της γενικής διατάξεως του

άρθρου 5 παρ.3 που ορίζει ότι η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη. Ουδείς καταδιώκεται, συλλαμβάνεται, φυλακίζεται ή άλλως πως περιορίζεται ειμή όταν και όπως ο νόμος ορίζει. Τέτοιος δε εκτελεστικός Νόμος του Συντάγματος είναι και το Ν.Δ.356/74 (ΚΕΔΕ). Όμως το άρθρο 6 παρ.1 είναι οργανική επέκταση του άρθρου 5 παρ.3 (βλ. Μπέη, παρατηρήσεις στην Εφ.Λάρ. 517/78 "Δίκη" 10 σελ.69), το δε δεύτερο επιτρέπει τους περιορισμούς όχι όμως και τις στερήσεις της προσωπικής ελευθερίας που απαγορεύονται εκτός της περιπτώσεως του πρώτου άρθρου που περιλαμβάνει την λεγόμενη "προσωπική ασφάλεια" (βλ. Μάνεση, α' ατομ.ελευθ. δ' έκδ. σ.129-131), όταν δε κάποια διάταξη επιτρέπει μέτρα που την ανατρέπουν δεν πρέπει να εφαρμόζεται γιατί η προσωπική ελευθερία είναι "απαρβίαστη" και υπάρχει τεκμήριο υπέρ της ατομικής ελευθερίας από τον Κρατικό καταναγκασμό. (βλ. Σβώλου - Βλάχου, Ο.Π.Π., σελ.98,300). Ο γνωστός θεσμός της προστασίας της προσωπικής ασφάλειας από την Δικαστική αρχή δεν μπορεί να θιγεί με Νομοθετικούς ορισμούς που βάλλουν κατά της ουσίας της προστασίας - πυρήνα της (βλ. Βέλγερης, το "Σύνταγμα" (1982) σελ.279 - Δεληκωστόπουλος - Σινανιώτης στη "Δίκη" Τ.9 σελ.164 επ.). Το άρθρο 5 παρ.3 περιλαμβάνει μια γενική επιφύλαξη Νομοθετικού περιορισμού του αγαθού της προσωπικής ελευθερίας και τίποτα περισσότερο. Συρρέει δε με το επόμενο άρθρο 6 παρ.1 που εξειδικεύει πότε παραβιάζεται η προσωπική ελευθερία και μπορεί να προσβληθεί αυτή και, ως ειδική, επικρατεί. Άλλη ευρεία ερμηνεία, ή ανάλογη εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 5 παρ.3 και στο άρθρο αυτό δεν μπορεί να συναχθεί γιατί η δεύτερη και ειδική δεν επιφυλάσσεται υπέρ του κοινού Νομοθέτη, ο συμβιβασμός δε ατομικού και γενικού συμφέροντος έγινε κατευθείαν από το Σύνταγμα, ουδενός άλλου μέτρου και οργάνου επιτρεπομένου ν' ασκήσει άλλη Συντακτική εξουσία, συμπληρώνοντας την ελλείπουσα ρητή επιφύλαξη με γενική ρήτρα της προστασίας του Γενικού συμφέροντος. (βλ. Ράϊκου, παραδ. Συντ.δικ. (1983) Τ.Β' Τεύχ.Α' σελ.183, 200, 202 παρ.44 ΙΙΙ, ΙV). Επομένως η προσωπική κράτηση που επιβάλλεται από τον Δ/ντή του Δημοσίου Ταμείου είναι στέρση της προσωπικής ελευθερίας και όχι μορφή περιορισμού. Τρίτον: Αντιτίθεται στο άρθρο 20 παρ.1 του Συντάγματος που ορίζει δικαίωμα προσφυγής του κάθε ανθρώπου στα δικαστήρια και παραβιάζεται τούτο ακόμη και όταν η νομοθετική εξουσία, (εκτός των Συνταγματικά προβλεπομένων περιπτώσεων) αναθέτει την απονομή της δικαιοσύνης, όπως εδώ σε Διοικητική αρχή και επιτρέπει την άσκηση ενδίκου μέσου κατά της αποφάσεως Αρχής ενώπιον των Δικαστηρίων (βλ. σχετικά Σβώλου - Βλάχου ο.π.π. Τ.Β' σελ.145 υποσημ.84 τέλος - Ράϊκου, παραδ. Συντ.δικ. έκδ.14η παρ.37 -I-1). Γιατί τα Δικαστήρια επιλαμβάνονται εκ των υστέρων, ενώ πρώτα το (καθαρά) διοικητικό όργανο που προαναφέρεται στον ΚΕΔΕ, ως εκδότης του εντάλματος προσωπικής κρατήσεως, αποφασίζει επί διαφορών ουσίας ενώ είναι αντίδικο με τον ιδιώτη και μετά τα ειδικά, από το Σύνταγμα, καθορισμένα όργανα, ως παραδικαιοσύνη. (βλ. δικαίωμα δικαστ. προστασίας Δατόγλου - Γεν.Διοικητ.δικ. Τ.γ') Ι. σελ.38 επ. ιδίως 39,42, 44). Τέταρτον: Αντιτίθεται στο άρθρο 8 του Συντάγματος που ορίζει ότι κάθε πολίτης δικάζεται από τον (φυσικό) νόμιμο δικαστή του και μόνο από αυτόν. Γιατί ο νόμιμος δικαστής, ο ορισμένος από τους ισχύοντες οργανωτικούς, ουσιαστικούς ή δικονομικούς Νόμους να δικάσει υποθέσεις προκαθορισμένες λόγω ύλης, δεν είναι μόνο διεκπεραιωτής τούτων αλλά και ο αρμόδιος από την αρχή για την έρευνα (βλ. Σβώλου - Βλάχου, Ο.Π.Π. Τ.Β' σελ.120). Γιατί ο Δικαστής είναι τρίτο αμέτοχο πρόσωπο του επιδιωκόμενου συμφέροντος (βλ. Μητσόπουλος, Πολ.Δικον.(1972) σελ.120), κι έτσι αποφεύγεται μεγάλος κίνδυνος να επιρριφθεί ευθύνη στον πολίτη για συμπεριφορά μη αποδοκιμαστέα υποκειμενικά (βλ. MARTIN BULLINGER, Συνταγμ. όψεις της Ευθύνης, επιθ. "το Σύνταγμα" (1981) σελ.64). Πλέον του ότι το πρόσωπο του Δικαστή έχει τα εχέγγυα της Ανεξαρτησίας και η δικαστική πεποίθησή του δεν υποχρεώνεται να θεωρεί την ανθρώπινη συμπεριφορά ως ένα απλό φυσικό φαινόμενο με έννομα αποτελέσματα (βλ. Δασκαλοπούλου, (1965) τα ψυχολογ.αίτια της αστόχου δικαστ. κρίσεως σελ.116-123). Ενώ ο προϊστάμενος της Διοικητικής αρχής ουδέν σημείο δικαστικής ανεξαρτησίας έχει ή δικαστικής ιδιότητας. Και κατά τούτο η αντισυνταγματικότητα της ρυθμίσεως βαρύνει περισσότερο. Γιατί, πέμπτο: Ο θεσμός της προσωποκρατήσεως, όπως ερευνάται, αντίκειται στην αρχή του Κράτους Δικαίου, περί διακρίσεως των Λειτουργιών, που την καθιερώνουν τα άρθρα 1,26 παρ.3,87 Συντάγματος (βλ. Σταυροπούλου, ερμ. κατ' άρθρο Κ.Πολ.Δ. σελ.30 αρ.1α.β) τα οποία επιτάσσουν όπως οι τρεις κρατικές Λειτουργίες ασκούνται από τα ίδια και σαφώς προκαθορισμένα όργανα μη αλληλοσυγχεόμενα, αρχή θεμελιώδης του Ελληνικού Πολιτεύματος που αποτελεί άμεσο ισχύον δίκαιο και ταυτόσημα ερμηνευτικό κανόνα για τις διατάξεις που τη συγκεκριμενοποιούν (βλ. Κασιμάτη, Συντ.δικ. ΙΙ- τεύχ.α'

σελ.60-63), όταν δε οποιοδήποτε Διοικητικό όργανο ενεργεί με βάση τέτοιες διατάξεις, τότε, αδιάφορα από τη φύση της ασκουμένης δραστηριότητας, είναι οι πράξεις του, πράξεις της Διοικήσεως (βλ. Σ.τ.Ε. (ολ.) 2076/78 "Το Σύνταγμα" Τ.4 σελ.650) σε αντιδιαστολή με τις Νομοθετικές και Δικαστικές πράξεις, ως εκδιδόμενες από διοικητική αρχή και αποτελούσες μονομερή δήλωση βουλήσεως σκοπούσες την παραγωγή εννόμων αποτελεσμάτων (βλ. Θ.Τσάτσου, Αίτηση ακυρώσεως, εκδ.3η παρ.53- Δεληκωστοπούλου, Διοικ.Δικ. Τ.Α' σελ.154). Γιατί το ένταλμα προσωπικής κρατήσεως είναι πράξη διοικητική που εκδίδεται από μη Δικαστή και δεν επιτρέπεται τα διοικητικά όργανα να αποφασίζουν επί διοικητικών διαφορών τις οποίες τα ίδια γεννούν την έκδοση των ενταλμάτων προσωποκρατήσεως για χρέη προς το Δημόσιο (βλ. για τα Διοικητικά Πρωτόκολλα αποβολής, Αποστολόπουλος, "Δίκη" Τ.1 σελ.334), επί των οποίων γίνονται και δικαστές των ιδίων τους υποθέσεων (βλ. Σβώλου - Βλάχου, ο.π.π. σελ.144). Ετσι συζευγμένη η αρχή του νομίμου Δικαστή με την αρχή της Λειτουργικής και προσωπικής Ανεξαρτησίας αυτού (άρθρο 87 Σ/75) εξασφαλίζει την αμεροληψία του και αποκλείει την αυθαιρεσία (βλ. Ράϊκου, παραδ. Συντ.δικ. 14η έκδ. σελ.374,389). Κράτος όπου υπάρχει υπέρμετρος περιορισμός της προσωπικής ελευθερίας, επιβαλλόμενος από απαγορεύσεις διοικητικών οργάνων χωρίς δικαιολογία σοβαρής έκτακτης ανάγκης (ότι προβλέπει το Σύνταγμα) δεν μπορεί να ονομάζεται Κράτος Δικαίου (βλ. Κ. Δεσποτόπουλου, Η έννοια του Κράτους Δικαίου, ΝοΒ Τ.23 σ, 585). Το κράτος κατά την απονομή της Δικαιοσύνης μεταχειρίζεται και εξαναγκαστικά μέτρα για να πραγματοποιήσει την άσκηση της πολιτικής εξουσίας, γιατί αποβλέπει στην πραγμάτωση επιδιώξεων σοβαρής και ουσιώδους φύσεως, για τούτο και περιβάλλει τους Δικαστές με άλλες εγγυήσεις (βλ. Ράμμου, Εγγ. Αστ.Δικον.Δίκ. Τ.Α' παρ.15-III, 16 II-Δ') ώστε εφ' όσον προβλέπονται κυρώσεις, κατά των παραβατών του Νόμου, αυτές πρέπει να είναι δικαστικές (βλ. Σβώλου - Βλάχου, ο.π.π. Τ.Α' σελ.95-96). Μόνο η κρίση τρίτου προσώπου, του Δικαστή, είναι (πρέπει) κρίση δικαίου, που δεν (πρέπει να) καθοδηγείται από εκτιμήσεις σκοπιμοτήτων, χωρίς παρεκκλίσεις από τους Νόμους (βλ. Στασινοπούλου, Μαθ.διοικητ.δικ. σελ.49 επ.) εφ' όσον κύριο γνώρισμα της Δικαστικής Λειτουργίας παραμένει το αμέτοχο των οργάνων της απέναντι στην, οδηγηθείσα σ' αυτά για κρίση, διαφορά (βλ. Κεραμέυς, Αστ. Δικον.Δίκ. I, X παρ.5-II και IV τέλος με τις εκεί παραπομπές). Εκτον: Αντίκειται στο άρθρο 6 παρ.1 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως Ανθρωπ. Δικαιωμάτων Ν.2529/53, Ν.Δ.53/1974 κατά το οποίο κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα η υπόθεσή του να δικασθεί δίκαια, δημόσια και μέσα σε λογική προθεσμία από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο το οποίο θα αποφασίσει επί των υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, διάταξη υπερισχύουσα κάθε άλλης προγενέστερης ή μεταγενέστερης της ελλ. έννομης τάξεως δύναμει του άρθρου 28 παρ.1 του Συντάγματος (βλ. Βέλγερη, Η Σύμβαση, σελ.86 επ.) έχουσα υπερνομοθετική ισχύ (Ράϊκου, Παραδ.Συντ.Δικ. 14η έκδ. Α' σελ.52). Γιατί ο Νόμος δεν δύναται να δίνει αρμοδιότητες - εξουσίες - σε Διοικητικό όργανο, οι οποίες κατά το Σύνταγμα ανήκουν στην Δικαστική εξουσία, δεδομένου ότι οι διατάξεις που επιτρέπουν ή επιβάλλουν τον καθορισμό, με νόμο, θεσμών ή ελευθεριών, των οποίων το Σύνταγμα αναγνωρίζει τη βάση τους, προϋποθέτουν ότι τηρούνται οι φραγμοί του Συντάγματος (βλ. Βέλγερη, Η Διοικητ.οργάν. (1963) σελ.8-10). Ουδεμία από τις προϋποθέσεις που θέτει η διάταξη αυτή τηρούνται για την έκδοση των Διοικητικών ενταλμάτων προσωποκρατήσεως για χρέη προς το Δημόσιο, αφού και μόνη η γραμματική διατύπωση της διατάξεως, πείθει ότι η νομοθετική ρύθμιση του θεσμού στον ΚΕΔΕ δεν συμφωνεί με τη Διεθνή Σύμβαση. Ούτε μπορεί να εύρει στήριγμα στο άρθρο 5 παρ.1 β' αυτής, που λέει ότι επιτρέπεται να στερηθεί κάποιος την ελευθερία του, σύμφωνα με τη νόμιμη διαδικασία σε εγγύηση εκτελέσεως υποχρεώσεως οριζομένης από το νόμο, αφ' ενός μεν γιατί "νόμιμη διαδικασία" είναι πρώτη η Συνταγματική διαδικασία και δεύτερη η κοινή νομοθετική ρύθμιση, εφ' όσον εναρμονίζεται με τη Συνταγματική επιταγή, αφού υπάρχει σχέση με τον υπερκείμενο Συνταγματικό κανόνα (βλ. Κεραμέυς, ο.π.π. παρ.22 - VI), αφ' ετέρου το Ευρωπ.Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δέχεται ότι για να δικαιολογηθεί η προσωπική κράτηση κατά το άρθρο 5 παρ.1 α' της Συμβάσεως της Ρώμης (Σ.Δ.Α.), απαιτείται να έχει επιβληθεί από το αρμόδιο δικαστήριο με την διαδικασία της δίκης (βλ. Κότσιρη, γνωμοδότηση, Αρμεν. (1983) σελ.367-374). Τούτο είναι σύμφωνο και με όλο το πνεύμα του άρθρου 5 αυτής της Διεθνούς Συμβάσεως που θέτει εγγυήσεις δικαστικής κρίσεως προ των περιορισμών και της στέρσεως της ελευθερίας του ανθρώπου. (Οτι, τα έσοδα του Δημοσίου από σημαντικούς πόρους και οι πειθαρχικές διαδικασίες αποτελούν "αμφισβητήσεις σχετικές με αστικά δικαιώματα" με την έννοια του άρθρου 6 παρ.1 της Συμβάσεως

"βλ. αντίστοιχα Α.Π. 1753/83 "Δίκη" Τ.15 (1984) σελ.163 και Υπόθεση LE COMPTE κλπ., "Ελλην.Επιθ. Ευρωπ.Δικ. Τ.2 σελ.616). Άλλως δεν μπορεί να γίνεται λόγος για "δίκη", εάν το μέτρο της προσωποκρατήσεως για χρέη προς το Δημόσιο εξακολουθούσε να είναι ανεπίδεκτης αποδείξεως της ανθρωπίνης συμπεριφοράς, "επιβαλλόμενο" από όργανα της Διοικήσεως ούτε η πλήρης αφαίρεση της ελευθερίας του ατόμου από την οικογενειακή, επαγγελματική ζωή (και κοινωνική), τομείς που προστατεύονται από το Ελληνικό Σύνταγμα, μπορεί να ονομάζεται "νόμιμος" περιορισμός της ελευθερίας" (βλ. σκέψεις Βέλγερη, Η Σύμβαση, σελ.46 υποσημ.), όταν μπορεί να φθάσει σε όριο στερήσεως όσο ο Ποινικός Νόμος ορίζει για ορισμένα εγκλήματα. Αλλά και η γνώμη ότι το μέτρο της προσωποκρατήσεως το προβλεπόμενο από τον ΚΕΔΕ, μπορεί να εύρει στήριγμα στην υποπερ.Β' της περίπτ.β' της παρ.1 του άρθρου 5 της Συμβάσεως και ότι δεν απαιτείται δικαστική κρίση για την επιβολή του δεν μπορεί να ευσταθήσει, καθ' όσον οι Διεθνείς Συμβάσεις τις οποίες ή συνάπτει ή προσχωρεί η Ελλάδα, αποτελούν κατά το προαναφερόμενο άρθρο 28 παρ.1 του Συντάγματος αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη διάταξη Νόμου, όχι όμως και του Συντάγματος, το οποίο υπερέχει όλων των άλλων κανόνων που ισχύουν δυνάμει τούτου και υπερισχύει και των Διεθν.Συμβάσεων (βλ. Μάνεση, Συνταγμ.Δίκ.Ι (1980) σελ.163 - Δ.Τσάτσου, Συνταγμ.Δικ. (1981) επιταγή α' σελ.143) πλην του Κοινοτικού Δικαίου, παραγόμενο από τα προκαθορισμένα όργανα των Συνθηκών που έχουν Υπερ - συνταγματική ισχύ, με άμεση εσωτερική εφαρμογή (βλ.Δάγτογλου, (1979) Ευρωπ.Κοινοτ.Δίκ.α' σελ.82 - BOULOUIS, M.CHEVALIER, Οι σημαντικότερες αποφάσεις του Δικαστηρίου των Ευρωπ.Κοινοτήτων, Τ.1 σελ.158 Νο 31). Εβδομο: Αντίκειται και στην αρχή γενικότερα της Λαϊκής Κυριαρχίας η οποία επιτάσσει όπως η εξουσία ασκείται κατά τον τρόπο που ορίζει το Σύνταγμα: Στην προκειμένη περίπτωση η στέρηση της προσωπικής ελευθερίας και η παραβίαση της περιοχής "ασφαλείας" του ατόμου γίνεται μόνο από τα Δικαστήρια ή τους Δικαστές εντός των ορίων του Νόμου και όχι από τα Διοικητικά όργανα. Γιατί μπορεί η ζωή του κάθε ανθρώπου να ευρίσκεται σε μια συνεχή κοινωνική εξέλιξη που το δίκαιο να μην μπορεί πολλές φορές να προλάβει να δαμάσει, λόγω της συνεχούς αντιπαράθεσεως και ανταγωνισμού των κοινωνικών ομάδων που συναπαρτίζουν την πολιτική κοινωνία, κανένα όμως από τα μέλη τους δεν έχει δικαίωμα ατομικά ή συλλογικά να ιδιοποιηθεί την κρατική εξουσία αυθαίρετα και να την ασκεί κατά παράβαση των Συνταγματικών ορισμών που προδιαλαμβάνονται με όλες τις προηγούμενες σκέψεις, γιατί η άσκησή της ανήκει κατ' ισομοιρία σ' όλα τα μέλη της κοινωνίας, όλα τα δικαιώματα προστατευόμενα και ευρισκόμενα με την εγγύηση της Κρατικής ασφαλίσεως μακριά από καταχρήσεις των οργάνων του (Κράτους) - άρθρα Συντάγματος 1 παρ.2,5 παρ.3, 6 παρ.1,8,25,26 παρ.3, 87, 103 παρ.1, 106 παρ.2). (βλ. και Ν.Ρώτη, Το πρόβλημα της ισότητας "Το Σύνταγμα" (1983) σελ.612-613). Πάρα πέρα η πρόληψη αποστερήσεως του Δημοσίου από σημαντικούς πόρους για την εκπλήρωση των αναγκαίων κοινοφελών σκοπών του, δεν σημαίνει, με ερμηνεία εναντίον του Νόμου, ότι η πολιτεία μπορεί ν' ανατρέψει ή καταστρατηγεί τις αρχές και τις βάσεις της Συνταγματικής ζωής, τις οποίες, η ίδια έθεσε προηγουμένως. Γιατί η Κυβέρνηση δεν μπορεί να εκδόσει πράξεις ισχύουσες ως οι Νόμοι, και όταν περιέχουν κανόνες αντικειμένους σε διάφορες εγγυήσεις τάξεως των Συνταγματικών διατάξεων, δεδομένου ότι το Ν.Δ. για τον ΚΕΔΕ τέθηκε και ισχύει πριν τη μεταπολίτευση χωρίς να λειτουργεί η Βουλή των Ελλήνων, (βλ. Ν.Ν. Σαρίπολος, Σύστημα Συντ.δικ.Β' (1923) ιδίως σελ.168 επ.). Μετά τις παραπάνω νόμιμες σκέψεις, βέβαια δεν πρέπει να γίνεται σύγχυση, ότι ο προβλεπόμενος από τον ΚΠολΔ θεσμός της προσωπικής κρατήσεως του οφειλέτη για χρέη προς τον ιδιώτη - δανειστή του, ως μέσο αναγκαστικής εκτελέσεως (άρθρα 947, 1047-1054), ισχύει με όλες τις δικαστικές εγγυήσεις όπως επίδοση τελεσίδικης δικαστικής αποφάσεως για να εκτελεσθεί. Κατά τις παραπάνω δεκτές γενόμενες ως υπερισχύουσες Συνταγματικές επιταγές, η ερευνωμένη διάταξη του ΚΕΔΕ, αποτελεί πρόσφορο μέσο επιτεύξεως σκοπού που διέπει όλο το σύστημα, δηλ. της κοινωνικής προόδου με ελευθερία και δικαιοσύνη, αναγνωριζομένων όμως πρώτα - πρώτα των θεμελιωδών και (προστατευομένων τοιούτων) απαραγράπτων λεγομένων δικαιωμάτων του ανθρώπου από την ελλ.πολιτεία (άρθρα 25 παρ.2 Σ/75), γιατί η νομική σκέψη δεν πρέπει να τροφοδοτείται από τα ίδια τα κατασκευάσματά της (βλ. Κ.Τριανταφυλλοπούλου, Η ελεύθερη ερμηνεία του Δικαίου (1966) σελ.7), ούτε ένα οποιοδήποτε τυπολογικό σύστημα να απομονώνεται και να κρίνει με υπαγωγές, για λόγους ιστορικούς ή υποκειμενικούς, εντελώς απλοποιημένα (γενικότερα, Κ.Τσάτσου, το πρόβλημα της ερμηνείας του Δικαίου, 2α έκδ. σελ.94, 100). Σκοπός των Συνταγματικών διατάξεων, όπως προδιαλαμβάνεται κάθε μία με τις σκέψεις επ' αυτής, ήταν και είναι ο

αποκλεισμός κάθε αυθαιρεσίας εναντίον της απαραβίαστης προσωπικής ελευθερίας και "ασφάλειας" που μόνο το προηγούμενο της δικαστικής κρίσεως εγγυάται, αυτή δε ήταν και η θέληση του Νομοθέτη (βλ. Μιχελάκης, Εράνιο Μαριδάκη ΙΙ (1973) σελ.93-109), αφού ο Νομοθέτης συνάντησε φυσικές και κοινωνικές καταστάσεις, έλαβε υπόψιν βασικούς κοινωνικούς θεσμούς και οι κοινές παραστάσεις της Ελλην. Κοινωνίας δεν περιλαμβάνουν, ως αδιανόητη, την στέρηση της προσωπικής ελευθερίας από όργανα της Διοικήσεως, τα οποία δεν έχουν σχέση με τα Δικαστήρια, ώστε οι ορισμοί του Συντάγματος, ευρίσκονται μέσα στη φύση των πραγμάτων τα οποία ρυθμίζουν (βλ. περί της φύσεως των πραγμάτων εις το δίκαιον, Γ.Μιχαηλίδου - Νουάρου, Δίκαιον και Κοιν. συνείδ. σελ.147 με τις εκεί παραπομπές, 175 επ.). Σύμφωνα με τις παραπάνω ερμηνευθείσες διατάξεις του Συντάγματος και σε συνδυασμό με εκείνη του άρθρου 111 παρ.1 ορίζουσα ότι "πάσα διάταξις νόμου, ή διοικητικής πράξεως κανονιστικού χαρακτήρος, αντικειμένη εις το Σύνταγμα καταργείται από της ενάρξεως της ισχύος αυτού" και της επιταγής του άρθρου 93 παρ.4 ότι "τα δικαστήρια υποχρεούνται όπως μη εφαρμόζουν νόμο το περιεχόμενον του οποίου αντίκειται προς το Σύνταγμα" τα άρθρα 9 παρ.3 και 73 παρ.1β' του Ν.Δ.356/74 1ης Ιουλίου- ΚΕΔΕ έχουν καταργηθεί από 9.6.1975 (ΦΕΚ Α' φ.111) ως αντίθετα με το Σύνταγμα που είναι νεώτερος και Ανώτερος Νόμος του Κράτους (βλ. Σγουρίτσα, Συνταγματ.Δικ. έκδ.γ' Τ.Α' σελ.39,63) και εφαρμόζεται κατά πρώτο λόγο ως ο Υπέρτατος Νόμος της πολιτείας (βλ. Μάνεση, περί το ανίσχυρον των αντισυνταγματικών Νόμων, "Νέον Δίκαιον" (1959) σελ.574). Και τα Δικαστήρια δικαιούνται και υποχρεούνται να ελέγχουν την Συνταγματικότητα των Νόμων, και να μη τους εφαρμόζουν όταν το περιεχόμενό τους έρχεται σε αντίθεση με το γράμμα του Συντάγματος (βλ. Ράϊκου, ο.π.π. σελ.401, Στασινοπούλου Μαθήματα Διοικ.Δ. σε.59), όπως κι όταν παραβιάζουν διατάξεις που αφορούν την τήρηση ορισμένου τύπου (Σχετικά με το "Σύνταγμα" 1969 βλ. Γεωργοπούλου ελλ.Συντ. Δίκαιον. Τ.Β' σελ.81 επ.), ή όπως, όταν δεν συμφωνούν οι εκδιδόμενες διοικητικές πράξεις με τους Νόμους, πολύ περισσότερο με το Σύνταγμα (Μητσοπούλου, ο.π.π. σελ.71). Συνεπώς, εφ' όσον στην προκειμένη περίπτωση το προμνημονευόμενο ένταλμα στην ηγουμένη σκέψη, εκδόθηκε από τον Διευθυντή του Δημοσίου Ταμείου Αλεξ/πόλεως, και όχι από Δικαστή ή Δικαστήριο, χωρίς προηγούμενη Δικαστική κρίση, αναπληρώσας το Δικαστήριο και υποκαταστάθηκε στα έργα του, πρέπει να γίνει δεκτή η ανακοπή με το σχετικό λόγο αυτής και ανεξάρτητα των υπολοίπων λόγω του δικογράφου ταύτης, να κηρυχθεί άκυρο το με αριθμό 72 της 22.2.1983 ένταλμα προσωπικής κρατήσεως του προ - ονομαζομένου Δ/ντή, η δε δικαστική δαπάνη όλη να συμψηφισθεί μεταξύ των διαδίκων λόγω της εύλογης αμφιβολίας αυτών για την έκβαση της δίκης (άρθρο 179 περ.δ' Κ.Πολ.Δικ.) προϋπάρχουσα η αντίθετη απόφαση του Α.Π.1753/83), κατά τους ορισμούς του διατακτικού.

B. 40/1998 ΑΠ (Ολ.) - απόσβεση ενοχικών αξιώσεων

Δικαστήριο: ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ (ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ)
Τόπος: ΑΘΗΝΑ
Αριθ. Απόφασης: 40
Ετος: 1998

Περίληψη

Προστασία ανθρωπίνης αξίας - Προστασία περιουσίας - Απόσβεση αστικών κυρώσεων για προσβολές ανθρωπίνης αξίας δια του τύπου και των ραδιοτηλεοπτικών μέσων -Αντισυνταγματικότητα διατάξεων παρ. 1Α και 3 άρθρου 45 Ν. 2172/1993 - Χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης -. Αξία του ανθρώπου η προστασία της αποτελεί πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας (άρθρ. 2 παρ. 1 Συντ.). Νόμος που προβλέπει την απόσβεση αξιώσεων χρηματικής ικανοποίησης από προσβολές της τιμής που τελέστηκαν δια του τύπου και των Μ.Μ.Ε., αντιβαίνει στη συνταγματική αυτή διάταξη διότι καταργεί το υφιστάμενο επίπεδο προστασίας και αντίκειται στη συνταγματική προστασία της ανθρωπίνης αξίας. Σεβασμός της περιουσίας του προσώπου (άρθ. 1 του 1ου πρόσθετου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ). Στην έννοια της περιουσίας περιλαμβάνονται και οι ενοχικές απαιτήσεις. Νόμος που προβλέπει την απόσβεση απαιτήσεων χρηματικής ικανοποίησης από προσβολές της τιμής δια του τύπου ή των Μ.Μ.Ε. θεσπίζει ανεπίτρεπτη στέρηση περιουσίας των προσβληθέντων. Επομένως αντιβαίνει στο άρθρ. 1 εδ.β' του πρόσθ. Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ η οποία έχει υπερνομοθετική ισχύ (άρθρ. 28 παρ. 1 Συντ.) και είναι ανεφάρμοστος.

Αριθμός 40/1998

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ ΣΕ ΤΑΚΤΙΚΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ

Συγκροτήθηκε από τους Δικαστές της Α΄ Σύνοψης: Στέφανο Μαθθία, Πρόεδρο, Αγησίλαο Μπακόπουλο, Γεώργιο Βελλή, Ευάγγελο Κρουσταλάκη, Κωνσταντίνο Παπαλάκη, Αντιπροέδρους, Εμμανουήλ Χαριτάκη, Ιωάννη Μυγιάκη, Θεόδωρο Πρασουλίδη, Γεώργιο Μπούτσικο-Εισηγητή, Ανδρέα Κατράκη, Αναστάσιο Καραγεώργη, Χαράλαμπο Γεωργακόπουλο, Γεώργιο Βρέττα, Γεώργιο Νικολόπουλο, Ηλία Βλάσση, Εμμανουήλ Δαμάσκο, Γεώργιο Κάπο, Πάυλο Μεϊδάνη, Αρχοντή Ντόβα, Στυλιανό Μοσχολέα, Παναγιώτη Φιλιππόπουλο, Δημήτριο Λινό, Λουκά Λυμπερόπουλο, Λέανδρο Ρακιντζή, Αρεοπαγίτες, (κωλυομένων των λοιπών Δικαστών της σύνοψης). Συνήλθε σε δημόσια συνεδρίαση στο κατάστημά του στις 24.9.1998, με την παρουσία του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου Παναγιώτη Δημόπουλου και του Γραμματέα Γεωργίου Τυλιπάκη, για να δικάσει μεταξύ: Του καλούντος-αναιρεσείοντος: Ι. Β. Μ., κατοίκου Σπάρτης. Παραστάθηκε με τους πληρεξουσίους του δικηγόρους Απόστολο Γεροντίδη και Αναστάσιο Κοκκονό. Των καθών η κλήση-αναιρεσιβλήτων: 1) Α. Δ. Κ., κατοίκου Περιβολίων Λακωνίας και 2) της εδρεύουσας στο Μ. Αττικής Ανώνυμης Εταιρείας με την επωνυμία "Τ. Α. Ε. Τ. Π.", ιδιοκτήτριας και εκμεταλλευόμενης τον τηλεοπτικό σταθμό με την επωνυμία "Μ. Γ.", νομίμως εκπροσωπούμενης. Δ. εκπροσωπήθηκαν. Η ένδικη διαφορά άρχισε με την από 14.4.1995 αγωγή και την από 18.10.1995 ανακοίνωση δίκης με προσεπίκληση σε παρέμβαση και αγωγή αποζημιώσεως που κατατέθηκαν στο Πολυμελές Πρωτοδικείο Σπάρτης. Εκδόθηκε η απόφαση 124/1996 του ιδίου Δικαστηρίου, της οποίας την αναίρεση ζήτησε ο αναιρεσειών με την από 20.11.1997 αίτησή του. Εκδόθηκε η 867/1998 απόφαση του Α΄ Πολιτικού Τμήματος η οποία παρέπεμψε την υπόθεση στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου. Μετά την πιο πάνω απόφαση και την από 14.7.1998 κλήση του καλούντος-αναιρεσείοντος φέρεται η προκείμενη υπόθεση στην Ολομέλεια του Δικαστηρίου τούτου. Κατά τη συζήτηση της υπόθεσης αυτής που εκφωνήθηκε από το πινάκιο, παραστάθηκε ο καλών-αναιρεσειών όπως σημειώνεται πιο πάνω και οι πληρεξουσίοι του ανέπτυξαν και προφορικά τους σχετικούς ισχυρισμούς τους που αναφέρονται στις προτάσεις τους και ζήτησαν την παραδοχή της αίτησης αναίρεσης και την καταδίκη του αντιδίκου μέρους στη δικαστική δαπάνη. Ο Εισαγγελέας πρότεινε την αναίρεση της προσβαλλόμενης 124/1996 απόφασης του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Σπάρτης και την παραπομπή της υπόθεσης για εκδίκαση στο ίδιο δικαστήριο. Για την πιστοποίηση των παραπάνω συντάχθηκε αυτό το πρακτικό.

ΣΚΕΦΘΗΚΕ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ

1. Από τις προσκομιζόμενες εκθέσεις επίδοσης, α) 9385/21.7.1988 του δικαστικού επιμελητή του Πρωτοδικείου Σ. Χ. Γ. και β) 1586β/22.7.1998 της δικαστικής επιμελήτριας του Πρωτοδικείου Αθηνών Κ. Π., προκύπτει ότι ακριβές αντίγραφο της από 14 Ιουλίου 1998 κλήσης του αναιρεσείοντος, με την πράξη ορισμού ως δικασίμου της αναφερόμενης στην αρχή της παρούσας, και με κλήση για συζήτηση κατ' αυτή, επιδόθηκε, με επιμέλεια του αναιρεσείοντος, νόμιμα και εμπρόθεσμα σε καθένα από τους αναιρεσιβλήτους, οι οποίοι δεν εμφανίσθηκαν στο ακροατήριο κατά την εν λόγω δικάσιμο (24.9.1998), όταν εκφωνήθηκε η υπόθεση από τη σειρά του οικείου πινακίου, και πρέπει να χωρήσει η συζήτηση της υπόθεσης ωσάν να ήταν και αυτοί παρόντες. 2. Νομίμως παραπέμφθηκε, με την 867/1998 απόφαση του Α΄ Τμήματος, στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, σύμφωνα με το άρθρο 563 παρ. 2 εδαφ. γ΄ του Κ.Πολ.Δκ, και παραδεκτώς φέρεται προς συζήτηση ενώπιόν της με την προαναφερόμενη κλήση του αναιρεσείοντος, ο πρώτος λόγος της αίτησης αναίρεσης κατά της 124/1996 απόφασης του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Σ., α) λόγω άρνησης του Τμήματος αυτού να εφαρμόσει, ως αντισυνταγματική, τη διάταξη του άρθρου 45 παρ. 3 σε συνδυασμό με την παρ. 1Α του Ν. 2172/1993, που προβλέπει την απόσβεση των αστικών κυρώσεων για τις προσβολές της ανθρώπινης αξίας που έγιναν δια του τύπου και των ραδιοτηλεοπτικών μέσων και β) γιατί αφορά σε ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος, αν, δηλαδή, η προαναφερόμενη διάταξη αντίκειται ή όχι στο άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της. 3. Με το άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζεται ότι: "ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας". Η διάταξη αυτή, η οποία βρίσκεται στο Τμήμα Α΄ του πρώτου μέρους του Συντάγματος, που φέρει τον τίτλο "Μορφή του Πολιτεύματος", **δεν θεσπίζει "ατομικό δικαίωμα", αλλά χαρακτηρίζει το δημοκρατικό μας πολίτευμα ως ανθρωποκεντρικό, με θεμέλιο την αξία του ανθρώπου.** Ο σεβασμός της αναγορεύεται σε ύπατο κριτήριο της έκφρασης και δράσης των οργάνων της πολιτείας. **Στην αξία του**

ανθρώπου περιλαμβάνεται πρωτίστως η ανθρώπινη προσωπικότητα ως εσωτερικό συναίσθημα τιμής και ως κοινωνική αναγνώριση υπόληψης. Με βάση τη διάταξη αυτή του άρθρου 2, που δεν αποτελεί απλή διακήρυξη, αλλά κανόνα δικαίου συνταγματικού επιπέδου, η πολιτεία, δηλαδή όλα τα πολιτειακά όργανα, οφείλουν όχι μόνο να "σέβονται" αλλά και να "προστατεύουν" την αξία αυτή από προσβολές προερχόμενες από τρίτους. Όταν ορισμένη πολιτειακή πράξη μειώνει ή καταργεί σε συγκεκριμένη περίπτωση την προστασία που παρέχεται από την κοινή νομοθεσία (άρθρα 34, 57, 59, 932 Α.Κ.), αίροντας έτσι στην περίπτωση αυτή την γενικώς αναγνωρισμένη διασφάλιση της προσωπικότητας έναντι προσβολών κατ' αυτής, η πράξη αυτή αντιβαίνει στο άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος και είναι ανίσχυρη ως αντισυνταγματική. Τα πράγματα δεν μεταβάλλονται και αν ακόμη θεωρηθεί ότι το άρθρο 2 παρ. 1 ιδρύει ατομικό δικαίωμα, δεδομένου ότι στο ατομικό αυτό δικαίωμα περιλαμβάνεται όχι μόνο η άμυνα κατά επεμβάσεων της πολιτειακής εξουσίας, αλλά και η αξίωση κατά της πολιτείας για θετική ενέργεια προς αποτροπή προσβολών της αξίας του ανθρώπου από τρίτους, εις τρόπον ώστε το περιεχόμενο του συγκεκριμένου ατομικού δικαιώματος εμποδίζει το νομοθέτη να υποβιβάσει σε συγκεκριμένη περίπτωση το υφιστάμενο επίπεδο προστασίας. Εξάλλου, με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής σύμβασης, για την προστασία των δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ), που κυρώθηκε (μαζί με τη Σύμβαση) με το Ν.Δ. 53/1974 και έχει, σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, αυξημένη έναντι των κοινών νόμων ισχύ, ορίζεται, ότι "παν φυσικόν ή νομικόν πρόσωπον δικαιούται σεβασμού της περιουσίας τους. Ουδείς δύναται να στερηθεί της περιουσίας αυτού, ειμή δια λόγους δημοσίας ωφελείας και υπό τους προβλεπομένους υπό του νόμου και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου όρους. Αι προαναφερόμεναι διατάξεις δεν θίγουν το δικαίωμα παντός Κράτους όπως θέσει εν ισχύι νόμους ους ήθελε κρίνει αναγκαίους προς ρύθμισιν της χρήσεως αγαθών συμφώνως προς το δημόσιο συμφέρον ή προς εξασφάλισιν της καταβολής φόρων ή άλλων εισφορών ή προστίμων". Με τη διάταξη αυτή κατοχυρώνεται ο σεβασμός της περιουσίας του προσώπου, το οποίο μπορεί να τη στερηθεί μόνο για λόγους δημοσίας ωφελείας. Στην έννοια της περιουσίας περιλαμβάνονται όχι μόνο τα εμπράγματα δικαιώματα, αλλά και όλα τα δικαιώματα "περιουσιακής φύσεως" και τα κεκτημένα "οικονομικά συμφέροντα". Καλύπτονται έτσι τα ενοχικά περιουσιακά δικαιώματα και ειδικότερα απαιτήσεις, είτε αναγνωρισμένες με δικαστική ή διαιτητική απόφαση, είτε απλώς γεννημένες κατά το εθνικό δίκαιο, εφόσον υπάρχει νόμιμη προσδοκία, με βάση το ισχύον, έως την προσφυγή στο δικαστήριο, δίκαιο, ότι μπορούν να ικανοποιηθούν δικαστικά. (πάγια νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου : Pressos Compania Naviera S.A. κ.ά. κατά Β., (Α332): (1995) παράγρ. 28 επ., Pine Valley Development κατά Ι. (Α222) (1992) παράγρ. 51 κ.α.). Τέτοιες είναι κατά το ελληνικό δίκαιο και οι απαιτήσεις από αδικοπραξία για καταβολή αποζημίωσης ή χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης (άρθρα 297, 298, 299, 57, 59, 932 Α.Κ.). Με το άρθρο 45 παρ. 1Α και 3 του Ν. 2172/1993 ορίζονται τα εξής: Παράγρ. 1Α: " Εφόσον δεν έχει εκδοθεί μέχρι την έναρξη της ισχύος αυτού αμετάκλητη δικαστική απόφαση, παραγράφονται σε οποιοδήποτε στάδιο της προδικασίας ή της κύριας διαδικασίας και αν βρίσκεται η ποινική δίωξη, η οποία πάυει οριστικά, α) ποινικά αδικήματα του τύπου ή που τελέστηκαν δια του τύπου, β) ποινικά αδικήματα που τελέστηκαν δια των ραδιοτηλεοπτικών μέσων μαζικής επικοινωνίας και γ) ποινικά αδικήματα που προβλέπονται και τιμωρούνται από τις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 16 του νόμου 1730/1987 όπως ισχύει." Παράγρ. 3: "Αξιώσεις για αποκατάσταση περιουσιακής ζημίας ή χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης που απορρέουν από τα αδικήματα της παραγράφου 1Α. αποσβένονται, οι δε σχετικές δίκες καταργούνται και ματαιώνεται αυτοδικαίως η τυχόν αναγκαστική εκτέλεση που άρχισε. Διατηρείται μόνο η αξίωση για την τελεσιδικώς επιδικασθείσα δικαστική δαπάνη και για τα έξοδα ενεργηθειών πράξεων αναγκαστικής εκτέλεσης". Με τις προπαρατεθείσες διατάξεις του άρθρου 45 παρ. 1Α και 3 του Ν. 2172/1993 αναιρείται η προβλεπόμενη, βάσει των άρθρων 57, 59, 932 του Α.Κ., προστασία της αξίας του ανθρώπου, αφού θεσπίζεται η απόσβεση των συγκεκριμένων αξιώσεων των προσώπων που έχουν προσβληθεί στην ανθρώπινη αξία τους, από τον τύπο και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μέχρι τη δημοσίευση του νόμου αυτού. Επιπλέον, η απόσβεση των αστικών απαιτήσεων αποκατάστασης περιουσιακής ζημίας και χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης, που απορρέουν από τα προαναφερόμενα αδικήματα και αποτελούν από τη γέννησή τους στοιχεία της περιουσίας των προσβληθέντων είναι ασυμβίβαστη προς τη διάταξη του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. αφού τείνει σε αδικαιολόγητη αποστέρηση

περιουσιακού στοιχείου των ως άνω προσώπων χωρίς να συντρέχουν λόγοι δημόσιας ωφέλειας. Άρα, η διάταξη του άρθρου 45 παρ. 3 του Ν. 2172/1993, όσον αφορά απαιτήσεις από αδικήματα που ενέχουν προσβολή της αξίας του ανθρώπου, είναι αντισυνταγματική, αντίκειται δε και στο άρθρο 1 του προαναφερόμενου Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. 4. Στην προκείμενη περίπτωση ο αναιρεσείων άσκησε στο Πολυμελές Πρωτοδικείο Σ. την από 14 Απριλίου 1995 αγωγή, με την οποία ισχυρίστηκε ότι οι εναγόμενοι, μεταξύ των οποίων και οι δύο αναιρεσίβλητοι, σε τηλεοπτική εκπομπή που μεταδόθηκε στις 25.4.1993 από τον πανελλήνιας εμβέλειας τηλεοπτικό σταθμό Μ. CHANNEL της δεύτερης αναιρεσίβλητης και στην οποία εκπομπή έλαβε μέρος ως συνεντευξιαζόμενος ο πρώτος αναιρεσίβλητος, αναφέρθηκαν εν γνώσει της αναληθείας τους, από τους λαβόντες μέρος στην εκπομπή δημοσιογράφους του σταθμού και τον ως άνω καλεσμένο τους, τα σ' αυτήν (αγωγή) περιεχόμενα ψευδή και συκοφαντικά γεγονότα, με αποτέλεσμα να προσβληθεί βάνουσα η προσωπικότητά του. Ζήτησε δε να υποχρεωθούν οι εναγόμενοι να του καταβάλουν εις ολόκληρον, λόγω ηθικής βλάβης, χρηματική ικανοποίηση 600.000.000 δραχμών. Το Πολυμελές Πρωτοδικείο Σ., όπως προκύπτει από την προσβαλλόμενη απόφασή του 124/1996, έκρινε ότι η παραπάνω αξίωση είχε αποσβεσθεί βάσει της διάταξης του άρθρου 45 παρ. 3 (σε συνδυασμό με την παρ. 1Α) του Ν. 2172/1993, και κήρυξε αποσβεσμένη την αξίωση και καταργημένη τη δίκη. Με την κρίση του αυτή το Πρωτοδικείο παραβίασε τις ουσιαστικού δικαίου διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 του Συντάγματος και 1 παρ. 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα δικαιώματα του ανθρώπου και πρέπει, κατ' αποδοχή ως βάσιμου του από το άρθρο 559 αριθ. 1 του Κ.Πολ.Δ. πρώτου λόγου της αίτησης, να αναιρεθεί η προσβαλλόμενη απόφαση. Η έρευνα της θεμελίωσης του ίδιου αναιρετικού λόγου στην παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ (προσβολή του δικαιώματος ακώλυτης πρόσβασης σε δικαστήριο) παρέλκει. Ακολουθώντας η υπόθεση πρέπει να παραπεμφθεί, κατά το άρθρο 580 παρ. 3 και 5 του ίδιου Κώδικα, για περαιτέρω εκδίκαση στο ίδιο δικαστήριο, διότι είναι δυνατή η σύνθεσή του από άλλους δικαστές, εκτός από εκείνους που δίκασαν προηγουμένως.

Για τους λόγους αυτούς

Αναίρει την 124/1996 απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Σ. Παραπέμπει την υπόθεση για περαιτέρω εκδίκαση στο ίδιο Δικαστήριο. Και Καταδικάζει τους αναιρεσιβλήτους στη δικαστική δαπάνη του αναιρεσειόντος, της ενώπιον του Αρείου Πάγου διαδικασίας, την οποία ορίζει σε τετρακόσιες εξήντα χιλιάδες (460.000) δραχμές συνολικώς. Κρίθηκε και αποφασίστηκε στην Αθήνα στις 26 Νοεμβρίου 1998 και δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο ακροατήριό του στις 17 Δεκεμβρίου 1998.
Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Γ. 13/1999 ΑΠ (Ολ.) - δικαίωμα προσωπικότητας

Δικαστήριο: ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ (ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ)

Τόπος: ΑΘΗΝΑ

Αριθ. Απόφασης: 13

Ετος: 1999

Περίληψη

Αναίρεση υπέρ του νόμου- Ασφαλιστικά μέτρα -. Σε αναίρεση υπέρ του νόμου υπόκεινται και οι αποφάσεις που εκδόθηκαν κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων, οι οποίες δεν υπόκεινται σε ανακοπή ή έφεση και έχουν ισχύ έστω και προσωρινή. Με τον ν. 958/71 καταργήθηκε μόνο η εκ μέρους των διαδίκων άσκηση αναίρεσης κατά αποφάσεων ασφαλιστικών μέτρων. (Αντίθετη μειοψηφία). Κατά τη σύνταξη γλωσσικού λεξικού, που είναι συγχρόνως και επιστημονικό έργο, ο λεξικογράφος, αναζητώντας συστηματικά και μεθοδικά την αλήθεια, καταγράφει τις ποικίλες σημασίες ή χρήσεις ορισμένων λέξεων ή φράσεων, που θεωρούνται μειωτικές ή υβριστικές για ορισμένα πρόσωπα ή μέλη ευρύτερων κοινωνικών ομάδων, εφόσον ο ίδιος δεν τις υιοθετεί, ούτε αποδέχεται την σημασία αυτών, δεν θίγει τη συνταγματικώς κατοχυρωμένη προστασία της προσωπικότητας. Η καταχώριση από τον καθηγητή Μπαμπινιώτη στο "λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας" της λέξης "βούλγαρος" που χρησιμοποιείται καταχρηστικά ως εξυβριστική ονομασία φιλάθλων, δεν ενέχει αποδοχή του χαρακτηρισμού από τον συντάκτη, έγινε στα πλαίσια της συνταγματικά κατοχυρωμένης ελευθερίας του τύπου και της επιστήμης και δεν συνεπάγεται παράνομη προσβολή της προσωπικότητας. Η καταγραφή της λέξης αυτής, αποτελεί απλή ουδέτερη καταγραφή. (Αντίθετη μειοψηφία).

Κείμενο

Απόφασης

Αριθμός 13/1999 Το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου Σε πλήρη Ολομέλεια Επειδή οι τέταρτος, έως δέκατος ένατος από τους καθών η αίτηση, οι οποίοι δεν εμφανίστηκαν κατά τη συζήτηση της υπόθεσης, κλητεύθηκαν νομίμως και εμπροθέσμως με επίδοση σχετικής κλήσης να παραστούν σ' αυτή, όπως προκύπτει από τις υπό χρονολογία 5/10/1998, 16 εκθέσεις επίδοσης της δικαστικής επιμελήτριας στο Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης Μαρίας Τσαγγαράκη. Επομένως η υπόθεση συζητείται παρά την απουσία τους. Α) Ως προς το παραδεκτό Επειδή κατά το άρθρο 557 παρ. 1 του Κ.Πολ.Δ. "ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου δικαιούται να ζητήσει την αναίρεση υπέρ του νόμου κάθε απόφασης, ακόμη και αν δεν μπορούν να ασκήσουν αναίρεση κατά της απόφασης αυτής οι διάδικοι, για κάθε λόγο και χωρίς περιορισμό προθεσμίας ." . Από την αδιάσπικτη διατύπωση της ως άνω διάταξης και τον επιδιωκόμενο με αυτή σκοπό, που συνίσταται στην εξασφάλιση, για λόγους δημόσιου συμφέροντος, πάγιας και ομοιόμορφης ερμηνείας των νόμων, προκύπτει ότι σε αναίρεση υπέρ του νόμου υπόκεινται και οι αποφάσεις που εκδόθηκαν κατά τη διαδικασία των άρθρων 682 επ. του Κ.Πολ.Δ., οι οποίες δεν υπόκεινται σε ανακοπή ή έφεση και έχουν ισχύ, έστω και προσωρινή, συντρέχει δε και ως προς αυτές ο ως άνω δικαιολογητικός λόγος για τον οποίο θεσπίζεται το ειδικό ένδικο μέσο της υπέρ του νόμου αναίρεσης. Η διάταξη του άρθρου 699 του Κ.Πολ.Δ., που ορίζει ότι " αποφάσεις που δέχονται ή απορρίπτουν αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεις για ανάκληση ή για μεταρρύθμιση των μέτρων αυτών δεν προσβάλλονται με κανένα ένδικο μέσο εκτός αν ορίζεται διαφορετικά", δεν καθιστά απαράδεκτη την αναίρεση υπέρ του νόμου, αφού με την ειδικότερη ως άνω διάταξη του άρθρου 557 παρ. 1 του ίδιου κώδικα ρητώς προβλέπεται ότι αυτή επιτρέπεται κατά "κάθε απόφασης", η ρύθμιση δε αυτή υπαγορεύεται ακριβώς από την ως άνω αποστολή του εξαιρετικού αυτού ένδικου μέσου, το οποίο άλλωστε δεν έχει επιπτώσεις στους διαδίκους (άρθρο 557 εδ. β' περ. α' Κ.Πολ.Δ.). Επιπλέον η υπέρ του νόμου αναίρεση έχει λόγο ύπαρξης κυρίως κατά των αποφάσεων που δεν υπόκεινται σε αναίρεση από τους διαδίκους, αφού στις λοιπές περιπτώσεις παρέχεται η δυνατότητα στους διαδίκους να φέρουν το ζήτημα ενώπιον του ακυρωτικού. Εξάλλου η επίλυση του νομικού ζητήματος από το προς τούτο ακριβώς τεταγμένο ανώτατο δικαστήριο δεν είναι νοητό να εκλαμβάνεται ως επέμβασή του στο δικαιοδοτικό έργο των δικαστηρίων της ουσίας αλλ' αποτελεί την κατ' εξοχήν αποστολή του, η εκπλήρωση της οποίας είναι πληρέστερη όσο είναι εγκαίριότερη. Η νομοθετική αυτή σκέψη υπαγόρευσε την καθιέρωση του "προδικαστικού ερωτήματος" προς το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, η οποία, μάλιστα, έχει ήδη βρει απήχηση σε εθνικές δικονομίες ευρωπαϊκών χωρών, με τις οποίες θεσπίστηκε δυνατότητα του δικάζοντος δικαστηρίου της ουσίας να απευθύνει στο ακυρωτικό παρεμπίπτον ερώτημα σχετικά με την ερμηνεία επίμαχης διάταξης από την οποία εξαρτάται η επίλυση της ενώπιόν του εκκρεμούς διαφοράς. Τέλος, με τη δικονομική μεταρρύθμιση του έτους 1971 (ν.δ. 958/71) καταργήθηκε μόνο η εκ μέρους των διαδίκων άσκηση αναίρεσης κατά αποφάσεων ασφαλιστικών μέτρων, χωρίς να θιγεί η διάταξη που προβλέπει το επιτρεπτό της υπέρ του νόμου αναίρεσης κατά "κάθε απόφασης, ακόμη και αν δεν μπορούν να ασκήσουν αναίρεση κατά της απόφασης αυτής οι διάδικοι". Από την τελευταία αυτή φράση εναργώς προκύπτει η αντιδιαστολή, η οποία ενισχύει και επιβεβαιώνει το παραδεκτό της υπέρ του νόμου αναίρεσης και κατά των, αποφάσεων που εκδόθηκαν με τη διαδικασία ασφαλιστικών μέτρων (Ολομ. ΑΠ 305/1915, Ολομ. ΑΠ. 66/1916, Ολομ. ΑΠ 161/1933, Ολομ. ΑΠ 259/1941). Συνεπώς η κρινόμενη αίτηση για αναίρεση υπέρ του νόμου της προσβαλλόμενης απόφασης, που διέταξε ασφαλιστικό μέτρο κατά τη διαδικασία των άρθρων 682 επ. του Κ.Πολ.Δ., είναι παραδεκτή. Δέκα οκτώ όμως μέλη του Δικαστηρίου, ήτοι ο Αντιπρόεδρος Πολύβιος Μαντζιάρας και οι αρεοπαγίτες Γεώργιος Σταθέας, Ευάγγελος Περλίγκας, Θεόδωρος Πρασουλίδης, Ιωάννης Τέτοκας, Γεώργιος Μπούτσικος, Ανδρέας Κατράκης, Αναστάσιος Καραγεώργης, Γεώργιος Βρέττας, Αριστείδης Κρομμύδας, Γεώργιος Νικολόπουλος, Κωνσταντίνος Κωστήρης, Πέτρος Κακκαλής, Σπυρίδων Γκιάφης, Λουκάς Λυμπερόπουλος, Λεάνδρος Ρακιντζής, Θεόδωρος Μπάκας και Γεώργιος Χριστόφιλος έχουν τη γνώμη ότι κατά των αποφάσεων που διατάσσουν ασφαλιστικά μέτρα δεν συγχωρείται αναίρεση υπέρ του νόμου (Ολομ.ΑΠ 47/1990). Ειδικότερα, τα άρθρα 557 και 553 παρ. 1 του Κ.Πολ.Δ. ορίζουν το μεν πρώτο ότι ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου δικαιούται να ζητήσει την αναίρεση υπέρ του νόμου κάθε απόφασης ακόμη και αν δεν μπορούν να ασκήσουν αναίρεση κατά της απόφασης αυτής οι διάδικοι για κάθε λόγο και χωρίς περιορισμό προθεσμίας. Η απόφαση που εκδίδεται για την αναίρεση αυτή δεν παράγει αποτελέσματα για τους διαδίκους, εκτός αν στηρίζεται σε υπέρβαση δικαιοδοσίας ή έλλειψη καθύλην αρμοδιότητας", το δε δεύτερο ότι "αναίρεση επιτρέπεται μόνο κατά

των αποφάσεων που δεν μπορούν να προσβληθούν με ανακοπή ερημοδικίας και έφεση α) εκείνων που παραπέμπουν την υπόθεση στο αρμόδιο δικαστήριο και β) των οριστικών αποφάσεων που περατώνουν όλη τη δίκη ...". Από τις διατάξεις αυτές προκύπτει ότι η αίτηση αναίρεσης υπέρ του νόμου, ως θεσμός που αποβλέπει στην εξασφάλιση για λόγους δημοσίου συμφέροντος πάγιας και ομοιόμορφης εφαρμογής των νόμων, παρέχεται κατά των οριστικών και τελεσίδικων αποφάσεων και όταν δεν μπορούν να ασκήσουν κατ' αυτών αναίρεση οι διάδικοι είτε διότι εξεδόθησαν αμετακλήτως είτε διότι παραιτήθηκαν από την αναίρεση είτε διότι παρήλθε η προθεσμία της αναίρεσης (κ.ο.κ.) όχι όμως και κατά των αποφάσεων που δεν έχουν καταστεί οριστικές και τελεσίδικες. Διότι ο προεκτεθείς σκοπός της αναίρεσης υπέρ του νόμου δεν συντρέχει και η προσφυγή στην Ολομέλεια δεν είναι αναγκαία όταν η απόφαση μπορεί να ανακληθεί από το δικαστήριο που την εξέδωσε ή να εξαφανιστεί με ανακοπή ερημοδικίας και έφεση, επί πλέον δε αντίθετη εκδοχή θα οδηγούσε σε ασυμβίβαστη προς την οικονομία του ισχύοντος δικονομικού συστήματος επέμβαση του Αρείου Πάγου στο έργο των κατώτερων δικαστηρίων, αφού ουσιαστικά με τον τρόπο αυτό το ανώτατο δικαστήριο θα εδέσμευε το δικαστήριο ενώπιον του οποίου εκκρεμεί η υπόθεση, αντιθέτως μάλιστα προς το πνεύμα και το σκοπό του δεύτερου εδαφίου της ως άνω διάταξης στο οποίο ρητώς ορίζεται ότι η αναίρεση αυτή "δεν παράγει αποτελέσματα για τους διαδίκους". Για το λόγο αυτό άλλωστε θεωρείται ανεπίτρεπτη κατά πάγια πρακτική η γνωμοδότηση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου επί ζητήματος σχετικού προς εκκρεμή δίκη. Ουσιώδης συνεπώς προϋπόθεση του παραδεκτού της αναίρεσης υπέρ του νόμου, όπως κάθε αναίρεσης είναι ότι η απόφαση κατά της οποίας στρέφεται είναι οριστική και τελεσίδικη. Περαιτέρω κατά το άρθρο 591 του Κ.Πολ.Δ. "τα άρθρα 1-590 του κώδικα αυτού", μεταξύ των οποίων είναι και το προβλεπόμενo την αναίρεση υπέρ του νόμου άρθρο 557", εφαρμόζονται και στις ειδικές διαδικασίες, εκτός αν αντιβαίνουν προς τις ειδικές διατάξεις των διαδικασιών αυτών". Ο αποκλεισμός της εφαρμογής των ως άνω γενικών διατάξεων δεν είναι ανάγκη να προβλέπεται ειδικώς. Αρκεί ότι είναι ασυμβίβαστες προς τη φύση, το σκοπό και τη γενικότερη δομή και διάρθρωση των διατάξεων που διέπουν τις επιμέρους ειδικές διαδικασίες και των σύμφωνα με αυτές εκδιδόμενων αποφάσεων. Οι κατά τις διατάξεις εξάλλου των άρθρων 682 επ. του Κ.Πολ.Δ. εκδιδόμενες αποφάσεις περί ασφαλιστικών μέτρων είναι προσωρινής ισχύος και μπορεί να ανακληθούν λόγω μεταβολής των πραγμάτων ή χωρίς τη μεταβολή αυτή, κατά τα άρθρα 696, 697, 698 του Κ.Πολ.Δ. από το δικαστήριο που τις εξέδωσε ή από το δικαστήριο της κύριας δίκης, η αίτηση δε ανακλήσεως αυτών κατά το άρθρο 697 από λειτουργική άποψη επέχει χαρακτήρα ένδικου μέσου. Έτσι στερούνται του στοιχείου της οριστικότητας, δεν είναι ικανές καθαυτές να εμπνεύσουν τη νομολογία και ακόμη είναι στενότερα συνδεδεμένες με την κύρια (τακτική) διαφορά η οποία είτε είναι εκκρεμής είτε κατά τη συνήθη δυναμική πρόκειται να επακολουθήσει. Συνεπώς για την ταυτότητα του λόγου, όπως και επί των μη οριστικών ή τελεσίδικων αποφάσεων της τακτικής διαδικασίας, πρέπει να γίνει δεκτό ότι δεν υπόκεινται σε αναίρεση υπέρ του νόμου, αφού και εδώ πρόκειται για ανακλητές (μη οριστικές) ως προς την εσώτερη ουσία τους αποφάσεις η τυχόν αναίρεση των οποίων, μολονότι δεν είναι δεσμευτική για τους διαδίκους, συνιστά αποδοκιμαστέα, για τους λόγους που αναφέρθηκαν, επέμβαση του ανώτατου δικαστηρίου επί συγκεκριμένης (τακτικής) διαφοράς μεταξύ ορισμένων διαδίκων που είναι ή πρόκειται να καταστεί εκκρεμής ενώπιον των κατώτερων δικαστηρίων. Η δυνατότητα να μην επακολουθήσει κυρία δίκη δεν παρέχει αποφασιστικό επιχείρημα για αντίθετη κρίση ανάλογο δε φαινόμενο μπορεί να εμφανιστεί και όταν μετά την έκδοση της μη οριστικής απόφασης οι διάδικοι αδρανούν. Το ανεπίτρεπτο της αναίρεσης υπέρ του νόμου στην εξεταζόμενη περίπτωση δεν επιβάλλεται μόνο από το χαρακτήρα και τη φύση της προσβαλλόμενης απόφασης αλλά καθιερώνεται και με τη διάταξη του άρθρου 699 του Κ.Πολ.Δ. Προηγουμένως το άρθρο 743 του Κ.Πολ.Δ. όπως ίσχυε πριν από την τροποποίησή του με το ν.δ. 958/1971, όριζε ότι "αποφάσεις δεχόμεναι ή απορρίπτουσαι αιτήσεις περί ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεις περί ανακλήσεως ή μεταρρυθμίσεως αυτών δεν υπόκεινται εις ανακοπήν ερημοδικίας, έφεσιν και αναψηλάφησιν, συγχωρείται όμως κατ' αυτών αναίρεσις δια τους εν άρθρω 578 λόγους". Υπό το καθεστώς αυτό βεβαίως, εφόσον, έστω για περιορισμένους λόγους, επιτρεπόταν η αναίρεση στους διαδίκους, ασφαλώς ήταν γενικώς επιτρεπτή και η αναίρεση υπέρ του νόμου. Η διάταξη όμως αυτή τροποποιήθηκε με το ως άνω ν.δ. και ήδη το προαναφερθέν άρθρο 699 του Κ.Πολ.Δ. ορίζει ότι "αποφάσεις που δέχονται ή απορρίπτουν αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεις για ανάκληση ή για μεταρρύθμιση των μέτρων αυτών δεν προσβάλλονται με κανένα ένδικο μέσο εκτός αν

ορίζεται διαφορετικά". Στη σχετική αιτιολογική έκθεση αναφέρεται ότι "δια της γενομένης τροποποίησης απεκλείσθη η άσκηση αναίρεσης κατ' αποφάσεων περί ασφαλιστικών μέτρων, συνεπαγόμενη σημαντική επιβάρυνση του Αρείου Πάγου αλλά και μη δικαιολογούμενη εκ του χαρακτήρος των αποφάσεων τούτων". Η αναίρεση υπέρ του νόμου, όταν δεν παράγει αποτελέσματα έναντι των διαδίκων, δεν αποτελεί πράγματι ένδικο μέσο με τη συνήθη (στενή) έννοια, παραμένει όμως και στην περίπτωση αυτή ιδιόρρυθμο (με ευρεία έννοια) ένδικο μέσο, αφού κατατάσσεται στα ένδικα μέσα από τον ίδιο το νομοθέτη, δικάζεται από ανώτερο δικαστήριο με ορισμένη, όπως κι η αναίρεση των διαδίκων, διαδικασία, αφορά συγκεκριμένη απόφαση και συνεπάγεται την αναίρεση της (Ολομ. Α.Π. 36/1929 Θέμις 323). Για το λόγο αυτό το ζήτημα εντοπίζεται στο αν με την παραπάνω διάταξη ο νομοθέτης απέβλεψε στον αποκλεισμό μόνο της "τακτικής" αναίρεσης ή και της αναίρεσης υπέρ του νόμου. Η ενόψει του χαρακτήρα των προαναφερόμενων αποφάσεων επιβαλλόμενη τελολογική ερμηνεία, προς την οποία συμπορεύεται το αδιάσπικτο της διατύπωσης του νόμου και η ως άνω αιτιολογική έκθεση, δικαιολογεί πλήρως τη θέση ότι στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης υπάγεται και η αναίρεση υπέρ του νόμου. Η άποψη δε ότι η τελευταία είναι επιτρεπτή και διότι το άρθρο 577 του Κ.Πολ.Δ. "ορίζει διαφορετικά" είναι έωλη. Συνεπώς η κρινόμενη αίτηση έπρεπε να απορριφθεί ως απαράδεκτη. Β) Ως προς τη βασιμότητα. Κατά το άρθρο 57 εδαφ. α του Α.Κ. "όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον". **Η προσωπικότητα περιλαμβάνει κάθε αγαθό που συνδέεται στενά με το πρόσωπο, ως ύπαρξη φυσική, ηθική, κοινωνική και πνευματική, όπως είναι η τιμή, η υπόληψη, η ελευθερία, η εθνικότητα ως στοιχείο προσδιοριστικό της ταυτότητας του ατόμου κ.α. Περαιτέρω το άρθρο 16 παρ. 1 του Συντάγματος καθιερώνει την ελευθερία της επιστήμης και της έρευνας, ενώ οι διατάξεις του άρθρου 14 παρ. 1,2 και 3 αυτού προστατεύουν την ελευθερία εκφράσεως και διαδόσεως των στοχασμών και απαγορεύουν την κατάσχεση, τη λογοκρισία ή κάθε άλλο ισοδύναμο προληπτικό μέτρο σε βάρος του τύπου που και ρητώς ανακηρύσσεται ελεύθερος. Η προστασία των ως άνω ελευθεριών, επειδή αποσκοπεί στη διαφύλαξη ύψιστων κοινωνικών αγαθών, καλύπτει (νομιμοποιεί) και προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας που τυχόν ενυπάρχουν στην ενάσκησή τους, οι οποίες έτσι, εφόσον δεν προσβάλλεται η αξία του ανθρώπου, δεν είναι παράνομες διότι η προσωπικότητα, και αν θίγεται, έχει στη συγκεκριμένη περίπτωση υποδεέστερη σημασία σε σχέση με το αγαθό των ως άνω ελευθεριών.** Αυτό συμβαίνει και όταν κατά τη σύνταξη γλωσσικού λεξικού, που είναι συγχρόνως επιστημονικό έργο, ο λεξικογράφος αναζητώντας συστηματικά και μεθοδικά την αλήθεια, καταγράφει τις ποικίλες σημασίες ή χρήσεις ορισμένων λέξεων ή φράσεων που θεωρούνται μειωτικές ή εξυβριστικές για ορισμένα πρόσωπα ή μέλη ευρύτερων κοινωνικών ομάδων, εφόσον ο ίδιος δεν υιοθετεί ούτε αποδέχεται τη σημασία αυτή. Στην προκείμενη υπόθεση το Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης, δικάζοντας κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων, δέχτηκε, κατά πιθανολόγηση, τα εξής περιστατικά: Ο Γεώργιος Μπαμπινιώτης, ως τακτικός καθηγητής της

γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και Σύμβουλος του Υπουργείου Παιδείας, με επιτελείο βοηθών, συνέταξε ελληνικό λεξικό (ερμηνευτικό, ορθογραφικό και ετυμολογικό) με τίτλο "ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ", το οποίο εξέδωσε και έθεσε σε κυκλοφορία το νομικό πρόσωπο με την επωνυμία "ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ". Στο λεξικό αυτό και στο λήμμα-λέξη Βούλγαρος αναφέρεται : " Βούλγαρος 1. αυτός που γεννήθηκε στη Βουλγαρία ή κατάγεται από εκεί, 2. (κατ'χρ. υβρισ.) ο οπαδός ή παίκτης ομάδας της Θεσσαλονίκης (κυρίως του ΠΑΟΚ)". Η λέξη "Βούλγαρος" (συνεχίζει το Πρωτοδικείο) με την ως άνω εξυβριστική έννοια χρησιμοποιείται από ασήμαντη μερίδα ποδοσφαιρόφιλων του νότου, σαν σύνθημα μάλλον παρά σαν έννοια της λέξης, μεμονωμένα, σποραδικά και χωρίς κάποια διάρκεια. Γι' αυτό και δεν αποτελεί "λήμμα που μπορούσε να έχει καταχωρηθεί σε λεξικό", η δε απάλειψή της από το συγκεκριμένο λεξικό "ουδόλως θα αναίρεσε την επιστημονικότητα του η οποία είναι δεδομένη". "Βάσει των παραδοχών αυτών έκρινε ότι η καταγραφή και διάδοση μέσω αυτής του ως άνω χαρακτηρισμού προσβάλλει την προσωπικότητα του αιτούντος και των υπέρ αυτού παρεμβάντων, κατοίκων Θεσσαλονίκης, οπαδών των άνω ομάδων, διότι ενέχει αμφισβήτηση και σύγχυση ως προς την εθνική τους ταυτότητα, περαιτέρω δε διέταξε την απάλειψη της έννοιας αυτής του λήμματος Βούλγαρος με την ως άνω δεύτερη σημασία του από κάθε μελλοντική ανατύπωση ή έκδοση του λεξικού καθώς και από όσα αντίτυπα δεν έχουν διατεθεί στο αναγνωστικό κοινό ή βρίσκονται στα χέρια του Γεωργίου Μπαμπινιώτη και του Κέντρου Λεξικογραφίας. Όμως η υπό τα ως άνω

δεδομένα "προσβολή" της προσωπικότητας δεν είναι παράνομη, αφού η απλή αναφορά-καταγραφή στο λεξικό ότι η λέξη "Βούλγαρος" χρησιμοποιείται καταχρηστικώς ως εξυβριστική ονομασία κατηγορίας φιλάθλων και αθλητών (παικτών) δεν ενέχει αποδοχή του χαρακτηρισμού αυτού από το συντάκτη, έγινε δε στα πλαίσια της συνταγματικώς κατοχυρωμένης και αξιολογικώς υπέρτερης ελευθερίας του τύπου και της επιστήμης. Πράγματι η ως άνω καταχώριση έγινε με την επιστημονική πεποίθηση του συντάκτη, ότι η ως άνω σημασία της λέξης "Βούλγαρος", έστω και αν αυτή χρησιμοποιείται μεμονωμένα, σποραδικά, παροδικά και από ασήμαντη μερίδα φιλάθλων του νότου, αποτελούσε "έννοια" της άνω λέξης και έπρεπε να καταγραφεί ως τέτοια, με τη διευκρίνιση μάλιστα, ότι η έννοια αυτή ήταν "καταχρηστική-υβριστική", η προσβολή δε, υπό τις προαναφερόμενες περιστάσεις της προσωπικότητας των ανωτέρω, δεν θίγει κατ' αντικειμενική κρίση, την **ανθρώπινη αξία** τους. Τα μέλη του δικαστηρίου Στέφανος Μαθιός (Πρόεδρος), Γεώργιος Βελλής, Χαράλαμπος Μυρσινιάς, Κων.Παπαλάκης (Αντιπρόεδροι) και Αρεοπαγίτες Εμμανουήλ Χαριτάκης, Αναστάσιος Καραγεώργης, Κωνσταντίνος Τζένος, Ηλίας Βλάσσης, Γεώργιος Κάππος, Γεώργιος Ρήγος, Γρηγόριος Φιλιππάτος, Αντώνιος Τωμαδάκης, Δημήτριος Σουλτανιάς, Δημήτριος Λινός, Θεόδωρος Λαφαζάνος και Γεράσιμος Φρούντζος (Αρεοπαγίτες) έχουν ειδικότερα τη γνώμη ότι ο λεξικογράφος δεν προσδίδει νόημα στις λέξεις ούτε τις χρησιμοποιεί με το όποιο νόημα έχουν προσλάβει από τη χρήση τους. Απλώς καταγράφει τις λέξεις με το γνωστό και δεδομένο νόημά τους, άσχετα αν η χρήση τους είναι συνήθης ή σπάνια, ανεξαρτήτως δε αν πρόκειται για κυριολεκτική ή καταχρηστική χρήση. Η καταγραφή, ενόψει τούτου, της λέξης "Βούλγαρος" υπό την επίμαχη έννοια στο προαναφερόμενο λεξικό, δεν ενέχει χρησιμοποίησή της ούτε υιοθέτησή της ούτε διάδοσή της ή οποιαδήποτε χρήση της, αλλ' αποτελεί απλή, ουδέτερη καταγραφή, η οποία μπορεί να είναι επιστημονικά ορθή ή μη, πάντως όμως είναι αξιολογικά άχρωμη. Επομένως δεν μπορεί να συνιστά προσβολή υπό την έννοια του άρθρου 57 ΑΚ, πολύ δε περισσότερο όταν στην καταχώριση η χρήση της λέξης χαρακτηρίζεται ως "καταχρηστική-υβριστική". Συνεπώς το δικαστήριο της ουσίας, που δέχτηκε ότι υπάρχει παράνομη προσβολή της προσωπικότητας και για το λόγο αυτό διέταξε, ως ασφαλιστικό μέτρο, την απόλειψη της προαναφερόμενης φράσης, κατά μεν τη μείζονα ως άνω γνώμη παραβίασε τις διατάξεις των άρθρων 57 του ΑΚ και 16 παρ. 1 εδ. α', 14 παρ. 1 του Συντάγματος, κατά δε την ελάχιστη ως άνω γνώμη του άρθρου 57 του ΑΚ. Πρέπει συνεπώς να αναιρεθεί υπέρ του νόμου η ως άνω απόφαση. Ακολούθως παρέλκει η εξέταση των παρεπόμενων αιτιάσεων του αναιρετηρίου, οι οποίες αφορούν παραβίαση των διατάξεων των παρ. 2 και 3 του άρθρου 14 του Συντάγματος, ως συνέπεια του σφάλματος του δικαστηρίου της ουσίας σε σχέση με την ύπαρξη παράνομης προσβολής της προσωπικότητας. Εξάλλου πέντε μέλη, ήτοι οι Ιωάννης Τέτοκας, Ανδρέας Κατράκης, Κωνσταντίνος Κωστήρης, Πέτρος Κακκαλής και Γεώργιος Χριστόφιλος (Αρεοπαγίτες) έχουν τη γνώμη ότι η προσβαλλόμενη απόφαση θα έπρεπε να αναιρεθεί κατ' άρθρο 559 αριθ. 19 Κ.Πολ.Δ., λόγω ελλείψεως νόμιμης βάσεως, για τον ακόλουθο λόγο : Σε περίπτωση συγκρούσεως των συνταγματικών προστατευόμενων έννομων αγαθών της ελευθερίας εκφράσεως των στοχασμών (άρθρο 14 παρ. 1 Συντ.) και της ελευθερίας της επιστήμης και της τέχνης (άρθρο 16 παρ. 1 Συντ.) με το επίσης συνταγματικώς προστατευόμενο έννομο αγαθό της προσωπικότητας (άρθρο. 5 παρ. 1-2 Συντ.), έκφανση της οποίας αποτελεί η τιμή και υπόληψη κάθε προσώπου, εφόσον η εναρμόνισή τους είναι ανέφικτη, πρέπει να σταθμίζεται η αξία της επιδιωκόμενης με την πρώτη ελευθερία πληροφόρησης του κοινού και της μέσω αυτής διακινδυνεύσεως του έννομου αγαθού της προσωπικότητας. Κατά τη στάθμιση δε αυτή θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι το δικαίωμα της προσωπικότητας είναι δικαίωμα-πλαίσιο, χαρακτηριζόμενο από την ενότητα της γενικής ρήτηρας με την οποία κατοχυρώνεται από την έννομη τάξη. Οσάκις δε το αγαθό της προσωπικότητας έλθει σε σύγκρουση με την ελευθερία εκφράσεως των στοχασμών και την ελευθερία της επιστήμης και της τέχνης, επιβάλλεται η στάθμιση του αγαθού αυτού με το εύλογο δικαίωμα του κοινού για πληροφόρηση μέσω των δύο άλλων ελευθεριών, αρκεί να μην πλήττεται ο πυρήνας του δικαιώματος της προσωπικότητας, δηλαδή η αξία του ανθρώπου. Στην προκειμένη περίπτωση το Μονομελές Πρωτοδικείο, μολονότι είχε προ αυτού, με τα όσα παραπάνω δέχτηκε, σύγκρουση του δικαιώματος του καθ' ου η αίτηση, καθηγητή της γλωσσολογίας, να εκφράζει ελευθέρως τους στοχασμούς του και να ασκεί ελεύθερα την επιστήμη του με το δικαίωμα της προσωπικότητας του αιτούντος Θ. Ασπασίδη, έκρινε ότι τα όσα παραπάνω ο πρώτος αναφέρει στο "Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας" που συνέταξε, υπό το λήμμα-λέξη "Βούλγαρος", είναι υβριστικά για τον αιτούντα και αποτελούν παράνομη προσβολή της προσωπικότητάς του, χωρίς όμως να προβεί

προηγούμενως, όπως όφειλε, στη στάθμιση των συγκρουόμενων ενταύθα ως άνω έννομων αγαθών που προστατεύονται συνταγματικώς, και, μέσω της σταθμίσεως αυτής, στη διαπίστωση αν ενταύθα προστατευτέο ήταν ως υπέρτερο αγαθό το της προσωπικότητας του αιτούντος. Έτσι, όμως, διέλαβε στην απόφασή του ελλειπείς και ανεπαρκείς αιτιολογίες, σε σχέση με το ουσιώδες για την έκβαση της δίκης ζήτημα αυτό, και τη στέρηση από τη νόμιμη βάση της, επομένως έπρεπε να αναιρεθεί για το λόγο αυτό. Εντεκα όμως μέλη της Ολομέλειας, ήτοι οι Θεόδωρος Τόλιας, Κωνσταντίνος Λυμπερόπουλος (Αντιπρόεδροι) και Γεώργιος Σταθίας, Μιχαήλ Καρατζάς, Γεώργιος Μπούτσικος, Χαράλαμπος Γεωργακόπουλος, Αριστείδης Κρομμύδας, Γεώργιος Νικολόπουλος, Λουκάς Λυμπερόπουλος, Λεάνδρος Ρακιντζής και Θεόδωρος Μπάκας (Αρεοπαγίτες) έχουν τη γνώμη ότι η κατά το άρθρο 57 του Α.Κ. προσβολή της προσωπικότητας μπορεί να αναφέρεται σε οποιοδήποτε στοιχείο προσδιοριστικό της ταυτότητας του ανθρώπου, όπως εκείνο της εθνικής καταγωγής του και της βάσει αυτής εντάξεώς του σε συγκεκριμένη εθνότητα. Υπό τις άνω συνεπώς περιστάσεις υπάρχει προσβολή της προσωπικότητας των αναιρεσιβλήτων και είναι παράνομη, όπως ορθώς έκρινε η προσβαλλομένη, γι' αυτό και έπρεπε να απορριφθεί ως αβάσιμος ο μοναδικός λόγος αναίρεσης (άρθρο 559 αρ. 1 Κ.Πολ.Δ.) που αναφέρεται σε παραβίαση των διατάξεων των άρθρων 57 ΑΚ, 16 παρ. 1 εδ. α' και 14 παρ. 1-3 του Συντάγματος. Ειδικότερα, εφόσον, κατά τις παραδοχές της αποφάσεως, η χρησιμοποίηση της λέξεως "Βούλγαρος" με την ως άνω υβριστική έννοια γινόταν από περιορισμένη μερίδα ποδοσφαιρόφιλων του νότου και μάλιστα "μεμονωμένα, σποραδικά και χωρίς κάποια διάρκεια", δεν ανταποκρινόταν η καταχώριση στην επιδίωξη του λεξικογράφου Γεωργίου Μπαμπινιώτη να παρουσιάσει στο κοινό την κοινή γλώσσα των Ελλήνων. Αντιθέτως με την καταχώριση αυτή επισημοποιείτο και μονιμοποιείτο μια κατάσταση "περιθωριακή" πράγματι, για την οποία όμως παρεχόταν με την καταχώριση η πεπλανημένη εντύπωση, ότι νομίμως χρησιμοποιείτο η προσβλητική λέξη. Συνεπώς η ως άνω καταχώριση αποτελεί προσβολή και δεν συγχωρείται βάσει δικαιώματος του Γεωργίου Μπαμπινιώτη παρεχόμενου σ' αυτόν στα πλαίσια της ελευθερίας της επιστήμης (άρθρο 16 παρ. 1 Συντάγματος) και της ελευθερίας εκφράσεως (άρθρο 14 παρ. 1 Συντάγματος). Τα παρεχόμενα με τις διατάξεις αυτές δικαιώματα ισχύουν μόνο στη σχέση μεταξύ κράτους και ατόμου και όχι οριζοντίως, δηλ. στη σχέση ατόμου προς άτομο, χωρίς μάλιστα να υπάρχει μεταξύ τους σχέση εξουσιάσεως υπό οποιαδήποτε μορφή. Σε κάθε περίπτωση όμως τα δικαιώματα αυτά δεν λειτουργούν χωρίς περιορισμούς και σχετικοποιούνται. Έτσι σε περίπτωση σύγκρουσης αυτών προς δικαιώματα προστατευόμενα από άλλες συνταγματικές διατάξεις, όπως εκείνες των άρθρων 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 που αναφέρονται στην προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ελεύθερης ανάπτυξης του ανθρώπου, η ελευθερία της επιστήμης δεν έχει κανένα προβάδισμα, διότι η Πολιτεία δεν αναγορεύει το δικαίωμα της επιστημονικής ελευθερίας σε απόλυτη ελευθερία. Η ελευθερία της επιστήμης δεν δίδει στον επιστήμονα το δικαίωμα να διαπράττει εγκλήματα, όπως εκείνο της προσβολής της τιμής άλλου (άρθρα 361 επ. ΠΚ). Στην περίπτωση αυτή, ενόψει και των ισχυουσών στο χώρο του ιδιωτικού δικαίου γενικών ρητρών, όπως εκείνη της απαγορεύσεως της καταχρηστικής ασκήσεως του δικαιώματος (άρθρο 281 ΑΚ), η σύγκρουση μεταξύ των αντιπαραβαλλόμενων ατομικών δικαιωμάτων αίρεται με τη στάθμιση, κατά περίπτωση, των εκατέρωθεν συμφερόντων. Τα ατομικά δικαιώματα που θεμελιώνονται στις διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος, δηλαδή εκείνα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ελεύθερης ανάπτυξης του ανθρώπου, ως αναφερόμενα στην ανθρώπινη προσωπικότητα και στην κεντρική θέση του ανθρώπου μέσα στην κοινωνία, πρέπει να θεωρούνται, κατ' αρχήν, επικρατέστερα. Σε κάθε όμως περίπτωση ο καθορισμός της προτεραιότητας μεταξύ των συγκρουόμενων δικαιωμάτων είναι ζήτημα πραγματικό και στην κρινόμενη περίπτωση το Μονομελές Πρωτοδικείο σιωπηρώς και ανελέγκτως έδωσε την προτεραιότητα στο δικαίωμα προστασίας της προσωπικότητας του αναιρεσιβλήτου Θεόδωρου Ασπασίδη και των υπέρ αυτού παρεμβάντων. Εξάλλου περίπτωση εφαρμογής της διατάξεως του άρθρου 367 ΠΚ, κατά την οποία αίρεται ο άδικος χαρακτήρας της πράξεως στις απαριθμούμενες σ' αυτή περιπτώσεις, δεν συντρέχει εν προκειμένω, αφού, κατά το αναιρετήριο, δεν φέρεται η διάταξη αυτή ως παραβιασθείσα και επομένως δεν υπάρχει σχετικός αναιρετικός λόγος, αλλά ούτε και πρόκειται για νόμιμη άσκηση δικαιώματος κατά τα άρθρα 14 παρ. 1 και 16 παρ. 1 του Συντάγματος, αφού προτεραιότητα είχαν οι διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος, στις οποίες και δόθηκε.

Δ. 1/2001 ΑΠ (Ολ.) - παρανόμως κτηθέντα αποδεικτικά μέσα

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ: ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ (ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ)
ΤΟΠΟΣ: ΑΘΗΝΑ
ΑΡΙΘ. ΑΠΟΦΑΣΗΣ: 1
ΕΤΟΣ: 2001

Περίληψη

Αντισυνταγματικότητα μαγνητοταινίας ως αποδεικτικού μέσου σε πολιτική δίκη)απαράδεκτο.(
Η μαγνητοταινία αποτελεί παράδεκτο αποδεικτικό μέσο σε πολιτική δίκη επειδή η μαγνητοφώνηση ιδιωτικής συνομιλίας χωρίς τη συναίνεση ενός των συνομιλητών αποτελεί ανεπίτρεπτο περιορισμό της συνταγματικά προστατευόμενης ελεύθερης άσκησης της επικοινωνίας [άρθρα 1§ 9,1§ 2εδ .β' και 19§ και άρθρο 8ΕΣΔΑ]ν.δ .(53/1974σε συνδ .προς το άρθρο 1§ 28' εξαίρεση από την προστασία αυτή μόνο χάριν της προστασίας συνταγματικά υπέρτερων αγαθών .όπως της ζωής 'απόρριψη αναιρετικού λόγου από το άρθρο 559αρ 11 . ΚΠολΔ .

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΠΟΦΑΣΗΣ

Επειδή κατά το άρθρο 443 αριθ.3 του ΚΠολΔ ιδιωτικά έγγραφα θεωρούνται και οι φωτογραφικές ή κινηματογραφικές αναπαραστάσεις, φωνοληψίες και κάθε άλλη μηχανική απεικόνιση, συνεπώς και οι μαγνητοταινίες, αφού αποτελούν την κύρια μορφή της φωνοληψίας. Κατά τη θεμελιώδη, όμως, διάταξη του άρθρου 2§1 του Συντάγματος "ο σεβασμός και η προστασία της ανθρώπινης αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας". Στην προστατευόμενη από το Σύνταγμα, και μάλιστα "πρωταρχικά", αξία του ανθρώπου περιλαμβάνεται και η ελευθερία της επικοινωνίας, αφού μέσω και αυτής εκφράζεται και πραγματώνεται η αξία του ανθρώπου. η συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας αυτής προκύπτει και από το άρθρο 9§1 εδ.β' του Συντάγματος, που ορίζει ότι "η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή είναι απαραβίαστη", καθώς και από το άρθρο 19 του Συντάγματος, που ορίζει ότι »το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο .Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων" .Το τελευταίο αυτό άρθρο αναφέρεται μεν στο απόρρητο της ελεύθερης ανταποκρίσεως ή επικοινωνίας ,είναι , όμως ,πρόδηλο ότι προϋποθέτει την ελευθερία της ανταποκρίσεως ή επικοινωνίας ως συνταγματικά προστατευόμενο έννομο αγαθό .Ανάλογα προκύπτουν και από την αντίστοιχη ρύθμιση του άρθρου 8 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ , (που οποία κυρώθηκε με το ν.δ .53/1974 και έχει υπερνομοθετική ισχύ ,σύμφωνα με το άρθρο 28§ 1του Συντάγματος. Η εν αγνοία, όμως ,και χωρίς τη συναίνεση ενός των συνομιλητών μαγνητοφώνηση ιδιωτικής συνομιλίας ενέχει παγίδευσή του και ,συνεπώς ,αποτελεί δέσμευση και περιορισμό στην ελεύθερη άσκηση της επικοινωνίας. Γι 'αυτό ,ασχέτως του χώρου όπου έγινε η συνομιλία ,η μαγνητοταινία ,στην οποία αυτή χωρίς τη συναίνεση του ετέρου των συνομιλητών αποτυπώθηκε ,είναι συνταγματικά απαγορευμέν οαποδεικτικό μέσο και δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιηθεί εναντίον του σε πολιτική δίκη ,ανεξαρτήτως του προσώπου που επιχείρησε τη μαγνητοφώνηση ,δηλ. έστω κι αν πρόκειται για πρόσωπο που μετέσχε στη μαγνητοφώνηση συζήτηση .Πράγματι ,η απονομή της δικαιοσύνης δεν πρέπει να γίνεται έναντι οποιουδήποτε τιμήματος. Η αντίθετη άποψη θα μπορούσε να οδηγήσει - υπό την επίκληση της ανάγκης αποκτήσεως αποδεικτικού μέσου για ενδεχόμενα δικαιώματα -στη γενίκευση της χρήσεως μαγνητοφώνων από τους συνομιλητές προσώπων ,η φωνή των οποίων θα καταγραφόταν χωρίς τη συναίνεσή τους .Κατ 'αυτόν , όμως ,τον τρόπο η ελευθερία της επικοινωνίας θα περιοριζόταν ,διότι τότε ο καθένας θα ζούσε με το καταθλιπτικό συναίσθημα ότι κάθε αστόχαστη ή υπερβολική , έστω ,έκφρασή του ,στα πλαίσια μιας προφορικής ιδιωτικής συζήτησεως ,θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στη συνέχεια υπό άλλες περιστάσεις ως αποδεικτικό μέσο εναντίον του ,πολύ περισσότερο μάλιστα όταν τα σύγχρονα τεχνικά μέσα παρέχουν ευρείες δυνατότητες αλλοιώσεως του περιεχομένου των αποτυπώσεων ,οι οποίες)αλλοιώσεις (είναι πολύ δύσκολο ή και αδύνατο να διαγνωσθούν .Εξ άλλου ,χωρίς την ανωτέρω κύρωση)απαράδεκτο του αποδεικτικού μέσου (η προπαρατεθείσα, συνταγματικής ισχύος, ρύθμιση θα είχε περιορισμένη αποτελεσματικότητα, παρά την απειλή κατά του παραβάτη της ποινικής κυρώσεως)ποινής φυλακίσεως ,(που προβλέπεται στο άρθρο 370

Α 'παρ .ιδίως 2

εδ .β 'και γ 'του ΠΚΕ .ξαίρεση από τον ,συνταγματικής ισχύος ,κανόνα της απαγορεύσεως των εν λόγω αποδεικτικών μέσων ισχύει μόνο χάριν της προστασίας συνταγματικά υπέρτερων έννομων αγαθών ,όπως είναι λ.χ η ανθρώπινη ζωή. Κάθε άλλη εξαίρεση από την ως άνω απαγόρευση ,εισαγόμενη τυχόν με διάταξη κοινού νομού , όπως είναι και ο Ποινικός Κώδικας ,είναι ανίσχυρη κατά το μέτρο που υπερβαίνει το κριτήριο της προστασίας συνταγματικά υπέρτερου έννομου αγαθού .Περαιτέρω ,ο από τον αριθ 11 του άρθρου 559 του ΚΠολΔ προβλεπόμενος λόγος αναιρέσεως για μη λήψη υπόψη επικληθέντος και προσκομισθέντος αποδεικτικού μέσου δεν στοιχειοθετείται , αν πρόκειται για αποδεικτικό μέσο που δεν επιτρέπει ο νόμος. Άρα ,ο παραπεμφθείς στην Ολομέλεια πρώτος ,από τον αριθ .11 του άρθρου 559 του ΚΠολΔ ,λόγος της αναιρέσεως ,κατά τον οποίο το Εφετείο δεν έλαβε υπόψη αποδεικτικό μέσο ,επικληθέν και προσκομισθέν από την αναιρεσείουσα ,ήτοι μαγνητοταινία)"κασέτα (κμε το κείμενο της απομαγνητοφωνήσεώς της ,στην οποία περιέχεται ιδιωτική συνομιλία της με τον ήδη αναιρεσίβλητο ,αποτυπωθείσα εν αγνοία και χωρίς τη συναίνεση αυτού στις 6.9.1996 στην οικία της θανούσης Α.Γ ,**.προς απόδειξη του ισχυρισμού της αναιρεσείουσας ότι ο αναιρεσίβλητος κατέχει ιδιόγραφη διαθήκη της θανούσης ,με την οποία αυτή είχε εγκαταστήσει κληρονόμο της την αναιρεσείουσα ,πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτος ,διότι αναφέρεται σε αποδεικτικό μέσο ,το οποίο υπό τις περιστάσεις αυτές εμπίπτει στην ανωτέρω ,συνταγματικής ισχύος ,απαγόρευση ,αφού η ,υπό την προεκτεθείσα έννοια ,ελευθερία της επικοινωνίας ,από την οποία απορρέει η απαγόρευση αυτή, αποτελεί έννομο αγαθό συνταγματικά υπέρτερο του επί του προκειμένου διακυβευόμενου ιδιωτικού από διαθήκη περιουσιακού δικαιώματος ,προς απόδειξη του οποίου έγινε επίκληση και προσκομιδή της μαγνητοταινίας .Η υπόθεση πρέπει κατά τα λοιπά να αναπεμφθεί ,σύμφωνα με το άρθρο 5§ 580του ΚΠολΔ ,στο Δ 'Τμήμα ,αφού αυτό με την ως άνω απόφασή του έχει επιφυλαχθεί να αποφασίσει για τους λοιπούς λόγους της αναιρέσεως [Επικυρώνει την 4333/98ΕφΑθ .]

E. 602/2003 ΣτΕ (ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ) - ιθαγένεια

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ: ΣΤΕ
ΤΟΠΟΣ: ΑΘΗΝΑ
ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ: 602
ΕΤΟΣ: 2003

Περίληψη

Ιθαγένεια. Αίτηση ακύρωσης της απόφασης του Νομάρχη, με την οποία θεωρήθηκε ότι α αιτών απέκτησε την ελληνική ιθαγένεια τα πρώτα από τότε παυ υπέβαλε σχετική δήλωση και όχι από τη γέννησή του. Η δυσμενής αταμική διοικητική πράξη επιφέρει τα έννομα οπατελέσματα της έναντι εκείνου τον οποία αφορά από την καιναπαίση της ηρας αυτόν ή τουλάχιστον από τη γνώση του. Πράξη ανακλητική προηγαύμενης ευμενούς, από την οποία είχαν απορρεύσει δικαιώματα στον καλόπιστα διοικαύμενο, δεν επιφέρει Τα ένναμα αποτελέσματα της αν δεν κοινοποιηθεί σ' αυτόν ή δεν λάβει αυτές γνώση. Η μετά την νόραδα του ευλόγου χρόνου ηρας ανάκληση διοικητικής ηράξης κοιναπαίση ή γνώση της ηράξης την καθιστά ακυρωτέα και μη αντιτάξιμη έναντι του ενδιαφερόμενου. Δεκτή η αίτηση ακύρωσης. Αντίθετη μειαψηφία 12 μελών.

Κείμενο απόφασης

2. Επειδή με την απόφαση 19479/28.7.1987 της Νομαρχίας Αθηνών διατάχθηκε η εγγραφή του αιτούντος στο μητρώο αρρένων του Δήμου Αθηναίων, δεδομένου ότι η Διοίκηση θεώρησε ότι αυτός απέκτησε την ελληνική ιθαγένεια από την γέννησή του, το έτος 1948, σύμφωνα με το άρθρο 1 εδ. γ' του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας. Ωστόσο, με την απόφαση 13089/18.5.1988 της Νομαρχίας Αθηνών που εκδόθηκε κατόπιν του εγγράφου 24558/5.5.1998 του Υπουργείου Εσωτερικών διορθώθηκε η νομική βάση της ανωτέρω εγγραφής του αιτούντος και θεωρήθηκε ότι αυτός απέκτησε την ελληνική ιθαγένεια, σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 1 του Ν. 1438/1984 (φ. 60), το πρώτον από 12-12-1986, οπότε υπέβαλε σχετική δήλωση. Με την κρινομένη αίτηση ζητείται η ακύρωση της τελευταίας αυτής νομαρχιακής αποφάσεως.

3. Επειδή η υπόθεση εισάγεται ενώπιον της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας κατόπιν της παραπεμπτικής αποφάσεως 858/2002 του Δ' Τμήματος προς επίλυση ζητήματος γενικότερης σημασίας που ανέκυψε.

4. Επειδή η αίτηση ακυρώσεως, που κατατέθηκε στην Γραμματεία του Συμβουλίου της Επικρατείας την 27.7.2000, είναι εμπρόθεσμη, εφ' όσον δεν προκύπτει κοινοποίηση της προσβαλλομένης στον αιτούντα ή πλήρης γνώση του περιεχομένου της από αυτόν σε χρόνο που να καθιστά εκπρόθεσμη την άσκηση της αιτήσεως.

5. Επειδή η δυσμενής ατομική διοικητική πράξη που κατά το νόμο δεν δημοσιεύεται, δεν επιφέρει τα έννομα αποτελέσματά της έναντι εκείνου τον οποίο αφορά, παρά μόνον από την κοινοποίησή της προς αυτόν, ή τουλάχιστον από την γνώση του. Ο κανόνας αυτός που, χωρίς να καθιστά την κοινοποίηση συστατικό στοιχείο της πράξεως, επιβάλλεται από την αρχή της φανεράς δράσεως της Διοικήσεως, έχει ως συνέπεια πράξη ανακλητική προηγουμένης ευμενούς, από την οποία είχαν απορρεύσει δικαιώματα σε καλόπιστο διοικούμενο, να μην επιφέρει τα έννομα αποτελέσματά της έναντι τούτου αν δεν του κοινοποιηθεί ή, τουλάχιστον, αν δεν περιέλθει αποδεδειγμένα σε γνώση του. Όταν, όμως, έχει περάσει ο εύλογος χρόνος μέσα στον οποίο είναι, κατά τις γενικές αρχές του δικαίου, δυνατή η ανάκληση των παρανόμων πράξεων της Διοικήσεως, χωρίς να του έχει κοινοποιηθεί η ανακλητική αυτή πράξη και χωρίς να έχει λάβει γνώση της, η μετά τον χρόνο αυτό κοινοποίηση ή γνώση της πράξεως έχει ως συνέπεια αυτή να αρχίζει να παράγει τα αποτελέσματά της έναντι του καλόπιστου τούτου διοικούμενου σε

χρόνο που αποδοκιμάζουν οι ως άνω γενικές αρχές. Πράγματι, όπως οι γενικές αυτές αρχές, που απορρέουν από την έννοια του κράτους δικαίου δεν επιτρέπουν στην Διοίκηση, εν όψει των αρχών της ασφάλειας του δικαίου, της προστατευομένης εμπιστοσύνης των πολιτών, να ανακαλεί τις παράνομες πράξεις της από τις οποίες γεννήθηκαν δικαιώματα σε καλόπιστους διοικούμενους μετά την πάροδο ευλόγου χρόνου, ώστε να μην αιφνιδιάζεται εκείνος που στηρίχθηκε σε δεδομένη συμπεριφορά της, έτσι πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι ίδιες γενικές αρχές για τους ίδιους λόγους δεν επιτρέπουν στην Διοίκηση ούτε να αιφνιδιάζει τον διοικούμενο, κοινοποιώντας ή γνωστοποιώντας του και θέτοντας, έτσι, σε ισχύ, την ανακλητική της πράξη που είχε μεν εκδώσει μέσα στον ως άνω εύλογο χρόνο, χωρίς, όμως, και να πληροφορήσει τον ενδιαφερόμενο, ώστε αυτή να αρχίσει έγκαιρα να παράγει ως προς αυτόν τα έννομα αποτελέσματά της.

Επομένως, κατά τις γενικές αυτές αρχές, μια τέτοια πράξη που, έστω και αν εκδόθηκε μέσα στον εύλογο χρόνο, αρχίζει να παράγει τα έννομα αποτελέσματά της μετά την πάροδό του, καθίσταται ακυρωτέα. **Όταν, μάλιστα, αφορά ανάκληση πράξεως είτε περί απονομής, είτε περί διαπιστώσεως της ελληνικής ιθαγένειας**, όπως εν προκειμένω, τότε, κατά την ειδικότερη γνώμη των Συμβούλων Α. Τσαμπάση, Π. Παραρά και Π. Πικραμμένου, **η πράξη αυτή είναι ακυρωτέα και για έναν ακόμη λόγο: τέτοιες πράξεις, που αναφέρονται στο θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα της ιθαγένειας, το οποίο είναι σύμφυτο, με την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και κατοχυρώνεται ρητώς από το άρθρο 4 παρ. 3 του Συντάγματος, αλλά και από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, είναι δε δημιουργικές περαιτέρω δικαιωμάτων, νομικών σχέσεων και καταστάσεων των ενδιαφερομένων και των μελών των οικογενειών τους που χρειάζονται κατ' εξοχήν σταθερότητα και ασφάλεια, όπως ο γάμος, η ιθαγένεια των παιδιών, τα εκλογικά δικαιώματα κ.λπ., είναι αμετάκλητες πλην της περιπτώσεως της αποδεδειγμένης δόλιας ενέργειας του ενδιαφερομένου.**

Μειοψήφησαν δώδεκα μέλη του Δικαστηρίου με αποφασιστική ψήφο. Ειδικότερα ο Πρόεδρος και οι Σύμβουλοι Γ. Παναγιωτόπουλος, Εμ. Δαρζέντας, Δ. Μπριόλας, Ν. Μαρκουλάκης, Μ. Καραμανώφ και Αικ. Χριστοφορίδου έχουν τη γνώμη ότι η κοινοποίηση ανακλητικής προηγούμενης ατομικής πράξεως ευμενούς για τον διοικούμενο, που δεν είναι κατά νόμο δημοσιευτέα, δεν αποτελεί συστατικό τύπο της και συνεπώς η έλλειψη ή οι πλημμέλειές της δεν θίγουν το κύρος της ανακλητικής πράξεως. Ωστόσο η παράλειψη κοινοποίησεως μιας τέτοιας ανακλητικής πράξεως έχει ως αποτέλεσμα να μην είναι η πράξη αυτή αντιτάξιμη για τον καλόπιστο διοικούμενο και για όσο χρόνο παραλείπεται η κοινοποίηση. Αν η πράξη αυτή κοινοποιηθεί ή ο διοικούμενος λάβει αποδεδειγμένως γνώση μετά την πάροδο ευλόγου χρόνου, αφενός μεν η προθεσμία προσβολής με αίτηση ακυρώσεως αρχίζει από την ημερομηνία της κοινοποίησης ή της γνώσης και αφετέρου η παράλειψη της Διοικήσεως να γνωστοποιήσει επικαίρως την ανακλητική συνεπάγεται, αυτή καθεαυτήν, την χρονικώς περιορισμένη ακύρωση της πράξεως για τον παρελθόντα χρόνο λόγω της παραβιάσεως των γενικών αρχών της ασφάλειας δικαίου και της προστατευομένης εμπιστοσύνης. Η λύση αυτή εξασφαλίζει το σκοπούμενο από τις γενικές αυτές αρχές αποτέλεσμα του μη αντιταξίμου της ανακλητικής πράξεως για τον καλόπιστο διοικούμενο, χωρίς να ματαιώνει την εφεξής ισχύ της πράξεως εφόσον αυτή είναι σύμφωνη με τους διέποντες την έκδοσή της

κανόνες της νομιμότητας. Περαιτέρω οι μειοψηφούντες Σύμβουλοι Ε. Γαλανού, Θ. Παπαευαγγέλου, Δ. Πετρούλιας, Δ. Μαρινάκης και Γ. Παπαγεωργίου, υποστήριξαν την ακόλουθη γνώμη: Η μη κοινοποίηση της πράξεως δεν αποκλείει γενικά την επέλευση όλων των αποτελεσμάτων έναντι του ενδιαφερομένου αλλά μόνον εκείνων που αναφέρονται σε επιβαλλόμενες από την εν λόγω πράξη ενέργειές του. Επομένως η μη κοινοποίηση της πράξεως, πέραν της επιρροής της στην κίνηση της προθεσμίας ασκήσεως αιτήσεως ακυρώσεως, καθιστά την πράξη αυτή μη αντιτάξιμη έναντι του ενδιαφερομένου ως προς τις έννομες συνέπειες που σχετίζονται με την συμμόρφωση προς αυτήν. Εξ άλλου, κατά γενική αρχή του διοικητικού δικαίου, η νομιμότητα της διοικητικής πράξεως κρίνεται εν όψει των νομικών και πραγματικών δεδομένων που ανάγονται στον χρόνο εκδόσεώς της και δεν είναι δυνατόν, εφ' όσον είναι, κατ' αρχήν, νόμιμη κατά τον χρόνο αυτόν, να καταστεί παράνομη και μάλιστα αναδρομικώς για επιγενόμενο λόγο, όπως λόγω μη κοινοποίησής της εντός ευλόγου χρόνου από της εκδόσεως της. Επιπλέον, η επίδραση του στοιχείου της κοινοποίησεως της ανακλητικής πράξεως στην νομιμότητά της, δημιουργεί προβλήματα ασφαλείας του δικαίου σε τρίτους, οι οποίοι δίνουν εμπιστοσύνη στην εκδοθείσα εγκύρως διοικητική πράξη και δεν είναι, πάντοτε, σε θέση να γνωρίζουν αν και πότε κοινοποιήθηκε, εν γένει, η ανακλητική πράξη στους ενδιαφερομένους. Συνεπώς, μόνη η κατά παράβαση των ορίων ευλόγου χρόνου παράλειψη κοινοποίησεως της προσβαλλομένης, δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την ακύρωση αυτής.

6. Επειδή η Ολομέλεια, έχοντας επιλύσει το ζήτημα γενικότερης σημασίας που της παρέπεμψε το Τμήμα, κρίνει ότι πρέπει να κρατήσει την υπόθεση και να την εκδικάσει, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 14 παρ. 3 του Π.Δ. 18/1989 (Α' 8).

7. Επειδή, εν προκειμένω, με την νομαρχιακή απόφαση 19479/28.7.1987 διατάχθηκε η εγγραφή του αιτούντος στο μητρώο αρρένων του Δήμου Αθηναίων γιατί κρίθηκε ότι αυτός απέκτησε την ελληνική ιθαγένεια από την γέννησή του εν όψει του, κατά την Διοίκηση, ανυποστάτου του γάμου των γονέων του (Λιβανέζου αρμενοκαθολικού και Ελληνίδας χριστιανής ορθόδοξης) που τελέσθηκε, κατά το αρμενοκαθολικό δάγμα, το έτος 1937 στην Βηρυττό Λιβάνου. Η απόφαση όμως αυτή ανακλήθηκε μερικώς με την προσβαλλομένη, σύμφωνα με την οποία, εν όψει του, κατά την νεώτερη κρίση της Διοικήσεως, υποστατού, πλέον, του γάμου των γονέων του αιτούντος, κρίθηκε ότι αυτός απέκτησε την ελληνική ιθαγένεια από 12-12-1986, οπότε υπέβαλε τη σχετική δήλωση. Εξ άλλου, όπως εκτίθεται και στην τέταρτη σκέψη, δεν προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου ότι η προσβαλλομένη κοινοποιήθηκε στον αιτούντα ή περιήλθε σε γνώση του πριν από την άσκηση της κρινομένης αιτήσεως, στις 27.7.2000.

8. Επειδή, ενόψει των ανωτέρω, η προσβαλλομένη πρέπει σύμφωνα με την κρατήσασα γνώμη, να ακυρωθεί. Και τούτο, διότι οι γενικές αρχές του δικαίου που αναφέρθηκαν, δεν επιτρέπουν στην Διοίκηση να αιφνιδιάζει τον αιτούντα, ο οποίος έζησε επί δεκαετία (13) έτη πιστεύοντας ότι είναι Έλληνας από την γέννησή του, με όλες τις συνέπειες που είχε για την προσωπική κατάσταση τούτου και της οικογενείας του, το νομικό και πραγματικό αυτό γεγονός. Ο αιφνιδιασμός αυτός προκλήθηκε από τη Διοίκηση με την έκδοση της προσβαλλομένης, η οποία εκδόθηκε μεν μέσα στον εύλογο χρόνο, αλλά δεν γνωστοποιήθηκε καθ' οιονδήποτε τρόπο, με αποτέλεσμα την αναδρομική ανατροπή του καθεστώτος της προσωπικής κατάστασης του αιτούντος.

Διά ταύτα

Δέχεται την κρινόμενη αίτηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, β' αναθεωρημένη έκδοση,

Αντ.Ν.Σάκκουλας, 2005.

Δημητρο Συνταγματικά δικαιώματα, ειδικό μέρος, παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, τόμος ΙΙΙ, ημίτομος Β', Αθήνα 2005.

Δημητρόπουλος Αν., κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, εκδ.Σάκκουλας, 1998.

Δημητρόπουλος Αν., τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της έννομης τάξης, Αντ.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1981.

Δημητρόπουλος Αν., Συνταγματικά δικαιώματα, γενικό μέρος, σύστημα συνταγματικών δικαιωμάτων, τόμος Γ', ημίτομος Γ', εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004.

Μαργαρίτης Λ., Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια, Υπεράσπιση 1996, σελ.480 επ.

Μάνεσης Αρ., Συνταγματικά δικαιώματα, α' ατομικές ελευθερίες, πανεπιστημιακές παραδόσεις, δ' έκδοση, Σάκκουλας Θεσσαλονίκης, 1982.

Μανιτάκης Αντ., Κράτος Δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, τεύχος Ι, Σάκκουλας Θεσσαλονίκης, 1994.

Ράικος Αθ.Γ., Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου, (κατά το Σ του 1975), τ.β', τα θεμελιώδη δικαιώματα, 2η έκδοση, Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα -Κομοτηνή 2002.

Σωτηρέλης Γ., Σύνταγμα και Δημοκρατία στην εποχή της "παγκοσμιοποίησης", εκδ.Αντ.Ν.Σάκκουλα, 2000.

Χουβαρδάς Γ., η συνταγματική προστασία της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, 1990, Αθήνα.

Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002.

ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΝΟΜΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Γιώργου Σ.Κατρούγκαλου, Κράτος και Διοίκηση σε "μεταμοντέρνα κατάσταση", ΝοΒη, τόμος 44, τεύχος 6, 1996, σελ.921-943.

HAEBERLE P. , η έννοια και το περιεχόμενο της ανθρώπινης αξίας, Το Σ, 1982, 217+.

Ζώρας Κ., η συνταγματική αρχή σεβασμού και προστασίας ανθρώπινης αξιοπρέπειας κατά το Γερμανικό Ομοσπονδιακό σύστημα, ΤοΣ 1978, σελ.1+.

Κασιμάτης Γ., Το Σ 1975, Α', περί των θεμελιωδών αρχών του Σ, θεωρία και νέο Σύνταγμα, σελ. 5-24 .

Μίτλεττον Φίλιππος, δημόσια ασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων, Εφ.Δημ.Δικ. Ι/2005, σελ.79.

Τράντα Αλεξάνδρα Οι τηλεοπτικές εκπομπές αναπαράστασης της πραγματικότητας και η προστασία της ανθρωπ.αξιοπρέπειας ΔτΑ 2002, 482επ.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

www.synigoros.gr Συνήγορος του Πολίτη

www.dpa.gr Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων

www.amnesty.gr Διεθνής Αμνηστία (ελληνικό τμήμα)

www.nchr.gr Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου